

НИКОЛАЙ ТАРАБУКИН

Дьүкээбил уота

САХА СИРИНЭЭБИ
КНИГЭ ИЗДАТЕЛЬСТВОТА
ЯКУТСКАЙ * 1971

Г. М. Васильев
тылбаастара уонна киири ыстатыйата,
В. Д. Лебедев
хомуйан оноһуута уонна редакцията.

Н. С. ТАРАБУКИН

(1910—1950 сс.)

Эвен омуk уус-уран литературатын сабалаабыт уонна төрүтгээбит Николай Саввич Тарабукин советскай суруйааччылар ортолоругар, арааһа, адьас ойдом көстөр ураты туспа дьылбалаах поэт.

Кини төрөөбүт норуота — быстан, быданан сылдыбыт көс эвен омука урукку өттүгөр суруга-бичигэ суобун ааһан, тыла даһаны хайы-үйэ умнуллан эрэр тыллар ахсааннарыгар жиирсэрэ. Бу тылынан сагарар кини ахсаана бэрт абыах. Оттон аабааччы өрүү да суобун кэриэтэ этэ. Онон Н. Тарабукин, хара магнайгыттан бэйэтин ийэ тылынан дьөрү бэчээттэннэбинэ даһаны, киэнник биллэр-көстөр кыаба суоба. Арай атын, үөрэхтээх омукар тылларыгар тылбаастанан, тылбаас эрэ көмөтүнэн киэнник тарбанар, киэн аабааччыны булар кыахтааба. Ол гынан баран бу сэмэй поэт бэйэтин бирнэмэтигэр ситэ сыаналамматаба, кини айар талаана уонна кэскилэ толору өйдөммөккө хаалта.

Нууччалыы урут тахсыбыт абыах тылбаастар, ордук хоһооннорун тылбаастара, олус судургутук «подстрочник» кэриэтэ оһоһуллубут буоланнар, аабааччыны хотон биһирэппэтэхтэрэ, көннөрү ханнык эрэ «этнографической» эрэ интэриэстээх курдук көстөллөрө. Ол түмүгөр Н. Тарабукин аата литератураба өссө да киэн кэрэхсэбили, сөптөөх миэстэни ыла илик. Хата сорох ардыгар кинини хайы үйэ «умнуллан эрэр» суруйааччы быһытынан ахтан аһарар буолтара.

Ол эрэри, биһиги советскай үйэбитигэр, хоту кыра норуоттар литературалара сайдарыгар бастакы ыллыгы арыйбыт Н. Тарабукин курдук кэрэ-бэлиэ поэт умнуллуох туһа суох этэ. Кини поэтической дьылбата айымныларын дьиннээх исторической-литературнай суолталарынан уонна үйэтинэн быһаарыллар.

Поэт аан магнай бэйэтин иккис төрөөбүт тылынан — сахалыы тылбаастанан балайда киэн аабааччы биһирэбилин ылбыта. Ол курдук уон сыллаабыта тахсыбыт «Күнү таптыбын» (1960 с.) диэн ааттаммыт сахалыы кинигэтинэн эвен бастакы поета, ис-дьингэр, иккистээн төрөөбүт курдук буолбута. Кини поэзията толору уонна табатык сыаналанан, аата-суола өссө киэнник тарбанарыгар бары кыах баара көстүбүтэ.

Бу кылгас бэлиэтээһиннэргэ биһиги Н. Тарабукин айар үлэтин сүрүн суолтатын уонна сорох бэлиэ уратыларын эрэ таарыйарга сананабыт.

Туох ханшк ииннэ, бу ураты дьылжалаах поэт айар талаана үүнэн, сайдан тахсыта бийиги элбэх тыллаах советскай литературатыг биир саамай чабылхай чакчыта, кэрэ-бэлиэ кестүүтэ буолар. Советскай былаас көмөтүнэн эрэ кини кинэ суолу тэлэйбитэ, үрдүк чыпчаалга дабайбыта. Ити туһунан кини туох баар суруйууларга «Одо эрдэхтээбим» диэн автобиографическай сөһөнө уонна лирическай хоһоонноро, ырыалара — бары этэллэр. Поэт тугу да суруйдар, ол барыта бэйэтин бириэмэтин, төрөөбүт норуотун уонна дойдутун олобун кытта быстыспат ситимнээх. Поэт дьылжата уонна кини төрөөбүт норуотун дьылжата биридэр. Ол да иһин —

Тон дойду буоруттан
Туллубат тууралаах,
Хоту сир кунуһугтан
Хоннубат силлестээх,
Тайба, таас быһыттан
Тардыһар тымырдаах —

поэтынан бэйэтин аабынар. Күн Ленин сырдык үөрэжинэн сирдэгэн, социалистическай олобу уонна культураны айар быраатты советскай норуоттар дьуолкалаах суолларынан бэйэтин кыра норуотун — «хас эвен тыллаабы» «ыраахтан-ыраахха» ыгырар. Поэт бары советскай норуот кэнэбэски кэрэ кэскилин ис сүрэбинэн итэбэйэр. Кини үтүөбэ-кэрэбэ тардыһар оптимист, төлөһөөх советскай патриот уонна интернационалист. Оннук поэзия бүтүннүү — хас биридди тылыгар, дорбоонугар тиннэ диэххэ сөп, — дьиннээх народнай уонна партиянай тыыннааба өтө кестөр.

Н. Тарабукин саамай кини поэтическай айымньыта — «Ленин сокуона күүстээх» диэн хоһооно итиннэхэ биир чабылхай холобурунан кестөр. Бу коммунистическай уонна гражданскай күүрээннээх, философскай ис хоһоонноох дьобус, биэс эрэ куплеттаах айымньыта поэт талаанын күүһэ уонна уратыта толорү этиллибитэ. Манна куруутун «устан дэбилийэ» турар олох уустук диалектикатын хайдах эрэ хотугу кини харабынан көрөр курдуккун. Олоххо уонна айылжаба туох барыта куруутун хамсыы, уларыта-тэлэрийэ, эргийэ-кубулуйа, үүнэ-сайда турарын поэт этэр. Маныаха энгин араас утарыта күүстэр харсыһыларыгар, охсуһууларыгар наар үчүгэй, үүнэр-сайдар өтө кыайара аабааччыга алыс тийимтиэ, өйдөнүмтүө, сүрдээх судургу образтарынан ойууланар.

Хоһоон биэс куплета өс хоһоонун курдук строкалартан дьаарыстанар. Хас биридди куплет ахсын «Күн сырдыгар тэннээх Ленин сокуона күүстээх» диэн этии хат-хат бигэргэтиллэр, хоһоон идеятын түмүктүүр, чинэтэр. Ленин үөрэбин поэт күн сырдыгар тэнниир, күн сырдыга туохха барытыгар үүнэр, чэлгийэр, тиллэр күүһү биэрэригэр дьүөрэлини хоһуйар. Бу оригинальнай формалаах, күүстээх чабылхай образтардаах, эгэлгэ матыыптаах хоһоон улуу Ленин үөрэбэр өрөгөйдөөх гимн буолан иһиллэр.

Бу хоһоонго баар күн обраһа Тарабукин айымньыларыгар бэрт элбэхтик, араас өйдөбүлүнэн, үксүгэр метафорическай былаанынан туттуллэр. «Күн уота тонус тордобор тобулу инэр», «Тонмуттары ириэрэр», «өлүүбү да тириэрэр», «аламай күн анардас үчүгэйи эрэ ажалар, сир-дойдуну көгүллүк, холкутук тыыннарар», «күн кэриэтэ эбит буоллаба мин даһаны үчүгэйгэ баһам» диэн поэт этииэр, кини сүрүбэ «күһүгэ көбүйэр», сылдыар ыллыга «күн сарданатынан ыйыллар», кэрэ кыһы «күн уота иһиир, курдуур, күн уота кууһар, ууруур». Ити образтар бары сирэй өйдөбүллэрин таһынан, улаба хос

өйдөбүллээх, киэн элбэх сибээстээх, сыманиаах курдуктар. Ардыгар күн обраһынан поэт бэйэтин төрөөбүт хоту дойдутугар сага үйэ, сага олох эргийбитин этэрэ чуолкайдык көстөр. Онон «күн» өйдөбүлэ киинэхэ Улуу Октябрь күнэ буолан кэнээн-дирингээн тахсар.

Н. Тарабукин Хотугу кыраай сага советскай үйэҕэ уһуктуутун, хотугу кыра омуктар сага олоххо сэргэхсөһүннлэрин «сааскы кэмнэри», сарсыарда тахсар күннэрин ырыа чыычааҕа буолар.

Н. Тарабукин поэзията сүннүһүнэн туой метафорическай образтааһынга тардыһара харахха бырабыллар. Маны мин «Күн ырыаһыта» диэн урукку ыстатыйабар бытыргы эвен фольклорун төрүт үгэһин кытта сибээстээгин туһунан суруйан турабын.

Поэт образтыыр систематыгар үксүн айылҕа көстүүлэрин туһанар, киини, айылҕа оҕото, төрөөбүт айылҕатын кытта, адьас биир тыһыһынан тыһанар, биир олоһунан озорор курдук. Бэйэтин ис дууһатын, сүрэхтин нэйинилэрин мэлдьи айылҕа өгүнэн-дьүһүнүнэн дьүһүйээн этэр. Киини айылҕа тыһын тылбаасчыта диэххэ сөп. Ол буолар киин туспа народнайа, эвен омугун поэтын быһыһытынан уратыта.

Поэт, төрөөбүт үгэһинэн, тулалыыр айылҕатыгар олус сэргэх, кыраҕы. Төрөөбүт аар тайҕата туох баар тыастыһын-уустуун, өгүһүүндьүһүнүүн субу киинэхэ игэн сылдьарга дылы.

Дууһабар кутуллан сылдьар
Дорҕоонноох салгыһын суугуна,
Сүрэхлэр игэн сылдьар
Сүүрүктээх ууларын сөрүүнэ.

(«ҕакандьа эбэм»).

Сир-дойду, от-мас, хамсыыр харамай — туох барыта киинэхэ «иччилэнэн», киин курдук дууһаланан көстөр. Поэт итинник образтарынан үксүн бэйэтин ис санаатын этэр. Холобур, сааскы дуолу, көгүлү, уһуктууну, тиллини олох үөрүүтүн суруйдаһына, поэт биллэ өрө көтөбүллэр, тыла-өһө дорҕооннуун тупсар, холкутуһар, кэһиир. «Муустар сыарҕа озорор курдук үрүт-үөһө сүксэн, көһөн күүгүнүүллэр. Күнтэн күрүүллэр... сир-дойду холкутук, көгүллүк тыһанар. Үрэхтэр уу тыһыһынан, сүүрүк уонна долгун тыһыһынан ыраастык, дьэнкэтик ыллыллар»...

Адьас аһыйах тыһыһынан харахха субу көстөн кэлэр хартыһыналары арыт айар: «көһөрбүт тыа хараһарбыкка дылы, тинт лабаалара ыараабыкка дылы».

Н. Тарабукин эвен ис олоһун эмие итинник бэрт кэмчи, чабылхай кыраасканан биэрэр. Урукку тыһыһынаах эрэ буолар иһин охсуһар кыһалҕалаах, кырыымчык олох адьас аһыйах тыллартан кэлэр: булчут эвен «этэрбэһэ хааннаах» кэллэһинэ, аһан-туоран, күүтэн озорор кэргэттэригэр үрдүк үөрүү. Ханник эмэ таба хараҕа, мэйинтэ, муһа, чонкута, тобук сыата снэһэр буоллаһына, ол үөрүүлээх үтүө киһэ. Эвен «элбэх эти хатардыбыт» диир буоллаһына, ол аага саамай байылыат олох. Итинник этиилэр эвен норуотун урукку олоһун, тыһыс дьылҕатын туһунан элбэһи санаталлар. Биһирдин да этии ис хоһоонун эгэлгэтэ элбиир, дириниир.

Н. Тарабукин олоһу, айылҕаны таптыыр, үөрүннээн, нэйингэс поэзиятын биһир сүрүн лирическай матыһыба — ситтэрбэтэх таптал. Киин таптала төһө да күүстээх буоллар, ураты килбик, сэмэй диэххэ сөп. Бэл бу сүрэх дьыалатын киин айылҕаттан араарбат. Олох үөрүүтүн кытта сэргэ, дьүөрэ туойар.

Поэт тапталын лириката, сүннүүнэн, бэйэтин идеалыгар — «күн кыһыгар», «кыһыл көмүс кыысчаанга» — Валяга анаар («Кыһыл көмүс кыыстын көтүү», «Ырыа», «Муорага», «Валя туһунан быстах, сиппэтэх хоһоонор»). Ити Ленинградка планерынан бииргэ көтүһэ сылдыбыт добор кыһа — поэт дынгнээх идеала. Бу эйэбэс кэрэ кыыстын кини көрсүстэбинэ күнэ сырдырга дылы, хонуунан хаамтагына — хонуута тупсубут курдук буолар, аттыгар турдагына — «тулата, күн тахсыбытыны, сырдыгынан туолар». Бу кыһыгар кини бэйэтин тапталын кыһаан да билиммэт, эппэт, суруйбут хоһооно кыһайтарбакка, сиппэккэ хаалар. Ол кыһын «ити сир нарын хаһыйагар» холуур, бэйэтин «тон дойду тоһоһос титиригэр» тэнниир. Бу «тыла суох», «этиллибэтэх», ол гынан баран хаһан да умнуллубат диринг иэйинилээх, диринг кутурҕаннаах таптал. Бу хоһоонортон Н. Тарабукин кини быһытынан кэрэ майгына, үтүө мөссүөнэ өтө көстөр.

Эвен литературатын төрүттээбит Н. С. Тарабукин поэзиятын биир суол туспа улахан литературнай-исторической суолтатын манна ахтыбакка анаар улахан итэбэс буолуо этэ. Кини поэзията бүтүннүү хайдах эрэ улуу Пушкин өлбөт үйэлээх «Өйдөбүннүүк» диэн кэриэс хоһоонугар эппиэттээһин курдук, ити кэрэ кэскиллээх кэриэс тыл тиллэтин курдук майгынынан сайдыбыта көстөр. Биллэрин курдук, А. С. Пушкин ол «Өйдөбүннүүгэр» норуоттар добордоһууларын улуу кэскилин аан бастаан чорботон ыйбыта. Кини оччотооһуга «дьиккэй» аатырбыт тонус тыллаах кэнэбэһин кэнэбэс үөрэхтээх омуктар кэккэлэригэр кирисэн мин ааппын эмиэ хайаан да ааттыага диэн эппитэ биллэр:

Мин ааппынан туолуо бүтүн улуу Русь итэ,
Мнигин ааттыа манна туох баар омук,
Славян сиэнэ, финн, билинги дьиккэй
Тонус, степь иччитэ калмык.

Итиннэхэ быһаччы эппиэт курдук анаан, Тарабукин «Пушкин кэриэһэ» диэн хоһоону суруйбута. Эвен поэта бу хоһоонугар «ырыа ыраахтаагыта» Пушкин эвеннэри дынг «ыраас сүрэбинэн» ахтыбытын, кинилэр кэлэр кэскиллэрин туһунан сырдык ыратын эппитин кэскиллээх кэриэс быһытынан сыаналыыр. Бу кэриэс бары норуоттары көңүл суолугар, үөрэх сырдыгар биир бырааттыы буолан түмсэргэ ыгырар диринг идеятын Тарабукин «туох баар тыыннаах бары мустар» ыраас сүүрүгэр холуйар. Бу сүүрүгү «күн сирин хаһан да уолбат тымырынан» ааттыыр.

Улуу Пушкинтан эвен поэта ханнык да дынгнээх поэзия олобу, айылҕаны уонна кинини таптыыртан үөскүүр төрүт сокуонун өйдөөбүтэ көстөр. Ол курдук, поэзия дьон дууһатын биир оңорорун, бары омук дьонун сүрэбин холбуур суолтатын кини этэр. («Күн сырдыгын таптаан».)

Ити курдук, Тарабукин бэйэтин сэмэй аатын улуу Пушкин албан аатын кытта, кини үйэлээх «Өйдөбүннүүгүн» кытта сибээстээбитэ. Ол, биллэн турар, ураты туспа кэрэхсэбиллээх.

Георгий Васильев

Дөнтур

ЛЕНИН ИТУННИ ЭМРЭН

Ленин итунни
Нөлтэн-э-гэ хептугидин
Эмрэн.
Хуланя төгэчин, эмриди,
Негчэнев төгэчим
Дабдуканин,
Тэгэмэр-э-гэ итуман хатарсич-а
Дассин,
Тору-гэ хунгивчирилбу, энгээлбу
Долбанитки илбэрин,
Нэрин инэнги ангаптин,
Ангамта төр балдарин.

Инэньгидэли бугли-га
Гят Ленин
Нэричэкэм тинни-гэ,
Хуланя төгэчин иссин-а,
Долбанив-а нгэрилукэнин,
Энгээлбу, кулакалбу
Төгсэнюн өмэтту
Олиндянгалгавур илбэснэл.

Ирбэт хякита бучун-а,
Нөчөл-дэ-гэ качун-а,
Хякита ок-та эдэннин хер-э-гэ.
Авландули төрли-гэ
Ангамта ирэкэг балдан-а.
Эчэлин хер-э-гэ,

Игэкчэ нам хөлилин
Чулбаня нёчэ
Тэдэкэнгчин гиркун-э.
Чулбаргангчин
Нод-а-ке-да он-а-га!
Эрэк ядук эчин он?— гөнэс-э.
Гят Ленин гөндэнгэн эмрэн.
Аю нэрим иттэл-э,
Орусу-дэ бакалдарап-а!

АНГАМТА БЭЙ ОДЫВ

Амми удлин
Эти нэнрэ,
Хөнтэ бэй
        одам-а,
Ленин удлин
        хөррэм-э.
Этэй нюнчэвэн
Ульден мэрэм-э,
Ленин удьдён
        бакрам-а.
Хэвкитки нэнгэдникэн,
Дебдэй гасчири
Ангаткан кунга бисив-э.
Хэвкитки бадян-такан,
Гали улкуникан,
Нэнгэткичи,
Хупкучэклэ хупкучилми,
Нэнгэдеки онгарив-а.
Хэвкив эти тэдэттэ
        Ангамта совет бэингэн одам-а.
Совет нёлтэгдун
Нямалриди,
Хэвкив тэдэттэнги мэргэми,
Хусчакачанчил,
Тэтичэнчил нукриди,
        эмэнив-э.
Ангамтач булатач
Тэттиди,

Ангамта бэй

одыв-а.

Хамам хэбдени таил кунга бисив-э.

Хаман хамалдариван

Эти тэдеттэ комсомоланкан

одам-а.

Хаман өлэккон хэпкэнэм,

Коммунист мэргэлкэн

одам-а.

Өгэл этэв уямкам уруттин-а,—

Туркурин-э маңа.

Хаман өлэктун дабдарин-а.

Тек би Ворошилов хутэн,

Пэктэрэлэн бэй

одам-а,

Уямкам пэктэрэми,

Өмэнь нюрди навкамчу.

Тугэнинкэми эмрэкэн,

Иманраками тикрэкэн,

Диликинкэрби удиткарарам,

Иманракандули гирканикан,

Черкэкэми тулкэттив.

Тачин удиттаку,

Иманранюн

Ирэлэмнин эмэптин.

Тек дукумҥав

Аявалрам,

Максим Горький удьдён

удиснам-а.

Бумагали гиркалрам-а,

Таңгалдывум

тулэлрэм-э.

БИЕКИ ТӨРЭКЭТЭНГҮ

Эньми, амми бэририди,
Агадя энкэчэн оранюон
Өмэтту долбанинги, инэнги
Гиркаграрам.
Бэй төрэмэн
Эсэм долчиграр,
Оран-такан энгимэн
Долчиграрам.
Муч эсэм авгарар,—
Удан-такан хилкаткаран.

Агаткан одыди,
Бэйл нгаллакан одыв-а.
Хусчакачами тэтичэми тэттиди.
Мов-да дяваттив
Төлин ингэньси хутэн одыв-а.
Аю улрэв эчу дептэ,
Маяду-ткан, тидикиду-ткан
Дялуграрам.
Далрав деплэв эчу амтар-а,
Тэвтэ-ткэн далсиван харив-а.

Аю, нэрим эчу иттэ,
Инэни-ткэн, нёлтэн-тэкэн
нэримэн

Кеерив-э.
Эгденюон ингэньсинюон кусирив-э,
Хояв хилусу-да бакалдуттив-а,
Дебэмсич-тэ хуклэри-э,

Насакуч-та гиркариw-а.
Хатарсидук долбанидук,
Нёбати чивкачан одыди.
Нёрэм-э.

Агаткан кунгакан
Нэрин хутэн одам-а,
Илкан бэй-э одам-а.
Көсчирий эмэнэм,
Бэйлбу хупкутчим-э.
Бөклисэки, молисаки эмэнэм,
Хупкучим-э хэпкэнэм.
Дукумга одай манрурам.
Хоя бэй енгэгэн-э тулдим-э,
Хоя бэй ясаллон-а агадим-а.

Би, умта урэчин,
Хак бисив-э.
Ленин чэлэдун бэйлду
Нэрим инэну агарин.
Би тек хамалкарам,
Ленин нэриндулэ удлан турэм.
Эвэсэл тэгэлгэнтэн нэрин бидэн,
Манручилрам,
Эвэсэл-дэ Леним хамалкадатын,
Эрэгрэм.

ӨТЭЛ КЭНЕЛИЧ БИСЭКУ ДЕНДЯК

Деплэ анигон эти дештэ
Кэлмэ кунга бисив-э.
Түгэнигкэми эмрэкэн,
Хигингками долиин-а
Өликигкэми хулуттив.
Хисэчин-э хатарсиду
Тэргэсмилэ дюлай
Хингутникэн эмрив-э,
Игэмникж хуклэснив-э.

Тимина-га бадикар
Буюм-э-гэ нгисурив,
Хунгэчэкэм бакалдарив,
Бөдэлчэми бэирив.
Дюлай эмриди,
Тог-ага-га хөлидун
Набутникан тэгэттив.

Долба-га-га хуклэникэн,
Мэргэнды-гэ дёмкариб:
Эньми-дэ-гэ бисэкэн,
Эмчу-дэ-гэ бэйр-э.
Мов-ага-га моларив,
Докланикан молириб,
Кунгал-ага ининритэн,
Мэргэму-гэ хатаралрин.

Хятакаг-а долиин-а
Хяликив-а хуркаттив,

Хяликинги дюлай-ига эмутив.
Хяликину ядукун-да
Эчэл-эгэ амтаван,
Ингаттон-такан көечимнин
Эмэптив-э.

Нэлкэни-гэ одын-а,
Дэпичэкэр эмритэн,
Төгэчин дяпкалин
Эрбэчикэр дэгситэн,
Икэникэр дэгситэн.
Нод-а-ке-да, ай-ке!
Корату-да агаптан,
Мэргэму-дэ нэриснэн.

Орарбу-га явчирив.
Долбу-га-га хуклэми,
Хонгачан-а энгимэн
Толкатникан, хуклэтив.
Дюгадякла өринит,
Чивкачан окаттон холаки
Орар-ага хөрритэн.

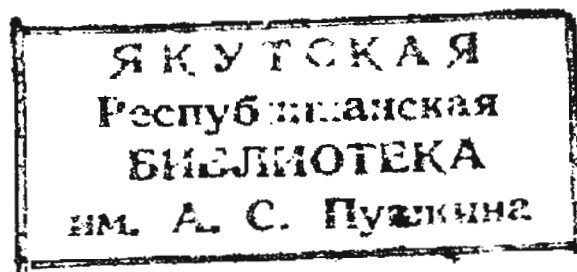
Ханрачаму хэпкэнив,
Эмгучэми намрив-а,
Хусчакачами дудытив,
Корбакай тэттив-э,
Нинкамичами гадыв-а,
Учиклай урив-а.
Удчакан-а удалрин,
Хонгаламнин хөррив-э.

Тимина-га бадикар,
Некичэнчин улаптиди,
Дюлай-ига эмрив-э.
Маямив-а дептиди,
Хулрады-га хуклэснив,
Кумкэл-э-гэ дебэндур
Хуклэнэку эчэл бөр.

* * * * *

Совет энин, эмриди,
Нэлтэн гарпуригчинни гарпурин.

Хиладдаку амалтанин,
Ургэдук гургэдук хуемкэнин.
Хатарсидук тэгэлгэндук нёвкэнин.
Нэриндулэ тэгэлгэндулэ шсурин.
Маямив дептив эмэмкэнин,
Килебу-гэ бөрин-э,
Килебду-гэ дялутив.
Ингулив ою нукрин-а,
Ангамтач булатач тэтурин.
Мэргэму-дэ нэриснэн.

ИКЭ

Чачасканчин нёбангакан
Гиркаллоттан. Чэлэн төр-э
Нэриснэмдэс оваттан-а,
Нэрим-тэкэн аявран-а,
Ясалкаму нэрисноттэн.

Эвэсэл агадя энкэчэнтэн,
Буды энкэн гиркаллоттам,
Нямсигид-я буггид-я-га
Ай-а эдэн эдэлоттэн.

Нёлтэнкэнти эрэгэркэн
Гарпунан-а.
Икэлэн чивкачан-а
Икэникэн дэггочилрэн.
Нёлтэм-тэкэн көевэттэм.

Бави имэнг эрэгэркэн
Нэрингчин-э бадин-такан бавуттан-а.
Бавив инэнгу бакалдаваттам.
Мэргэкэму өгэрүвэттэн.

Мэнэн дэги чивкачан-а
Эвэлбэтникэн дэггочилрэн.
Нод-а-ке-да, хэбдэн-и-кэ!
Чулбаняв нянив көевэттэм,
Ясалкаму нэрисноттэн.

Нямси буг-а
Нөсэгчэчэн чалбаакан

Нивсагакан нялбалдьян-а.
Чулбаняв нёчэй
Нибэнгэкэн, чулбагакан
Нёлтэнтэки эдэмрэн-э.

Игэньси буг-а
Нөсэгчэн-э ирэтчэнни
Нивсагакан нивсалдяддам.
Чулбаняв-а мучиткэми
Чулбагакан, нибэнгэкэн
Гявунтаки эдэмэддэм.
Мэнгэн дэги хэбдэлрэн-э.

БӨКСЭЛКЭН НАМ ХӨЛИЛИН

Түгэнигкэнти эмрэн.
Игэнигкэнти хэ-бдекэллоттэн
Дюганигканти, түгэнигдит нэлэлриди,
Чулбарганчин дэрисэн.

Хөкчингкэнти хөррэн-э,
Игэньсич-э нэлэлриди.
Нямсигканти дэгэлрэн-э,
Хунгэндеду дабдариди.

Инэнигэт урумкун,
Долбанигат нонам.
Долбанигат эттэн,
Инэнигэт дабдан-а.

Нэлтэнгкэнти бэриптэн,—
Нямсигидатки төртэки,
Мэрэргэнчин гарпучимнин,
Хирунни.

Мулаке-да — хөкчингэт
Хөррэн.
Аткачакур оддап,
Эвидекур эмэнэп.

Нэлтэн битлэдун
Хатарси долбани нэлтэнгэн,
Бягандянгканти
Хен.

Хатарсив долбанив нэрикэнди
Хявичилран.
Долбанингами бягалтандули
Оркарби удютан удиталрив.

Ингэкчэ-гэ намандя холилин
Булэн тоган хуталнан.
Ингэкчэ-гэ намагат
Нод-а-ке-да юн-а-га.

Унтачами уннгирэм,
Унтачами тэттэм-э.
Мукачами додурам.
Тэргэсмидук дюдуки

Дэбэнэкэн нөөттэм.
Туркичами хэркэрэм.
Гулрэнделби хэпкэнэм,
Гулрэнделби алурам.

Силэннэк окату холаяки
Бөкэсэн докандулин тусасамканам.
Булэн тоган дуррин хутапкиттан.
Нод-а-ке-да, ай-ке!

Гулрэнделбу мэнилрэ,
Гулрэнделбу айгалра,
Гулрэнделбу нодалра,
Гулрэнделбу кунялра.

БҮТЭНЭКУ

Цонан мэргэму танмурин,
Ясалу хатаралрин,
Мявму хэчусэлрин,—
Бүтэнэндү хэпкэмрэм.

Бэгдэчимгэлэ нэнрэм.
Бэгдэчимгэ мину
Бэглэчэк дюлан иврэн.
Би хэл харан кэлмэн
Одымдас одам.

Мину айду гэлбэтиду
Харандү нэд.
Хулра кунга одам,
Өтэл-тэкэн хули кунга бингсий.

Төлим энникэн иттэ,
Бэбэду илам ангану энинды
Бэбэврив.
Тачин-да хэлду харандү,
Төлэски энникэн нёр,
Нёлтэм энникэн иттэ,
Долбанинги инэнинги хуклэрэм.

Хачикли төлэски көеттэку,
Бавиканни хо бивэттэн.
Няникан-такан чулбаллоттан.
Нёлтэн-дэ гарпанган
Хулас-такан гарпуччоттан.
Ясалкаму нэриссоттэн.

Дю долан мулкэн ичимкэвун
Няссик илаттан. Тарак долан
Дёкэкэр олракакан тяматтан,
Тарич би дёнам:
Дюды бингсий, окат чөпкэлэн.
Бөкэс чайлан көерив
Олрал хэбдекривутэн.

Аймакань көечилрэм олраякарбу:
Ями-кка олраякар хоч хэбдекрэ,
Хуланягчин мэн гэчин гилрэлкэнни тямматта.
Инив олрав далбала эчу иттэ.
Мэргэкэму нэриснэн,
Бүтэнрив эюмкуснэн.

Бэгдэчимгэ миндулэ бадикар,
Чалбаякангчин, нёбатич оич тэттиди.
Нёбаргангчин эммөттэн.
Мин анчиндув, этэгчин,
Аявникан тэгэсноттэн.
Би таракам өрэлдэримдэс оваттам.

Мину яругтоттан, гөвэттэн:
«Бүтэнэн унэт бисни».
Мин бүтэнрив ноган-такан аич хан.
Би бэйдн эсэм хар.
Итиякан куличанду дебэвчэгчин,
Бүтэнэнду дебуврэм.
Итив кадарнюн-да урэчин буданя одни

Сестрал эммогтэ хяликилдагчин.
Нёбатич оич тэттидюр,
Нёбалканни ивэттэ,
Бүтэнэм бэгэндюр мадавур.
Дю дон өсэмикэн нёбас-такан нэриссоттэн.
Нод-а-ке-да, аи-ке-да оваттан.
Ясалкаму нэрисноттэн.

ЧИВКАЧАМ ДУКАДДАМ

Эгдендеду дюндядур,
Дёландя дювур докандун,
Хупкучимгэнюмур өмэтту
Чэлэлин столли бумагачакам
Бягалтанчин нэсэнрэл.

Мут хупкучимгэнюмур
Өмэнду столду эвэчикэнь тэгэснэл.
Хупкучимгэй анчикандун
Мугдэкэнчин тэгэснэм.

Дэвэксэлкэндули столлимур
Бумагачакам гиркэрэл.
Бумаганур хэлкэнэл.
Укчэнэку дукалрал.

Эгдечэн хачик
Хинэргэнчин илаттан
Нэрикэн хо-сила!
Төлин чэлэди ичун-э.
Хякитандяял, чалбандяял
Хипкэргэнчин илачилрал.

Тарич хякитандялбу аймакань көечилрэм:
Арай, ями-ква чивкачакар дэгготтэ!
Хякита-га гаркандун
Бөдэлчэмур инмэлдэгчин доятта
Чалбандяял эдэмрэл.
Нёкчэлдэгчин мэйкилбэн

Чивкачар-а гудэй-э-нэ.
Тингнянгакар дотникар.

Чивкачар-а гудэй-э-нэ.
Тингнянгакар дотникар,
Эдэнду-гэ бэбэврэ,
Бокатканчин нэнэддэ.
Хоч-макан-да ингэмримдэсэл.
Икэчэнтэн ачча-га.

Мэнэн дэги чивкачар-а,
Аярилбу дялбу-га,
Дорово-да, дорово!
Индигирду-ткэн бингсий,
Тэргэсмиду дюду-га
Хонандули коерив.
Гору бисидюр, бакалдарап.

Икэлэрбу дялби-га Ленинградду иттэм-э.
Нодду дюду бакалдарап-а.
Нод-а-ке-да, ай-ке!
Мявуклий нодылрам.

Дялтакий ичиснэм,—
Дялдулив нёлтэчэкэн гарпанган,
Мэнэн гарпангал гарпутта.
Ясалкаму хутараснан,
Мэргэндулий нодымалрам.

Хупкучимгэткий ичиснэм:
Чулбаняду нёчэкэгду кунтэктү
Тэгэттимдэсэл бисэп.
Нод-а-ке-да, ай-ке!
Хунгэлкэму унни.

Төлэски-ткэн хачикли ичиснэм:
Нёбатич тэдэнь гиркуттэн.
Мэргэкэму нэриснэн,
Дукабгани одни-га.

ДЭГИЛ

Дюды-ткан-а бинсий-и,
Дэги-ткэн-э төрэмэн-э нодымрив-а.
Ленинградду городду
Мэниив дэгив эсэм иттэ,
Хэл-тэкэн-э дэги-гэ дэгсивэн
Инэигтэн-тэкэн көөрэм,—
Төгэчин-э дяпкалин
Агдыкаигчин курэргэнчин дэгготтэн.

Нод-а-ке-да, ай-ке!
Совет-такан эниг-э!

Орарбу-га явчими.
Хонгачан-такан эгтимэн долчирив.
Ленинградду городду
Завадал, фабрикал
Кунимутэн инэигтэн долчирам.
Кораткаму агаптан.

Нод-а-ке-а, ай-ке!
Совет энги эгден-э!

Өтэл Ханрачанды учикты
Бадуникан, хочан-макан хэткэрэрэм,
Хигив-такан көегрэрэм.
Тек-э трамвайду
Инэигтэн хирунчирэм,
Нючимга асаткарбан нодымалрам.
Хоянюн бэйнюн
Тэгэчимнин хирунчирэп.

Аи-ке-да, нод-а-ке!
Совет-такан энги-э!

ЭДЭНДУЛИ ТУСАҢЧИМАЙ

Өтэл-тэкэн дюдэ бигсий,
Өликив олмингсий,
Хакандя хигиндялан докандулан
Өлики килкиккон көегрэрэм.
Эли килкик эсни өмэн өлики
Бивэттэ,
Хоя өлики эвивэттэ.
Эрэк оликичэн
Өгэскикэн хякитандялий
Ойчиснакан,
Ясалдуки бэриветтэм,—
Хякитандя хурэлэн өликичэн,
Инмэкэнчин, ичуллоттэн.
Эрэк өликичэн хякита хурэдукун
Ок-та эч тусагчир,
Укчэнэклэ-дэ ачча бивэттэн.
Өлики хякитаду балдарин,
Хякитадук тусагчинга нэлрэн.

Мут комсомол килкикэт бисни
Городла Ленинградла.
Килкикэт хокан гуд-а,
Илан нонам хякита
Хирукалта дын гудан.
Эрэк килкик
Мут комсомол хэбдекэлдывунти
Инэн-тэкэн хэбдеқкоттэп.
Килкику огэски ичиснэку,
Килкик хурэлэн

Бэйчэкэр куличакагчин ичувэттэ.
Килкикэндевор югэски
Оликилдыкэнгчин ойчисноттап.
Хурэлэн чивкачалдыкагчин чакубботтап.

Чэлэндэн городандян ичулрэн:
Будыв тэдэм гиркэчэкэнгчин,
Гякитангач миргилран,
Хуланяч-та, нёбатич-та;
Эгдечэр-дэ дюл биситэн,
Эрэл дюл хумтичэлдыкэнгчин од-а,
Трамваил магдилилдыкагчин
Хогнадьдэтта.

Килкикэнгэдет хурэдукун,
Эвэды дю урэткэнни,
Эдэн дюн хукэлрэн.
Эдэн хупкучимгэн мину,
Эдэн дюн усидин онериди,
Эдэндули тусангчивканни.
Би, эдэн дюдукун
Хукэлникэкэн, нэнэдьдэттэм,
Торлэ эрбэчкэнгчин дояттам,—
Оликичэм дабдуканам!
Такуркачаки эмэнэм,
Эдэндули тусангим хэбделрэм.
Кувулда кадар хээдукун-дэ
Эдэндули-дэ тусангимчу!
Эчин эдэндули тусангчидаку
Этэвун толкандулан ачча бисин.

ХОНИЛ СОВЕТ БУГЛАН

Бэйлдук балдачал
Хонил бэйл
Инэньтэки бугтаки
Хэлду дэгиду
Төр өйдэлин,
Чулбанянянин хэрдэлин
Хунгэкэнчин дэгэлрэ.
Эрэв төрэндев
Тэдэкэнчин эрэлрэ.
Сиден-эден-эдидегэн.

Нэгчэнс төгсэ дяпкалин
Хонил бэйл
Мэнкэн дэгсиду
Курэргэнчин дэгэлритэн.
Сиден-эден-эдидегэн.

Мэнкэн дэгсингэтэн
Хэлэч дэтлэттэн,
Эдэнь хирантан,
Хунгэнкюн курэлнэн—
Ойли, ойли, ойли.
Сиден-эден-эдидегэн.

Ингэкчэ нам өйдэлин,
Якутск өйдэлин,
Охотск наман өйдэлин
Камчаткали дэгситэн.
Сиден-эден-эдидегэн.

Хатарсиду долбаниду
Хуланял мэнгэр осикатал
Хулаҥакар дэгситэн,
Хунгэкэнчин, курэргэнчин
Няничакан улдарин,
Төр хэрдэлин дырэлнин.
Сиден-эден-эдидегэн.

Дэлгэнкэл мэддытэн,
Бэил долдаритан,
Буюр нёнитан,
Орар мэнэлритэн,
Нокэчэр тусаснитан.
Кадаранур дяпкадукур
Уямкар ниргалритан.
Кадарал улдалритан.
Сиден-эден-эдидегэн.

Мунрукар бокчэнитэн
Такагур хэрдэдун,
Ясалур бэлтэнгэе.
Хуличар авланнивур,
Коратур чөпэнидюр,
Хулаҥакар кунялритан-
Сиден-эден-эдидегэн.

Эвэсэл тэргэсмидук
Дюдукур
Ингулич ойдюр
Дэбэнгэкэр нөөттэ.
Атикар мян,
Майтамур айгурра.
Этикэр өрэлдэр,
Гургатур дявлир.
Бэил укчэнэлрэ:
Совет эгин эгдэн,
Совет таткан исун.
Сиден-эден-эдидегэн.

Хэрэчэв хэрэдимнин,
Хоял асаткар нёр,
Асаткар нодымалра,
Асаткар ининэлрэ,

Асаткар икэнэлрэ.
Сиден-эден-эдидегэн.

Гят Ленин хурэлни,
Мут хонингалти,
Хунгэч этил нэлрэ,
Танмариду-да этил нэлрэ,
Дэгилбу дабдукан.

ПЛАНЕР

Мин нонан хэл дэги нодун, моду
дэтлэлкэнду дэгсиду, хупкучэку.

Минду ангу төгсэ учиккон хэпкэмкэн,
Мину ангна учикла увур,
Гөн: «Нёги аймакань дявли!»
Нёгды кинкамакань хэпкэнэм.
Учикандяв илбэснэ.
Учикандячакан тусанчин,
Дэгэлрэн өгэсьеки,
Күрэргэкэн, дырэргэкэн.
Кораткаму-ткан кийнгиснэн,
Авчаму дылкандукув эдэмэснэн,—
Асукут гякичакагчин дэгэлрэн,
Налканди тэврэм.
Хэссэкикэн ичингнэрэку,—
Нод-а-ке-да, ай-ке-да одни.
Эгдендел-дэ дюл
Нисалдыкагчин ичулрэ.
Чулбаня кунтэкэнкэнти
Көчукэн тэдэкэлдыкэнгчин ичулрэн.
Хэл хотаран
Томкачагчин эмэптэн.
Дэгикэнгчин эдэм дэпкикэн
Күрэргэкэн дэгэденрэм,—
Кур... кур... кур...
Ун дэгэдимнин,
Котачакам дёснам.
Котачакан-гал, илачимнин,
Няна-ке-да гиркадгаран.

Котачан өмэм ангану нэнривэн
Өмэм инэнгу дэгдим-э.
Тек-эл Котачами улэрэм,
Оигкадямнин эмэптин...
Эдэн учиккон аявалрам,
Хэбдекэлрэм.
Эрэв учигу аймакань бадулми,
Индигирэклэ иландули инэнни исчим-е,
Гусэтэгчин дэгдим.
Эдэн учикан учигу,
Тэгэчин хутэн одам-а.

МЭНЭН АСАТКАН ДЭГЭДЕКЭН

Мэнкэн дэгсиду,—
Хэлду дэгиду —
Эдэн учиктун
Нэгчэнедук тордук
Өгэскиен дэгэлрэл,
Төгэчимнин дэгэлрэл,
Нянитки хоррэл,
Төгсэнюн өмэтту
Гусэтэгчин дэгсэл,
Дэгичэкэр одал.
Хунгэнюн эвирэл.
Курэлэн-дэ курэлэн.
Коратканти кекэн.
Хэссэтки-ткэн ичиснэм:
Столканчин булдулран,
Чулбаня тэдэн гиркуттэн.
Эгдечэн хиги
Гургатканчин ичун.
Ленинград городан
Нисаканчин ичун.
Бэйл инмэкэкэнчин
Хэргилэ жогнар.
Тор ойдэлин,
Нянин хэрдэлин,
Город ойдэлин
Омнгэтикэнчин эргинрэл.
Нода-ке-да, ай-ке!
Мэнкэн дэгсиз аявалрам,
Котачами эмэнэм,

Эдэндули эвирэм,
Дэги гян одам.
Нод асаткан
Эдэндули дэгэлрэн.
Мэнгэн асаткан
Ойли дэгэлрэн.
Нёлтэн хэрдэлэн исми,
Хуланя мэнгэн оваттан.
Өйли дэгми,
Нёбати мэнгэн оваттан
Нод асаткан
Нёлтэн хутэн одни.
Чулбаняла кунтэклэ
Мэнгэн дэги дон.
Мэнгэн дэгсидук
Мэнгэн чивкачан нён.
Нод асаткан одни.
Нэмкучэчэн асаткан,
Чургутич унрэти,
Ханича оитти.
Нангатач тэтутти,
Нюдач бадатти,
Нангатач илрэттэн,
Хуланяч хунгэлэттэн,
Көмэрэч ититтан,
Дуламач ясалаттан,
Адыкунь харамтаттан,
Нангатач нюритэттэн,
Энэс урэчин
Хуланяч авунтан.
Чулбаняли кунтэкли
Даран гиркарап.
Нёлтэн гарпун.
Нода-ке-да, ай-ке!
Гиркабган одни!
Мэнгэн асаткан хоррэн
Тигэкундули хотарандули
Бэйл долитан.
Хуланя авунни
Хулагакан гөбэн.
Муланикан эмэптэм,
Нянив-такан көсчимнин.
Би-дэ нонгандукун

Хэбденю икэв гасчирам,
Нёбатили бумагали
Нодач дукчав
Мэнгэм дукум алатчим.

ЧУЛБАНЯ НАМАНДЯ

Чулбаня намандя
Курэргэнчин оталран.
Ингэньсигич буггич
Хунгэчэкэн хунгэлрэн.
Намандя дулукандулин
Хэбгич-нэнри таягчин,
Ханиникан хэбгэнни.
Өмнгэтил төрэлрэ,
Асаткар ининэлрэ.
Асаткартаки ичиснэм —
Асаткар нюритэтэн
Хайгалдагчин эдэмрэ.
Нёлтэн асаткан
Хуланя нюритэн
Хуланягчин мэнгэчин
Хулагакан эдэмрэн,
Талагакан эдэмрэн.

ЭТЭЙ ДЕНДЯК,
МАКСИМ ГОРЬКИЙ ДЕМКАДЯК

Кочукэи куна бингсий,
Этэй хяликив хурканаривар
Бодаснив.
Иманра намас бисин,
Авига туркурив.
Хочан-макан хэчитнэриг,
Дили-ткан-а няяналрив.
Цигэнин-дэ хо одын-а.
Эгэй хунмэдун
Налчанди-га мамнаншкан
Хэпкэниг.
Этэв эсэнин,
Гургати-га хигучэч
«Як оданри?» —
Гоникэн,
Нямсич налди
Налчандув хэпкэнин.
«Иманра-га хэчукэнни.
Хочаня-га хэттэм-э».
Этэв-у-гэ гонни-гэ:
«Як нярин бэин хэткэрэн?»
Этэв, хяликилбу нюнэтникэн,
Минтэки-гэ гонин-э:
«Тар хяликил, анл, нёбатил-да,
Ок-та эстэн хэччотэ.
Хи-дэ, хяликил урэчитэн,
Нёбати бисэнри».
Хяликил нёбагакан
Туттитэн.

Айдит-та-да
Хэбденилрэм,
Хэткэчэму дэгэлрэн.
Хяликинюн урэч бидэй
Дёмкатти,
Таил кунга
Бисив-э.
Этэй төрэмэн тэдетти,
Яв-да эти хар
Көчүкэн кунга
Бисив-э.
Этэй аяврив,
Атай хилгитти
Тавсаки кунга
Бисив-э.
Таракам-тит этэй
Иргэдэй дёмкаттив.
Чивкачан чиприван
Кукатанды эмурив, —
Атав-уга өрэлдэрин.
Өрэлдэриди, асукут-та
Дэгэлрив.
Атай эскэрихэн
Хоканчирн кунга
Бисив-э.

* * *

Максим Горький,
Хояв бэю
Нэринтэки элгэри,
Бумагали буюсси
Эгден татка бэй-и-гэ.
Бумагали удьдён иттив-э,
Хочан-макан нодымалрам.
Ноһан-а-га удьдён иттиди,
Би-дэ-гэ-гэ бумагали буюссэм
Дуктай аявалрам.
Оликив олмидеки омнгарам.
Дукулдывум хэпкэнэм.
Дукум-а-га аявалрам.

Танмари долиин,
Удан долиин
Орам косчирий омнгарам-а,
Тугэникэнду нигэньси долиин-а
Оликвив, хяликвив
Удитаки-га эмэнэм-э.
Нодду столду тэгэтникэн,
Иргэди дёмкатникан,
Иргэли бисив:
Ач удлав хотарам
Бактай гэлэдим-э.
Отэл боксэлкэн намандя холидун
Хатарсила хигила
Хилникан бисив-э.
Тек-э нгэриндулэ
Иссам-а.
Ленин гондэгэн
Коратлив ин-э-гэ.
Хатарсила хигила
Нгэрим-э-гэ илудай
А-ча муднач
Манрутчим.
Отэл-э-гэ кэнелич-э
Бидэни
Айтаки хункэсэндим;
Аю-га
Одним-а.
Өтэл-э-гэ эн эел бэйл
Өйдэлив көеритэн,
Тукалу некригчин
Көеритэн.
Тек эн эелбу бэйлбу
Аччалтанду манрутчим,
Дёгрилбу, гургэвчирилбу
Дысутчим.
Өгэски, нгэриндулэ
Тандай-и-га манрутчим.
Ач таткала этэв-у
Бэриптин.
Тек таткав
Максиму Горькию
Хагдыгай-и
Дёмкаттам.

Нонгандун-а
Хиги төр-э икэвэн
Ноду-т хэбденнв,
Хояв икэв
Нэкэргэй
Эмудим.

ПУШКИН

Бэйдук баалдача —
Нёлтэн гасалкан —
Дуктай дёмкача,
Тэгэли дёмкача.
Мэнгэндули омний
Икэникэн дукчан
Чэлэлин бугли
Нентэкэнгчин боргаснин.
Чэлэн бэйл хэбделритэн
Мэнгэндули омний
Икэникэн дукчаван.
Мув колникар тагритан.
Асаткар аявалритан.
Мявунтан-а хогнастин,
Нюритур айнгурритан,
«Пушкин, Пушкин», — голритэн.
Хагдыл атикар,
Носэгчэр бидэвур,
Пушкин дукуман
Дялсавур немгэникэн тагритан.
Хагдыл этикэр дёмкаттитан,
Омкатур нинуридюр,
Гургатур дявлиникар,
«Хони бэй», — гонитэн.
Хониду Пушкинду
Хонив гэрбэв боритэн.
Хонич дукумгач гэрбуритэн, —
Нёлтэн Пушкин одын.
Нёлтэн гарпурин,

Иманра ирэлрин,
Окат мун эеснин,
Хигиндя мэйкэлбэснин.
Нёчэ-дэ чулбаргарин,
Дэгил-дэ дэгэлритэн,
Чивкачар икэлритэн,
Бэйл-дэ икэлритэн.
Этэв укчэнрин:
«Өйлэ бугла
Мэнгэн хякитаттила,
Колнакач муттилэ
Өмэн хони бэй бисни.
Гадан итин — нёлтэн,
Гадан итин — бягандя,
Чэлэн бэйл аявнатан.
Хони икэлэн
Мэнгэнь өмэтти,
Чиритэч енгэтти,
Агдыч төрэлкэн.
Аймакань икэлми,
Бэйлбу хонгуканни,
Төрү одюнавканни,
Наму ютавканни.
Нёлтэм гарпувканни,
Чивкачам икэвкэнни,
Атикам хэдевкэнни,
Асаткам икэвкэнни».
Дулакандула бугла
Хони Пушкин бисин,
Өйлэ бугла
Нимкан хонинган бисин.
Пушкин бэриптин,
Докунни-ткан эмэптин.
Нямав ангану бисидюр,
Носэгчэр комсомоланкар
Пушкин дукуман хэпкэнэп,
Пушким бакалдарап.
Дукумгал хупкучимнгэтэн
Пушкин, Пушкин ини!
Пушкин, Пушкин эмрэн!
Дорово-да, дорово!
Пушкин гонин:
«Чэлэн нонмир тангдир,

«Мэнил» эвэнкил тангдир
Эрэв дукум».
Мэнил эвэнкил,
Пушкин нэкэррон,
Мэнгэм дукум, гадап-а.
Пушкин дуктангон
Хептур этэп нэд.
Дылдур нэдин,
Мявундур набгидип.
Пушкин дукуман
Кадар дяпкалин,
Хиги долиг тиндип.
Булдугили кунтэкли
Мурань нулгэнрил
Калмыкал гонмир
Пушкин дукуман хэпкэн.
Чулбаняли кунтэкли
Муранду бадуникар,
Пушкидыч икэр.
Мурантан гягалран,
Кунтэк чулбарган,
Калмыкамгал икэлрэ.
Финнал гонмир,
Хякитав чикиникар,
Пушкин икэвэн икэр.
Тобаратан эмэрэлрэн.
Исаганур додукун,
Хякитанур додукун
Хояв бумагав бакчир,
Пушкин икэвэн печаттадир.

ВАЛЯ

Хатарси тогэчин хоррэн-э,
Чулбаня няни агаптан,
Биви инэги эмрэн-э,
Ай бадикар-а он-а-га.
Бави инэги нэриснэн,
Мэргэкэму нэриснэн.

Гарпутти нёлтэн хуланяч нентэн
Хулас-такан гарпун-а,
Мэргэму-дэ, огэррэн.
Чулбаня нёчэ чулбас-такан
Гиркун-э,
Нод-а-ке-да, ай-ке!
Хуклэмсив-у дэгэлрэн.

Икэлэр чивкачар,
Чибагакар, икэлрэ:
Чип-чип-чип-чип-чип.
Нод-а-ке-да, ай-ке!
Кораткаму агаптан.

Эртэки-ткэн ясали-га кирандин
Удгидатки ичиснэм,—
Нёлтэчэкэн гарпуснан.
Валя асаткан ханясниди
Эмрэн-э.
Хо-маканя нодамаснам,
Мэргэкэму нэриснэн.
Нонман-а-га эвэсэлтэки

Хөрүрэку,
Нёлтэкэнчин көөмчил.
Атаи-дэ нючимгачакам
Кукнэн-гэ
Нёлтэн гарпуттигчинни бакалдамчи.

Нөнилбу-дэ-гэ нючимгав
Чулбаняч нёчэч бакалдамчил,
Өгигэвур аяваламчил.
Тугэнинде-дэ эмрэкэн-э-сэ,
Эгдендеду-дэ хялтандяду-да
Эмчу-дэкиг-тэ ингэмукэн.

Оранрасчакань тэтэмчу-гэ-гэ,
Чачасми нанрадин тэтэмчу.
Эмчу-дэ дебэмукэн,
Енигэч, имсэч дебукэмчу.
Нонман-а ханьсиду дюду
Эмчу-дэ-гэ хилгитта,
Нэринду дюду тэгэчимчилти-гэ.
Хатарсиду тэгэлгэнду
Этэм-э тэгэчукэн,
Нэрим тэгэлгэм агадин.

БЭРИДЕК

Валяв дёлаки
Город долан бэрирэм.
Сиден-эден-эдиден.

Омэм ангану катлирриг,
Нёлтэнгэт-э гарпунари.
Сиден-эден-эдиден.

Нёкчалкан усич
Усивдингэди гэрбэттив.
Мулак-е! Валяв
Город долан бэрирэм.
Сиден-эден-эдиден.

Нёлтэнгэт химгэнрэн,
Мэргэму хатарналран,
Хунгэлу хикуналран,
Бэйди урарам.
Сиден-эден-эдиден.

Нэлкэнингэт эмрэн.
Май бяглан
Хигила, кунтэклэ
Хордэвур тярулдарит,
Чулбаняли кунтэкли
Гиркадавур гомэттит,
Мяндула часла
Хордэвур гомэттит.
Сиден-эден-эдиден.

Дукум аявми,
Дукум дукудми,
Часани елтэмрив.
Сиден-эден-эдиден.

Хоя инэни елтэнин,
Өмэн ангани эмрин.
Дёр ангани одын.
Сиден-эден-эдиден.

Мян час бидгэдукун,
Илан ангани одын
Валяв эдэгу итгэ.
Сиден-эден-эдиден.

Силэнэктү бингсий,
Мунрукам уддив.
Мунрукани уддён
Хунгэтлэлэ бэририв.
Сиден-эден-эдиден.

Ленинград городлан
Валя уддён
Тачин-да хунггэврэм,
Тачин-да бэрирэм.
Сиден-эден-эдиден.

Этэв нимкэнин:
«Өмэн нёлтэн омологан
Мэнэм асаткам бэририн
Сиден-эден-эдиден.

«Мэнэм асаткам
Гэлэтми,
Эрэв торэндэв
Илракан эрэлрин,
Хуклэми-дэ юмгарин.
Сиден-эден-эдиден.

«Нам букчандулан
Мэнэм асаткам
Бакрин.
Нёлтэн гарпурин,
Омэм бягу гуденин.
Сиден-эден-эдиден.

Омэтту биситэн,
Омэтту хагданитан,
Хэнгэндюр гиркалритан,
Хагданыя кокэритэн.
Сиден-эден-эдиден.

Нёлтэн хоҗалрин.
Нёлтэн гадаи тикрин,
Торэнде балдарин,
Хиралкар хогналритан,
Бэйл гиркалритан.
Сиден-эден-эдиден.

«Нёчэ чулбаргарин,
Хиги габаргарин,
Аймачак один.
Эвикэчэк эмрин».
Сиден-эден-эдиден.

Нимкан урэчин
Одам.
Илам ангану
Валяв дёнчирам.
Хуклэми-дэ толкаттам,
Гирками-да дёнчирам.
Сиден-эден-эдиден.

Эмнэв-дэ бакра,
Ичин-ус некчим?
Город эгден,
Бэйл хоял.
Сиден-эден-эдиден.

Радиоли-гу гэлэдим?
Газетали-гу дукчим:
«Аич биденрэм,
Өмэккэн биденрэм,
Валяв-такан алатми?»
Сиден-эден-эдиден.

Валяв этэм омгар,
Эрэгэр дёнчидим,
Мявундулив печатаптин.
Сиден-эден-эдиден.

ХУЧУДЯК

Валяв хучурам,
Мявму усин хэгдэrrэн,
Мявму калтарран,
Мэргэнти хуелдэн.

Нёлтэнгэт гобэн,
Гявангат химнэнни,
Намангат хикунни,
Удангат удалран.

Танмари танмун,
Мэргэму хонгалран.
Валяй мулами,
Мявун энэк одам.

Коратлив улдан
Валя торэнни,
Ининэнни исни,
Ясалбу ичун.

Мэнэн дэги оддыди,
Нёлтэндулэ исанри,
Тэгэлгэми баканри,
Бэй одинри.

Валя, Валя, Валя!
Омэккэн эмэптэм,
Горча дэги эмэптэм.
Валя, Валя, прощай!

Валя, Валя, Валя!
Мину эди мэргэткил.
Би-дэ уди бакчим,
Мин-дэ инэнгу эмдин.

Ангани-да нгонам,
Инэни-дэ хоя,
Нёлтэнгу-дэ хедин,
Гявунгу-да гявандин.

Намангу-да чулбандин,
Танмари-да елтэндин,
Мявми-да бэгдэдим,
Хөнтэв удю гэлэдим.

Мэргэнды дёмкаттив
Инэкчэ нам хөлилэн,
Инидигиркэ окатла
Элгэсэндигэди гэрбэттив.

Оранрас нанрадин,
Энэсэч нанрач
Өлики үрэчин
Тэтутнэди гэрбэттив.

Амкачан хэелин
Болгикаг долиин
Бокату бокамникар,
Гиркаднэадюр гэрбэттив.

Онгалчам көетникэр.
Бокату бокамриван
Укчэнэнь, икэнь
Гиркаднэадюр гэрбэттив.

Ирэкэг долиин
Ирэту нилбакникан
Валяв элгэникэн,
Гиркаднэади гэрбэттив.

Кабив көетникэр,
Нёбатели иманрали
Иманрав хэнкэкникэр,
Гиркаднэадюр гэрбэттив.

Нёбандялду орарду
Булагач алуриди,
Ангамтаду туркиду
Дёрэднэгэюр гэрбэттив.

Ханьсиду дюду
Эдэй ханимукан,
Эдэй хилгитта,
Дёмкатникан бисив.

Ангамтаду дюду,
Ноду дюду,
Нэринду тэгэлгэнду
Тэгүдэй дёмкаттив.

Эвэдыч хупкуриди,
Эвэсэлбу таткаттич
Хупкучимнэн одай
Дёмкатникан бисив.

Эрэк дёмкатану
Торлэ гобэн,
Нянила дэгэлрэн —
Эдэнду эмэптэм.

Чималга антаглан
Оликив асалгарив,
Эсэмэк гэлнэдэй,
Дуламач тэгэттив.

Адыли-да инэнгили
Оликингтэкий хоррив.
Оликини ачча,
Нэликэн-тэкэн бисин.

Асалгав оликив
Бэй гадын.
Муланикан эмэптив.
Эчу тикулра.

Этэв гөнин:
«Эди набутта,
Хоя өлики бидин».
Дылу бэлэснин.

Адыли-да инэнни
Өликив гэлэтнэри.
Нэликлэ иссив,
Өликив бакрив.

Хоч өрэлдэри.
Мэргэтэнгу дэгэлрин,
Учику гиркундалран,
Бягалтан бягалтанин.

Таракам дёмкаттив.
Мэргэнды нэдив,
Эдэй набутта,
Эрэгэр ининдэй.

Өликив асалгай
Бэйду гаврив,
Набутникан эмэптэм, —
Тарак бини эмрэн.

Валяв асалгай
Бэйду гаврам.
Набучак одни,—
Тарак инэнги бокнан.

Этэ гөнчэгчинни
Дялбу тивнукэнитэн:
«Эди набутта,
Хояв аю итчинри».

Мэргэтив хөррэн,
Мявму тивнэрин,
Мэргэми кинкуруив,
Эдэй набутта.

Валяв, нярив итми,
Этэм дяргар,
Этэм тикун.
Нёлтэнь бакалдадим.

Тикум эсэм аявра,
Дяргам эсэм аявра.
Гянумачим аяврам.
Аямачим аяврам.

Эвим хонрилакан,
Икири тэтэлбэкэн,
Нинкамич гиркалакан,
Валяв дөнгчидим.

Инэнгив бэрикэн,
Долбанив омгакан,
Торэч дасукан,
Дөнгчимнин эмэбдим.

Нунгарану

ЭВЭДЫ ТЭЛЭН

КУНА БИНСИВ

Нелтэнгэт нел,
Мэнгэн тоги недун,
Буг төр ханисан,
Нлкчанди мянисан.

* * *

ньми хилгитти,
кэнели кунга бисив-э.
Бэбэду дёрбу анану бэбэрив-э.
Кутту-ткэн-дэ тэгэтти,
икри гян,
көчүкэн кунга бисив-э.

Эньми-ткэн-дэ тингэндун
нямалчири, дюлаккан —
Магдили урэчи бисив-э.
Эньми өкэньдин-тэкэн дебэнтэри,
хогата, өкэтэкэн бисив-э.

Ясалу-да ангаптин,
тогтаки ининри,
хэбдень кунга одыв-а.
Бэйтэки хэдери
Гудей кунга бисив-э.
Тэдэндули миркэлрив,
атаки гян одыв-а.

Атай бокувкани,
тавсаки кунга одыв-а.
Тэигэнэкэн гиркалрив-а,
төлэски-ткэн нёри-э,
төлмэку бакалдарив-а,
төрэйи бакриз-а.

Аваски-да хөррий эти хар,
качиканюн гяпуматти,
таил кунга бисив-э.
Чивкачам-а аявалрив,
чивкачандук икэнгэй гадыв-а,
икэчэлкэн одыв-а,

ЭНЬМУ ТЭЛЭНГРЭН

Аманси игсин, аич бигрэрэп. Аич-та нулгэгрэрэп,
эсэи хилгарар. Боланиду нулгэгрэрэп бэйлнюн өмэтту
окаттани, урэкчэтэнни. Аманси уямкам малап бисин.
Уямкам маракап, бэйлду нимадуграрап. Чамаку-да хояв
малап бисин.

Болани одакан, урэкчэндук мэендулэ хэкэсгэрэрэп.
Буюм-дэ хояв дебгэрэрэп, мэендулэ хэкэсми. Нөкэчэм-дэ
дебгэрэрэп.

Иманра тикрэкэн, аманси оликив олмилэн бисин.

Аманси бигсин, тачин аич ишилэттит, нонан малап
бигсин. Ун бимнин, аманси көкээттин. Мут -тэкэн эмэп-
тит. Тарич бэйтэннюн нулгэнноттэп.

Хо көчүкэн бисис, өлики дин. Хонгата бисис. Мину хоч
обдавканранри. Нонан тогтаки ининри одыс, тадук бэй-
тэки ининри одыс. Нгалчами чивкачан хуткэчинни нэбдэл-
дэникэн, бэю дэпки чочанганикан, инингэрэнри. Тарич
миркэлрис. Атай эсэнри тэгэсэмкэнрэр. Хоч хэчүкэнрэн-
ри. Хо тавсаки бисис, эвэч, хэбдень бисис. Хинэч чэлэдиор
бэйл хэбденрэр. Этэс, атас хину хоч гуденитэи. Көчүкэн
бисэкэс, нгалдукур эстэн мултуграр.

Атанюн, этэнюн өмэтту бигрэрэп. Хадун-да хуютнэ-
грэрэп.

Боланиду хуютнэрит. Таракам атай, этэй гэлэми, гэр-
буткэрэнри.

Тарич өмнэкэн хуютнэрэп. Дюгадякла бакалдарап.

Ноугартан тарав долбанив туркучэл хуклэсгэ, хинуткэн дёмкатми.

Мүтгүлэ эмрэ. Эмрэкэтэн, би нёрэм. Хи хуклэнри. Ноугартан учикур-да ойдукун улгимир:

— Чиприякан бисни-гу? Яддан? Асун одни?

Гөнэм:

— Хуклэддэн.

Ноугартан инэнгэлбур хинмач инэгэмэлчир. Дютки дёридюор есчимэчинь, хэтэкэснэ, гөмэтникэсэл:

— Би дюллэ итчим-э!

Ун даран хэтэкэникэн, атикан этикэм бөдэлди хивсэмкэнни. Этикэн тикрэн, эмэптэн. Хину хуклэри-тэ хөрүчилрэ. Хи ноугардитан нгэлэлэнри. Ноугартан хинду нэкэргэвур нэкчичэл, дёридюор. Хептукур нугаснидюор, хинду бочилрэ: атикан — ирчэв имсэв, этикэн — умам. Хи таракам-мак ноугартакитан ннинэлрис.

Тадук ноугартан, хину тэрин нгалдус дявридюор, хэчэкэн хэдевкэн, нян гя, нян гя. Долба атас мэннюми хуклэвкэндэй гадни. Долба хуклэдимнин атай оламканис. Өктэй гэлэтэлчэ бисэнри, тингмэн осулча бисэнри. Тарич атас эрэгэр икэн, хину бэбэми. Хи хо өкэтэ бисис, хину өкэтэкэнь гэрбуттит.

ГИРКАСЧИЛРАМ

Нонан гиркасчиладяки дёнчирам. Төлим аич эсэм хар, дю-ткан долиг гиркаграрам, качиканчил тавсаграм. Тарбач төлэски нёсэлрэм. Эсэм горла нэнноттэ, абдулакли-ткан-да, дюв-такам-да эрэли. Тарич төлим хоч аявалрам. Этэв, эньюму эрэгэр мину көеччөттэ, горла хордингэдув. Няк-та эгдекэкэн оддам.

Тарич нэлкэ одни. Би төлим аявалрам: нэринни хо бивэттэн. Нёлтэнтэки көеттэку, хо хутар бивэттэн, экич көеттэ. Ноугартан хоч хэбдеветтэ, би нёлтэнтэки нотингиникан көеттэку. Ноугартан мину нёлтэнтэки курэнь-дэ көечивкэччөттэ, гөвэттэ:

— Тар чивкачан дэгсэн!

Би көеччөттэм нотингиникан, як-та ачча бивэттэн.

Нэлкэ одакан нямичар тугрэ. Өмэн Гилталринга гэрбэ нямичанти бисни. Хонгачанни бугды, хо ай. Би хоч хэбделрэм, аявалрам. Эньюму эрэв хонгачаякам хэпкэнни, гудендэку.

Эинитэкий гөнэм:

— Эие, усив билгалин өнели, элгэдэку.

Эньму гөнни:

— Гудей-э, көчүкэн, эгден одакан, учиклатчинри.

Тарич эньму дюла ин.

Дют төлдэн эйду нярукаг. Би хонгачаякам хэпкэндэй хөлүчлэрэм. Хонгачаякан аинган хо. Туркурэм бокна. Нярукагли унталкань хэнгэклий уюникан хөлүттэм. Хонгачаякачакан, эгтиникэчэкэн, куняваттан: «ав-ав-ав». Би эгтиридин хэбделрэм. иинникэн хөлүттэм «хе-хе-хе-хе».

Эньму, мэддыди, нён, кунилран:

— Өкэтэкэн, ясчир-е?

Би-ногантакин иинирэм.

— Эрэк талъякан унтай эйду улриван ичилрэ-лэ! — Гөнникэн, улакчач унтадив ирилав багакраи.

Хонгалрам, тадук-ут-та иинилрэм. Ингамтай урувкэнникэн, гөнэм:

— Эие, хонгачаякан икэн-гу, төрэн-гу: «ав-ав-ав» гөнникэчэкэн куняваттан? Хо аинг, туркурэм хэпкэнгэ.

Тачин гөнэку, эньму мину гуделрэн, хэбделрэн-дэ. Гөнни:

— Тек унталкань мөли эди уюграр. Хи ай бисэирн. хонгачаякам — кэнелиекэм эди дёнигракил! Нонган, кэнели бими, унталкань уюваттан.

Эньми тачин гөнэкэн, хокнам ай бидэй. Би эгдён хириснам, иинилрэн. Би унэт хонгачаякантаки көеттэм... Эньму дютки, нгалдув элгэникэн, хөрүн.

ЧИВКАЧАНЬ ХЭБДЕЛРЭМ

Би чивкачам хоч аявгарарам, хэбденрэрэм. Качикачаму бисин, нөкчэн гэрбэ. Бадикар тэгриди, чивкачам гэлэтнэвэттэм. Качикачами элгэсникэн, чивкачам баккеттам. Хякитали чибартаникар дэггоччоттэ. Би хякита хаттун тэгэчиддэттэм, чивка-чарбу өгэски көетникэн, Чибартаривутан хоч хэбдеветтэм, дёниваттам «чип-чип-чип» Хөнтэлэ дэгэлкрэтэн, нян-да бодасноттам. Иинэн долбариван эсэм хаватта.

Эньму, атав мину гөвэттэ:

— Эрэк-эл чивкачанюн өмэтту чивкачан одилран. Минтэки гөвэттэ:

— Чивкачан он икэвэттэн?
Би икэлрэм: «чип-чип-чип».

Ногартан хоч хэбделрэ:

— Элэкэкэй! Як анн-а!

Улгимир:

— Чивкачань ятанри ататанри-гу, энитэнри-гу?

— Хутэттэм.

— Нөкчэнь ятанри?

— Гяттам.

Этэв, атав мину хоч гуденитэн. Этэв, мину никанды бадувканикан, буйли дюгуткэрэн. Би өмнэкэн, этэй нюриттөн налчанди хэпкэниди, иссэм, хайтав иссивутэн дөнгими. Этэв, «эро, эро» гөникэн, иркалран, мину нюриттэндукув монган... Ями-кка, хо энэ!

Би этэй нюриттун эсэм-нсил хэпкэмэлрэ, энтэриди.

КЭЛКА БАДИКАР

Нэлкэни инэнгэн мучун.
Хатарси долбани хөррэн.
Инэнгэнэт эмрэн.
Гяванканти гяванран.
Дюканти доли
нэрикэнди хивин,
хуклэрилбу хурун,
дэсчирилбу илун.

Нёлтэнкэнти хен,
дюканти хонандулин
хулас-такан гарпун,
нёлтэнкэнти өгэррэн.
Дюканти доли
хуланяч мэнэнь гарпун,
ингэмэлчэлбу нямалуканни.

Мэнэн дэги — чивкачан
нёлтэн хечэгидин
мэнэнь гилрэнеч дэтлэди
нэбдэнгэжэн чорагчин,
дюканти хонандун
оратмичам бөдэлчэми
чочагакан дояттан.

Аймакань көечилрэм:
миргитач, нодач
хэрэчэч ингатлаттан,
чуритчакань ясаллаттан,
кирагчачакань онгатлаттан,
чирит енгэн
мэнкэкэн кийгин.
Нод-а-ке-да, ай-и-ке!

Чивкачан гудеен-э
тингнягакан дотникан,
икэникэн төрэлрэн,
чибангакан чибарталран:
Чипи-пи-пи! Чипи-пи-пи!
Чипи-пи-пи! Чипи-пи-пи!

Нод-а-ке-да, хэбден-и-кэ!
Хуклэмсив дэгэлрэн,
Ясалу турран.
Мэргэкэму нэрилрэн.

КАЧИКАМИ УНТАВАН МИНЭНЭРЭМ

Өмнэкэн көчүкэкэн окат хөлидун өринэп. Хо хятакаг.
Ями-кка чивкачачакан чибаланни хоя!

Би хоч өрэлдэрэм, качикачантакий төрэрэм:
— Нгөкчэн, тимина чивкачам гэлэтнэдэвур!

Атав эинштэкив гөнни:

— Эрэк өкэтэкэн бэрибдик. Хо хятакаг! Чивкачан-да
хоя. Чивкачанюн өмэтту чивкачан один. Игчэнгэн чогу
тэтичэнини өсчэндүлэн ханганганри!

Өмнэкэн атав, эньюму төлин нанрав алагадда. Би окату
бассаки хөрэдилрэм, мув уюдай. Унтачами нукрам. Ка-
чикачами унтаван көөттэм, ями-кка ингули унталкам-
дас.

Тарич би качикачами унтаван нукасчилрам. Арай!
Ями-кка он-да экич нукра. Энинтэкий гөнэм:

— Эне, хиркам эмули!

Эньюму гөнни:

— Яд-о?

— Качиками унтаван минэдэку, туркурэм нукга.

— Эрэв таилъякам ичилрэ-силэ! Качиками маднлран-асил!

Ататкий гасчирам:

— Ата, хи эмули!

Атав гөнни хокамкатникан:

— Хи ай бисэнри, чивкачан урэчин, хи-ткэи унтай нукли, чивкачар- да нуккотта унталбур. Качикаякан-такан кэнели бими, унтай эсни нуккотта.

Тарич би хокнам, ай бидэй.

ЧОГАЛКАН КУГА

Этэв хисэчин нунгагаку он, нөкигэку-дэ он. Би хоч өрэлдэрэм.

Этэв гөнни:

— Тек би нунгагас орам, эвилэн бидэс. Чивкачам тина нэмкэтнэнэнри. Касагат, өмэм-дэ чивкачам, дебдэ-кун, манганри.

Тадук хөррэм. Хятакаганнай иссам. Арай, ями-кка чивкачачакан чибаланни хоя! Би хоч өрэлдэрэм, ииннот-тэм «хе-хе-хе». Чоги иггон нодыввоттам.

Хатлав кадар бисни. Инирэку, кадар дөнгиваттан, дөнгиваттан.

Би горла нэнчэй эсэм хар. Чивкачан хуттон, чиприв, кукатчами милтэрэ бакрам. Хоч хокнам. Атады, энинды, этэды нэкэргэй хояв чипрингай бакрам.

Тарич өмэн учикалкан бэй эмрэн. Би нэлрэм, өсөми хилгэлрэм, аваски-да экич дэриснэ одни. Хонгалдай нек-никэн-тит манчирам.

Ноҗан улгимин:

— Энинси, этэс, атас илэ бис?

Би униканди нюнэттэм:

—Тардала бис.

Ноҗан мин нэлэлрив хан. Чогчангу иттэн, эркэлрэн:

— Элэкэкэй! Чогчангас як нодан-а! Гэлэ, кингэм-кэли!

Кингэмкэнэм.

— Хокан нод-а! — гөнни. — Гэлэ, дюткис хөргэлрэ!

Мину учиклай увун. Учикти, элгэникэн, хөрун. Бэйди халгань гиркан. Дюла иссап. Би, учик ойдун биникэн, ининэлрэм.

Этэв дюдуки нён. Акму гөнни:

— Бэринэвүсэн бакрам, тэгэлэ нэнчэ. Хятакаг долан чогаи кингэлнилин бакрам. Нонган минэч нэлэлрэн.

Би ататкий хокачилрам:

— Ата! Би хинду чиприлбу эмурэм.

Чипригалби кукатандуки нугалрам.

Атав гөлрэн:

— Гудей-э, чивкачан хурэлбэн ягай тавча бидин?

Тарбач би эсэм аявалра. Этэв, ататкив ясали хурам-никан, гөнни:

— Гэлэ, хути мачаван гали!

Атав, иинникэн, анилран:

— Хуту айран-да ман, дебдэку.

Чангалдай нэдни.

Би таракам-мак хокнам, ииннэлрэм. Этэв гөнни:

— Минтэки, гэлэ, икэсли, чивкачан он икэвэттэн, акми долчидан.

Би икэлрэм: «чип-чип-чип» Акму хоч хэбделрэн:

— Элэкэкэй! Хо икэлэн бисэнри! — гөнни.

Акму мину дюв эрэли хөлүттоттэн, иэлүкэтникэн, ясали хятаг тургариди. Би хоч нэллоттэм, энтэкэе илкачанди хэтэкэсиоттэм. Нонган курэнь хөлүччоттэн, чогагчаму кингэлниивэн хэбдеми, алмаваттан: «кинг-кинг-кинг».

ДОКАЛУ ХӨЛУТТЭМ

Би докалу хөлүттэй аявгарарам, инэнгу чөлтэрэ хөлүткэрэрэм, Докалу тэтичэнди тинивэттэм. Аю, миргичав докалу итми, хэчэкэн хөлүвэттэм.

Докалу кукатчами милтэрэ хиннёттам. Дюлай исми, хоч хоканчиваттам. Дялбу хоч өрэнгчивэттэ, гөвэттэ:

— Эрэк хутэт, ями-кка муту иргэттэй манруттан.

Би, хокниди, икэллоттэм, чочангаллоттам, чогчами «кинг-кинг-кинг» кингэкникэн.

АКМИ ОМКАТЛАН НЭМКЭРЭМ

Би өмнэкэн, акми пэктэрэвми хилкаддакан, нунгади омкатлан нэмкэрэм.

Акму «эрэ-эрэ» гөникэчэкэн, онки хамарникан мэкукэлрэн. Омкати, хагалсан бидэн, үлрэ хунгэлдин хэсин.

Би хулрала дэсчиснэм. Нгэлэлриди, хулра дяпкалини ясалчанди-ткан көеттэм.

Акму төрэлрэн:

— Таилъякан илэ нэнрин? Кориттон чикидаку, эдэн таил бис.

Би хоч нэлэлрэм, ач-макан хиранач дэсчирэм, хоч-хөкэлрэм. Хөкэлу чургалран, он-да экич манчир одни.

Хөкэн хо одни. Хулрай дяпкалин энтукукэи гөпкэнэм. Часки биникэн ининримдэс бивэттэн. Арканни бөнкэл-нөттэн. Тарич эвэски ичиснэн. Би хинмамакан хулрай да-самалчирам. Качикачаму элэ хатлав бисни. Тадук но-нган качикачаму чэлрэн. Качикачаму, чэрэкэн, эсни хө-рэмсэ миндук, тиратми. Би дёмкаттам качиками нонан хулралай ивдингэй нектэнгу. Бакуканнакан-нюн, би но-нман нунгади нэмкэдим, акми-да некригчин. Качика-чами хулралай ивдэй энтукукэн гадам, бөдөлчэндун та-нам. Эрэк качикачаму гягаснан. Тарбач акму иттэн, гөнни:

— Гэлэ, нөв, хуклэдинри-гу? ай бисэри кукулэлэн!

Би, тачин гөнэкэн, хоч өрэлдэрэм. Нонан, минтэки көстникэн, ининнөттэн. Хөкэлу итилив чургаракан, хоч хэбделримдэс. Няи гөнни:

— Качикачамус кэнелиекэм нэирэм, эдэн таилъякан бигрэр.

Тарич атав эмрэн, минтэки гөнни:

— Ями хөкэлэнри?

Би он-да эсэм төрэснэ. Акму, ататкив ясали хурамши-кан, гөнни:

— Инэ, нонан хулраду хуклэддэн. Качикачама-тан-кан, таилъякам, нэирэм эдэн таилъякакан бигрэр, мишу асукут ман.

НИМТИМИ

Хисэчин улрэнгур дептэп. Тарич атав нимэм нимэди-дилрэн. Би нимэм нимтидэй хоч өрэлдэрэм. Нимэн эд-лэн иррэ көекэв унькачами дявучилрам. Нимэнгэт иррэн, бэкэччур нимэнгур нимтидилрэн.

Качикачаму бисин — дыгэн ясалаттин: тэринэн яса-лан өйдэлэн нёбати бисин, ясал урэмэкэн. Тингэнни, урэн нёбати бисин. Тэрин хэнгэчэнни нёбати, хогдин малтуня бисин.

Бугаски хөрми, эрэгэр качикачами мэндуки эсэм эмэвэттэ. Эрэгэр элгэвэттэм. Качиканчил дебэдми-дэ

өмөттү даран бивэттэп. Качикачаму хо эчэгэн бисин. Дебэдилрэку, эрэгэр анчиндув чөчиччөттэн.

Өмнэкэн хисэчин бэкэччур нимэнгур нимтидилрэп. Би, гэтичэми пукриди, дюлаккань нимтидилрэм. Ун нимтид-дэку, качикачаму нирилава осиснан. Би тикулрам. Хэкэр-кинэм. Качикачами никчандун хэлкэниди, онгатчин тип-кэнэм нимтиддылэвур нимэлкэндулэ аликла.

Атава кориту монган:

— Тачимур эди таилъякан бигрэкил!

Тарич би эсэм хоңалра, маңчирам. Би дюллэ качи-ками хоч аявгарарам. Ноңан-да мину хоч хунгиммот-тан, аваски-да хөррэку, эсни эмэббөттэ.

Тимин бадикар дебэдилрэп. Качикачаму, эетми, икэл-рэн минтэки: «гу-гу-гу». Би хоч илралрам, үлрэндуки-борирам.

КУҢАЛ МИНУ ХОҢИТТА

Өмэнду окатту өринит. Иланрул дюл. Нимэкэл хурэл-тэн хоял биситэн. Куңгал амтилтаң буюр. Амтилтаң хояч оралкасал биситэн. Ноңартаң буюрэкэтэн, мут, куңгал, тэвтэв окалнарап.

Куңгал мину хоңитта. Качикачаму теридюр, элгэни-кэр хөррэ. Качикачаму, мину мулами, гяганикан, эсэлу-никэн мэкукрэн. Би дюткий, хоңникан, хөрэденрэм. Дю-ла иссам. Эньму гөнни:

— Ями хоңанри?

— Куңгал хоңитта, качикачаму-да хөрур!

— Этэткий тэлэнни.

Этэткий нэнрэм ингамталкан-да. Этэв гөнни:

— Ями хоңрис?

— Куңгал хоңитта, качикачаму-да хөрур.

Этэв хоч тикулран:

— Куңгал ями номнэдьдөттэ,—гөнни, илэ бис?

Тали хөрритэн,—гонэм.

Ноңан хоррон тартаки. Эмрэн.

— Куңгалбу энтэкэе нэлрэм гөнни,— качикача-мус-та эмурэм. Тек таралнюн куңгалнюн эди хөргэрэкил, эди-дэ эвигрэкил, нян-да хоңитчир. Мэн аяврилнюми эвигрэн.

Мин аяврилбу куңгал биситэн дөгрил бэйл хурэлтэн.

Ногартан мину хоч аяввогта. Чогагчалкан бисэку, орантадавур хэбдеветтэ.

МЕНРУКАМ БЭЙНЭДЕК

Никэкэл мину хэбдеветтэ, атикар-да, этикэр-дэ, асал-да хоч гудевэттэ, илраватта. Өмнэкэн боланиду, молассиди, эньюму эврэн, этэткив гөнни:

— Эдьгидэлэ хятакагла мунрукан хоя.

Этэв пэктэрэвми гадни. Би-дэ бодасандай авчамн тэт-тэм.

Этэв ататкив гөнни:

— Качикачаман өнели, хунгий бодасандин, мунрукам нёмкатчин.

— Качикачаман өнели, хунгий бодасандин, мунрукам нёмкатчин.

Тарич хятакагла иссап. Арай, ями-кка өмэн мунрукан хятакаг долан бөкчэнчин, ясаландай бэлтэнгөө, Этэв пэктэрэндилрэн. Эдлэкэнни пэктэрэн, би «ха-а-а! гөлрэм. Мунрукачакан тусанчин. Этэв көеттэн итиякму. Он-да эникэн төрэснэ, гөнни:

— Хи мунрукагур нёмкананри. Тек хи дыллон депчэ бимчис, эчэ нёмкан бими. Тек мунрукам итми, эди хогнагракил. Хо ай бисэнри!

Тарич мунрукам иттэп. Пэктэрэндилрэн. Би эникэмэкэн хогнар бисэм, эсэм-дэтит энтэкэе хирар. Пэктэрэнни — навканни. Мунрукачакан мэкикэлрэн, хули кунга хонригчинни куниникан.

Этэ гөнни:

— Тек-эл дыллон дебдинри.

Би көеттэм ач төрэнэч, хоч мянам.

— Ядиттан, — гөникэн, минтэки улгимин.

Би гөнэм:

— Хонран.

Тарич дюлавуур хөррөп. Би нгалдай тесчимэччөттэм. Бөн. Ургэн хо. Тургурэм нгалга. Ногандун бөрэм. Дюла иссап.

— Би ивдэку, — гөнэм.

Дю долан ирникан иврэм. Атав-да, эньюму-дэ анилсортакан-нюн.

— Алаке, хутэт дебдэвуур эмурирэн-э көели-сил-э!

Этэв хяликив хуркатнами мину бодасноттан, минду хяликив нгалдаку бөвөттэн. Би хоч өрөлдэвөттэм. Дюлай иссаку, эньюму хоч өрөлдэвөттэн:

— Хуту ями-кка этэй хангичилран!
Би мэнкэн хяликив хуркач малрам.
Тарич би эгдекэкэн одам. Учикту мэнкэн бадулрам.
Этэв, өликив өлмэми, хөрүвэттэн, мину өликив пэктэрэн-
дэку хупкуччоттэн. Надан анганангу очалан, би мэнкэн
өликив өлмилрэм. Эньму хоч өрэнгивэттэн.

БОЛАНИ

Анганинганти елтэнни.
Боланинганти боргаснан.
Чэлэн бугандят ойлин
Хингэргэнкэнти эмрэн.

Урэкчэчэкэртэки булшилрэм. Ями-кка, урэкчэндел, ам-
качандаял, дыландялбур, хэенделбур хингнэргэнчин, бур-
курганчин, тэгэлэнгчилрэ.

Хэгтэнги дэпки булниснэм. Ями-кка, хякитанкарти,
бурганкарти хингэргэнчин илачилра. Ями-кка, набут-
тимдасал-да, дебэмсимдэсэл-дэ.

Би тарич аймакань көечилрэм ноугартан оилбутан.
Ями-кка нёлтэн бөдэндукун тэтучэдукун ялатан-да өмөн-
дэ ой ачча.

Окатандаял, төнгэрэндеел мутэн ойлин хинганя ичим-
кэвун урэчин кулибботтан.

Мут тарбач-та окатангалбур бөкэсэнден хэрдэлин
зекэмэн-тэкэн долчилрап. Би окат улгиндулэн энгэчил-
рэм бөкэс чайлан. Ями-кка бөкэс хэрдэлин олрачакан
хуйликэнрэн. Тарбач би асаграм олралтаки. Эрэл олрал
минэч эстэн нэлрэ, бөкэс кадаттакан. Би мулгаттаку
эрэл олрал хоч өрэнгичиримдэсэл, хэбдекримдэсэл, муту
гөнимдэсэл: «Тек-эл муту масчиракатан, манг бидин. Бө-
кэсэнкэнти муту дысутчин».

Чамакъял, чидагаял, накатчал аймакань дюкандур
хуклэсэндиддэ. Ноугартан-да хоч өрэнгичиримдэсэл: «Му-
ту тек-кэл этэр өмнэкэе бакра бэйкэр».

ТУГЭНИ

Түгэнинкэнти дагамран,
хякитанкарти набучилра.
Мут-тэ бэйкэр мэргэчилрэп.
Хялтанганти хялталран.

Хякитанкарти, нёбатич унтэнгэдюр тэттидюр, хивкэр-гэкэн дюруланчилра.

Болгикагчанал, нивэкэгчэнэл, нёбатич мунрукасач хулраларидюр, хуклэсьеттэ.

Мут, бэйкэр, хялтач, ингэньсич нэлэлридюр, ингу-линрагкань ойгавур очилрап.

Утэсмимкэрэлди авундялгавур интикандялгавур ит-кудянрап.

Төлэски нёвэнилрэкэт, этикэр гургаткартан бөкүнэл-рэ. Кориткарти хапканалра.

Нимкамикарти тиюндэрэкэт, кисаргакан кингима-чилра.

Хиракарти, хираракат, хэбгэлрэн, танмарикагчин нэнэдьдэттэн.

Орам мавутларакат, мавутканти кусаргакан кини-нилран.

Оръякакар гиркалракатан, кокчикантан тисалканни, кикалканни игэлкэн одни.

ИМАНРАЧ ХЯЛИКИНГАВУР ОВАТТАП

Боланиду мут, иманра тикрэкэн, хоч өрэлдэвэттэп. Иманра тикэтнэлрэкэн, хунгэ хунгэлрэкэн, ханрли гөл-кэччөттэп. Гөлкэтми, эвидэвур хоч хэбделлөттэп.

Би, эгден хунгэ хунгэлрэкэн, мукачами курэнь-дэ тэттөттэм. Хунгэ амаргич хунгэлрэкэн, хэтэкэбгэн би-вэттэн. Нгали даранчиникан хэтэкинөттэм.

Иманра эгдень тикэтнэлрэкэн, хяликингавур иман-рач оваттап. Тарав нугач нэмкэччөттэп.

Би иманрач хяликингай олан бисив. Кунгалнюн хя-ликингавур нугадюр нэмкэччөттэп. Би кунгалбу дабду-каваттам. Би нэмкэлэн бисив.

Кунгал, минду дабдаридюр, эстэн аявотта. Тарич мину хониттогта, нугав-да хаюватта, хяликину-да хик-котта.

ОРАНТАКАЧАК

Иманра чакайракан, орантакатми ай бивэттэн. Мут, иманра чакайракан, хоч өрэлдэвэттэп орантакаттивур. Туркидакасан бивэттэп, мёрдур эрунду ирротмаччоттап.

Өмнэкэн хоялнюн кунгалнюн эвинэрэп, орантакатна-
рал. Хан олар бисэн бивэттэл, хан бэйл бисэн бивэттэл;
хан-да явчисан бивэттэл, кунгалбу олар бисэн бидэтэн.

Муту гянюму дёривут орнагур ор, туркигавур эрул-
кэн алур. Хөррэл. Дялбу туркидасансан бис хол, ургэл.
Ургэттэкэт, ногартан муту хокамкаччотта:

— Элэкэкэй, оркарти хол энгил, аингал-да!

Ун хэтэкэндидемнин хэттэл, туркучилрэл хэтэкнэ.
Мут гөнэл:

— Хоч хэттэл-эсил-э!

Кунгал гөн мину:

— Будындя бисэнри.

Гяв гөн:

— Хи Гулрэнде бисэнри. Будындя-да, Гулрэнде-дэ
аил, эстэн хэччоттэ, энгил-дэ, ху-дэ ногаргачинтан аи-
нал бисэс.

Мут нян-да хокнап, аил бисэн бидэвур. Гячил гөмэт-
тэл. Би гөнэм:

— Будындякан кунярам-а!

Гяв гөнни:

— Би Гулрэндекэн кунярам-а!

Тарич гөнэкэтэн, би, хокниди, энтэкэе-мэкэн энгий
бисичэндни хэтэкнэм. Мэргэнды дёмкарам! «Гяй як еди-
рив»,— гөникэн мэргэнды. Таракам аингадмар бимчу.
Тарич ач муднач хэтэкэндидиснэл. Тарич хоч хэттэл,
туркучилрэл-эсил хэтэкнэ. Энит муднан. Кунгал-хуниги-
нилти амаргич хятач хяттаватта:

— Хэй-хэй-хэй! —гөникэсэл.

Тарич хан кунгал гудеил:

— Орарти хэттэ, эгэр хяттар-а, хоч хэттил урэчилтэн

Мут хоч хэттэл.

Тимин бадикар бөдэлэлти экич гиркар.

ХИРУКЭЧЭК

Тугэниду хирукэччөттэл.

Хирукэтми-дэ хо хэбдень бивэттэн. Хирукэттэку, ун-
тав-да долиин иманра эйду хинюваттан, кукатандулав-да
хинюваттан. Тарич бөдэли дялман автирам. Нгалу-да,
ингэмэлми, дырам одни, хутарган. Хоч ингэмэлрэм.

Эниндулэй ингэмникэн иссам, кэвэй хилгэмкэникэн.

Эньму тарич гөнни:

— Ями гору хирукэчинри ингэньнэдин?
Бөдэли бэгидэниттэн. Таракам би гөнэм:
— Эне, бөдэлу хо гилра.

Эньму унтав яруттан, кукатму-да галди яруттан.
Чэлэди улакча.

Тарбач эньму иттэн хэркэв чикакуван. Гөнни:

— Хэркэй ями чикаканри?

Би гөнэм:

— Хирукэтми, моли хораими чикакрам.

Тарич эньму мину нэин:

— Мэн көкэннэй он эсэнри хаватта?

АТАЙ ЭРУМЭН ХАЮРАМ

Өмнөкэн атай эрумэн хаюрам, дулакли калталрам хирукэчилми Тарич дюлай хөррэм. Би хоч набучилрам, эрум хаюриди. Атады нэивдингэды нэлэлрэм.

Дюлай иссам. Атав мов молиддан. Би дюдук горканду илрам, атади нэлми, эрумэн хаючалав нэидингэдун. Эруми чидады дяюттам. Иманрав моч оняникан илачиддам.

Атав минтэки хов гору көеттэн. Би нэлэлрэм. Минтэки эмдэй-мэе көетти урэчин. Ноган айдит-та минтэки эмэснэн. «Дэриснэв, ягав»,— гөникэн, дёмкаттам. Тарич атав далилав далбулран. Би хоч нэлэлрэм, өсэмикэн хилгэлрэм. Эрүчэми ичиснэку хо хам—бугалта дэсчин. Эрүчэми нангиснам, иманра долиин хиняснам. Иманра көчүкэн: эрүчэму гадан ичун, бөдэлди-дэ имасчирам.

Атав эруми иманра долиин хиняснив иттиди, хоч хэбделри урэчин. Далилав эмрэн. Минтэки гөнни:

— Гэлэ, хулингу, яв некэдинри? Чамакчам-гу гэлэтэдинри?

Би он-да эсэм гөп. Галиамгады мукутникан, нункутникэн, набуттам.

Атав эрунтэки ясали кирандин көеттэн, эрум нангиснан. Таракам-такан-та хоч нэлэлрэм, асукут тусанчирам. Атав минтэки гөнни:

— Эрүм, ни хаюн?

Би, горкам илаттиди, гөнэм:

— Би хаюрам. Хирукэтми, мола надам.

Атав гөнни:

— Эди нэлкил, этэс эрунгэвур один.

Би таракам-мак өрэлдэрэм, атай тачин гөнэкэн.
Дюла нсап. Атав этэткив гөнни:

— Хутэс эрум хаюн.

Этэв минтэки үлгимин:

— Ями хаюнри?

— Хирукэтми хаюрам, мола надам.

Атав этэткив гөнни:

— Хути хирукэчингкэгэн мов алдаганри.

Тарич этэв хирукэчингкэгэку он хоч аич. Хо хирунэку, коритуткан хунгэгчин курэлноттэн Кунгалбу дабдука-баттам. Кунгал эстэн аявсотта, хониттотта-да, хирукэчингкэв ай бисэкэн.

Акму хутэн аявматтив гяв бисин, Степан гэрбэ. Ногиюнни хирукэчингдур дөреникэн хирукэччөттэп.

Өмнэкэн кунгал мут дөривут билгалит иманрач хинра. Тарич дөридюор хонгалрап.

Дөкөркэн-тэкэн эвизэттэл, инэнг долбакан хирукэччөттэн.

НЭЛКЭ ОДАКАН

Нёлтэн нонмакан энгэндиддэн.

Бугандя, эйдү хякитаял нёбатич мукач тэтуттэ. Ями-кка нёлтэнде хираканни наталран. Ями-кка хо ням, хөк-си одни.

Хякитаял хөкэлэтэн, ун илачиддакатан, чургалран.

Ями-кка нёбатил оиндялтан, нёлтэн хиранни наталра-кан, ачча одни.

Ун бимнин, чумран.

Төрэндекэн нёбатив мукандяй дяйран, нёлтэнь нэлэл-риди.

Окатандяял бөксэнделбур кисарганчин ирасандир. Туркидасникан нулгэснэн, нёлтэнь дэриснэн.

НЭГНИ

Нёлтэнгкэнти гөпкэнни.

Өгэски-екэн алчилран,

Нямсиканди, дулналран,

Эрэв бугандявут энгэндиддэн.

Нямалуканни, умкэнни.

Эрэл бугандял өрэлдэридукур гякитагач аич оич ханисна.

Босаганканти дэпкэндулин элэкэс исуддыл нимэкэгэ-нкэнти мэнкэкэн нивулбутналра.

Окатагкандулат бургаганканти будирганчин, нэбургэнчин, чулбаниярагач нёкчэпчич оич тэттидюр, эвэлбутникэн илачилра.

Эйду авланкарти чулбанияч нёчэч гиркуптэн, чулбаниямдаскачин булаткачин одни.

Тарич эйду хиралкар, бэкэччур хоч эвэлдэвэттэ.

Эрэк нёлтэнгэндет илкам аю эмувэттэн, эрэв бугандяв аич хирасамкаваттап, хякитаяв, бургагъяв мялукаваттан.

Окатагкарти мөкэндюр-тэкэн икэнэллоттэ.

Төнгэрэнкэнти, өрэлдэридюр, дырэргэкэн тилканаллотта.

Би нэлкэтэннюн, нэлкэтэннюн аич халрам нэлкэни айён.

Нэлкэ айён хамалкариди, өрэлдэрэм, эвикэчиннэй дёмкаттам, имапра ирэлэннэвэн дёмкатми. Имапра ирэлрэкэн, чивкачан-да икэнни хоя бивэттэн. Кунгал-да хоял эвивэттэ.

Мут, нэлкэ одакан, хөнтэкигэну эвикэчэку дэваттап.

ТАКУРКАЧАК, МАНЯГКАЧАК

Такуркачинь эвивэттэп. Дёрдули хякитали усич-өневэттэп. Би такуркам хоч аяврив, инэн долбакан такуркаччоттам.

Нэлкэ манягкаччоттап, такандули өнеридюр. Би-ткэн туркувэттэм манягкам дявга. Дялбу-ткан кунгал хол дявалар бивэттэ. Би эсэку дявра, ининноттэ, гөникэр:

— Кунгаякан туркун дявга.

Хан-да кунгал гөвэттэ:

— Ач-нюн-да орна бими, манягкам туркуттэн дявга.

Мавуту хо ай бисин. Атав хулран урилтинни хо ай бисин.

Эрэк мавуту ай бисэкэн, кунгал миндук тевэттэ.

Хов гору манягкаччоттап: инэну чөптэрэ. Хоч хэччоттэп. Этэчил-тэкэн бими, кунгалбу дабдукаваттап. Этэв манягкам өмнэкэтчэл дявраку, мину хокамкаччоттан, гөвэттэн кунгалтаки:

— Мин-тэкэн хуту дявалан-а!

НЯМИЧАР ТҮГЭЛРЭ

Нэлкэ нямичар түгэлрэ. Би хоч өрэлдэрэм хонгачам-
такан-да көөттэй. Инэгу чөптэрэ орардули бивэттэм.
Хонгачам мавутач дявасадьдөттам, дюлай хисэчин, ха-
таралракан-мак эммөттэм.

Хяликив мэнкэн хуркачилрам. Атав хояв хуркагаку
томкаваттан. Тарич би хуркагай тулнэвэттэм. Итнэрэм.
Арай, ями-кка эвуглэтэн хуркала өмөн хялики мэкүкэд-
дэн! Би хинмамакань хэтэknэм. Хялики минтэки көөттэн.
Би нонман илралрам, эсэм мамалра. Дюткий инич, хя-
талкань-да хөрурэм. Хяликину мэкүккоттэн, «каб-каб-
каб» төрэникэн. Ингаттон ишилэ-ттэ иссоттэм. Исникэн
гиркарам, дюй иссам, ататкий кунилрам:

— Ат-э, хяликив эмурэм-э!

Атав дюй додукун гөнни:

— Алаке, дюла ивли.

Дюла, хяликиги мэкүкүкэникэн-дэ, ирэм. Атав гөл-
рэн:

— Гэлэ-к, магалра! Хяликив ягай хилгичинри, эни-
кэн мар.

Би гөнэм:

— Илралрам.

Атав хялики билгаван помпас хирканди хонаснан.
Гөнни:

— Алаке, хуту дебдэвур айран-да ман.

Би хоч хокнам, өсөми хөкэлрэм, хокми.

ИСАГ

Авландула исагла хөррэм.

Исаг, ями-кка, ичулрэн. Нимпэргэкэнчин, чулбарга-
канчин бисни.

Иссам. Исагандя домакандулан ирэм. Нодаке! Тэ-
ринтэкии булнирэку, ясалу нодымалран.

Хэгтэкэрни, мучиткэрни өсэмикэн ургэттэ. Нёкчэкэн-
чин нибэргэкэн бисни. Эдэн эдэлрэкэн, исагандя унгэ-
кэнни! Онгатли хирами, далраке одни.

Хэрдэлэй төрли көечилрэм. Ями-кка гякитагач бад-
латти нёчэчэкэн гиркуттэн.

Көөми нодан, ани хочан-ал-а!

АТКАЧАК

Өмнэкэн дюганиду Чукчанду аткачак бисин. Хоялнюн кунгалнюн дёлу оржавур таврап, хов аипчив дёлу: нёбатив-да, хуланяв-да, будыв-да. Нулгэсэн бидэвур, дёланур элгунгэвур амалта умиввоттап. Айдит-та-да элгумдэс бивэттэн. Бадусан бидэвур дёл ойдун тэгэчидьдэттэп. Дюгавур дёлач эрэли умиввоттап; дёлач екэнгэчсэн, часкангачсан бивэттэп, онигач чаингачсан бивэттэп. Хан кунгал амар, энер бисэн бивэттэ, хан хурэлтэн бисэн бивэттэ.

Гячил буюсэн бисэп. Би олрав олрамасан бисэм, гяв уямкам буюсэн бисни. Би мөкэкэн хөлидун тэгэснэм. Арай! Ями-кка му хөлилэн ниргитичакан олрачакан, магдили урэчэкэнни хо хоя. Өсэми хуйликэнрэн. Эрэв олрав нгалди таврам, хов хояв таврам. Авчами милтэрэкэн бакрам. Хоч өрэлдэрэм, хояв олрав марам. Гөникэн, икэникэн, хөррэм. Дялдулай иссам. Дялбу, олрагалбу иттидюр, анилсан бис:

— Амаңа хояв олрав эмун-э, олтидавур-а!

Гяв эмрэн. Ноңан-да хояв атакив эмун. Гөни!

— Хов уямкам марам-а!

Кунгакаякачакар анилра:

— Алаке, амаңа хояв уямкам ман-а, дыллон дылтидип-а!

Тадук дебэдилсэн бисэп, дебсэн бидэвур билгаливур хиннёттап, чаинур-да колсан бидэвур билгаливур хиннёттап. Чаингат онинг бивэттэн, улрэнэт нёчэ бивэттэн.

УНГИЧЭ УНТА

Индигиркала тугэниду хо ингэнь бивэттэн. Эрэгэр мин унтав ингэкчэ бигрэн. Унтай тогтаки унгириди, тэткэрэрэм. Улрэнэт-тэ ингэкчэ бигрэн. Тогтаки унгиридикюр, олэдьдэттэн. Дют-та дон эйду хингэс бивэтэн.

Тугэниду ингэньсиду нулгэми хо кэнели, ингэнь бивэттэн. Би нулгэду хоч ингэмэлгэрэрэм. Авчаму эйду хингэгрэн. Өримкэн дали одакан, хоч өрэлдэгрэрэм.

Өмнэкэн Бургагли окаттун өрингчирэп. Илан дю бисин. Этэв, атав-да хуйритэн, аччал. Мут-тэкэн энинчил хөнтэлнюн бэйлнюн бисит.

Тарич буюн ачча одни нулгэдэвур некрэп тимина.

Би хоч өрэлдэрэм нулгэдэвур некми, икэлрэм. Тарич энью минтэки гөнни:

— Яв эвэлбучинри, тимина ингэмэлдинри, нулгэинэгидэт хо хуингэ бивэттэн. Тек унтавус олгидавур, хин унтас улакчач-та бичэ бидин — хирукэчимэгэн бисэнри.

Би унтай эдэй бөр ойдуи тэгэснэм (унтав улакча бисин). Энью гөнни.

— Унтав эмули, олгидаку.

Унтав улакчаван иттэн, мину нэин, гөнни:

— Унтай улакчаван ями эчис мэтүр? Тек тимина бөдэлчэми бэичэ бимчис.

Хисэчин одни. Би, хаман няяван алманикан, икэлрэм. Эньюми тэбэки дигэнкэвэн гадыди, унтун бисэн бидэн нимганикан, хамалдасан бисэм. Энью мину нэин, гөнни:

— Яв эвэлбучинри, тимина нулгэду ингэмэлдинри. Одли-сил-а, эди-сил-э тавсикил-а! Хуклэсли. Тимина бадич тэгдин.

Хуклэсенэп.

Тимин бадикар бадич тэгрэп. Хатарсиду нимэкэлдэкур дюллэ тэгрэп.

Би хоч хуклэмсэм. Тадук чангур колрап, улрэнгур дептэл. Энью хулравур урулнэн, абдулбур чакран.

Бэил орарбу интунар.

Орарбу илбэр. Энью дүй нангин, чорай урулнэн. Тарич орарбур дяврап, инэлбур инурэп. Бадуснап. Исаг мудардулан иссап. Арай, ями-кка хо хуингэ одни! Би хоч ингэмэлрэм, итий эйду бэйрэм, энинтэкий гөнэм:

— Эне, би хоч ингэмэлрэм, итив-да хоч гилралран.

Энью гөнни:

— Он-а-си некчип? Би-дэ хоч ингэмэлрэм.

Нян-да улгимирэм:

— Эне, өримкэн дали-гу?

— Гор-а, — гөнни.

Орарти инэлтэн тиккоттэ, таракам энью хоч хиллоттан. Нонман ни-дэ бэллоттэн.

Хатаралракан, өринэп. Инэнэлбур инэгрэп. Энью харанавур иманрав эррэн, хярангавур ирэту гэрбэнрэн. Би ирэту диогуттоттэм, мов-такан-да. Чикина туркуттив.

Энью хонагавур илун, хярангавур хонран, хэгтэгэвур хэгрэн, элбэн. Тогур гулран. Би хоч өрэлдэрэм, тогу энью гулракан. Тогтаки нали хуличилми, кукатчами эйду дурукэнэм. Энинтэкий кукатми дурукэний эсэм мө-

тур. Эньму иманрач чаив хуютгэн, үлрэнгур өлөддэн. Би хоч дебэмэтрэм. Энннтэкий гөнэм:

— Эне, би хоч дебэмэлрэм, улрэнгэт ок ирдин? Гэ, дебгэлрэ-сил улрэнгур!

Эньму гөнни:

— Ун-дэ эсэкчэ, этэн ирчэ бис. Иррэкэн, дебдэвур.

Тарич эньму мин кукатму дурчэвэн иттэн, гөнни:

— Кукатми ок дурукэнис-э?

Би гөнэм:

— Ингэмэлриди, хулитми дурукэнэм.

Нян игий бэйчэй ичукэттэм. Эньму он-да эсни гөн.

Улрэнгур дон эсэгчэлкэнь дептэп.

Нимэкэл дювур хинмач дюлтаритан, эньму хов гору дюй дюлтарин.

ЭТЭЙ БАКАЛДАРАМ

Мут Хакандя окатту өрингчиддэп. Би телли биддэку, өмөн бэй, хусчакач тэтутти этикэмкэр, бадун, илан өликингэлкэн. Би аич көечилрэм. Арай-а, ями-кка мин этэв урэчин.

Ноган учиктуки илран, эмгуми инэгрэн, учики өнен, тарич минтэки ач төрэнэч нгалди эрин. Би ногантакин нэнрэм, дороматтам. Этэв мину нгалди дыллав гуделрэн, гургатчий курэнь-дэ итилив хэсиникэн. Ноган хо гургули бисин, гургатан хо габар бигрэн.

Этэв улгимин минтэки!

— Он бисэс? Энниси бисни-гу?

— Бисни,—гөнэм.

Нян-да улгимин:

— Хин дюс авугатан?

Би гөнэм:

— Тар нангатааякан дю, ханин хэбгэндиддэн.

Тадук этэв минду өликингэлгэку бон, гонни:

— Кэбэлутэн кэбэлтидэй. Гэ, дюткис хөргэр, нёгасли!

Хөррэп. Би дюлдэдун хөррэм.

Этэй эмрэкэн, би хоч өрэлдэрэм. Этэй эмуникэн, дюла хинмамакань хэтэknэм. Өрэлдэрий ходукун эникэн төрэснэ, дюла ирэм.

Эньму ханганаддан. Энннтэкий куниснам:

— Эне, өликингэлбу итли!

Эньму ичиснэн, гөлрэн:

— Өликив ни бөн-э?

Би гөнэм:

— Этэв эмрэн, ноһан бөн өликив.

Эньму гөнни:

— Этэс эмрэн?

Тарич эньму хинмамакань иманрав имнан.

Этэв эниюму дорован. Этэв энинтэкив улгимин:

— Аич-ку бисэс?

Эньму тэлэнгрэн:

— Аич бисэп, эсэл бүтэнрэ, хояракан нулгэнрэп эрэв тугэнив.

Тарич би этэткн тэлэнгэдилрэм:

— Би өмнэкэн нулгэми хоч ингэмэлрив, хо хунгэ бисин, итний бэирив.

Этэв өликингчэрбу хигрэн. Арай-а, ями-кка өликингэлбу кэбэлэлтэн нянтал!

Би хоч өрэлдэрэм, энинтэкий гөнэм:

— Эне, өликил кэбэлэлтэн нянтаякил.

Өликингэлби хиллоттам, кэбэлэнгэлби хиллоттам, тарич дентэм кэбэлэнгэлби. Кэбэлэнгэлбу хол далрал!

Энинтэкий гөнэм:

— Эне, хи-дэ кэбэлтидинри-гу? Хо далра.

Эньму гөнни:

— Ингэ, кэбэлтидим.

Ноһандун өмэм кэбэлу бөрэм, этэды өмэм кэбэлу бөрэм. Өликингэлбур илнидюр дептэп. Би өмөм, эньму өмөм, этэв өмэм өликив дептэп.

Би этэткий улгимирэм:

— Далила-гу бисэс? Атав яв некэдьдэттэн?

Этэв гөнни:

— Далила өрингчирэп. Атас хину хоч гэлэвэттэн, хину-ткэн төрэвэттэн. Мут өмэм буюм дептит. Хинду атас яв-уч нэкэргэй нэкчичэ бидин. Умам-ул нэкчичэ бидин.

Тадук этэв минтэки гөнни:

— Хи-нян атады яв нэкэргэй нэкчинри?

Би гөнэм:

— Яв-да эсэм нэкчир.

Этэв дюткий мучун. Энинтэкив гөнни:

— Тимина муттэки нулгэнгэсэн.

Би, этэй тачин гөнэкэн, хоч өрэлдэрэм.

АТАТКИ, ЭТЭТКИ НУЛГЭСНЭП

Тимин бадикар тэгрэп, чайнур колрап, улрэнур дептэп. Эньму хулравур урулнэн, дювур наһин, чоравур урул-

нэн. Инучэлбур даярап, инэлбур инурэп. Этэв удлин хөр-
рэп. Нулгэснэп.

Этэе дютан тар нагтагакан ичун. Би хоч өрэлдэрэм,
энинтэкий гөнэм:

— Эне, атав минду яв-уч нэкэргэй нэкчичэ бидин-э?

Эньму гөнни:

— Би он хадим яв нэкчирихэн?

Дюла иссап. Атав төллэ илаттан. Атав хоч өрэлдэн,
хинмамакань инэлбур инэгэмэлчин, гөнни:

— Элэкэкэй, як нулгэлэнтэн!

Дюла ирэп, атанюн, этэнюн дороматтап. Атав чаинган
кимаддан, улрэнгэн-дэ ирчэ. Атав чоңгалдуки хэруктук
умам нугаснан. Би хоч өрэлдэрэм, өсэми ининэснэм. Атав
умам чан. Мут умтирап, чаингур тяралкань колрап, ти-
нгэм дептэп.

Эньму ататкив тэлэнрэн:

— Мут эрэв тугэнив эрэгэр нулгэнрэп. Өмнэкэн ходу
хунгэду нулгэрэп. Хутэс итий-да бэйрин. Өрими, хули-
чалми, кукатми дурукэнни.

Атав минтэки гөнни:

— Хи-нян укчэнни нулгэду ингэмэлчэй.

Би тэлэнгэдилрэм:

— Мут өмнэкэн ходу хунгэду нулгэрит, таракам би
хоч ингэмэлрив, итий-да эйду бэйрив, өримкэм араниссив.
Атав минду унтачангаку, тэттичэнхэку нэкчичэ. Мин-
тэки гөнни:

— Гэлэ, илкэли!

Би хоч өрэлдэрэм, ининэсникэн. Тэттэм, «ха-ха-ха»
ининникэн.

Этэв минтэки гөнни:

— Би тинив яв гөнив хинтэки, атас яв-уч нэкчичэ би-
дин. Гөнив-гу, айдит-ку гөнчэ бисэм?

— Ингэ, айдит гөнчэ бисэнри.

Эньму улгимин:

— Атас ай-гу-? Унтагас-та, тэтигэс-тэ нэкчин?

Би гөнэм:

— Ай-а!

Мут атаянюн, этэенюн өмэтту дюлгаччоттап.

ЭТЭВ БУЮН

Этэв өмнэкэн мэрэнтэч буюн. Хисэчин эмрэн. Би этэй
унтаван иттэку, ями-кка хунгэлэлкэн. Атав-да иттэн ун-
тан хунгэллон. Атав этэткив гөнни:

— Алак-е, яв баканри?

Этэв гөнни:

— Нямичам, явкачам. Нямичан бэргэ.

Эньму-дэ өрэлдэн, би-дэ хоч өрэлдэрэм, ясалу-ткан ясалтидай. Би ясалу хоч ясалмаган бисив.

Этэв минтэки гөнни, дылы нөнкөлдэникэн:

— Тимина ясалу ясалтидинри?

— Ясалтидим-а.

Тимин эньму нисун. Би төлин бисэм, эньми эмривэн мэиритми. Эньму эмрэн. Би хоч өрэлдэрэм, нонгман дэлки нэирэм.

Алак-е, алак-е, алак-е! — гөникэн,— энегэ, энегэ дебдэвур эмун-э! — гөникэн, гиркарам.

Атав минду, бөдөл чимэттукун минэсниди, бөн. Би дептэм.

— Хо ай!— гөнэм.

Атав дылангур хигэдилрэн. Би атай далидун тэгэттэм, ясалу-ткан ясалтидай. Атав, хигриди, оддан. Би ясалаги ясалтирам.

Нян-да этэв буюн. Хисэчин эмрэн, мэрэнтэй хиткилэ аркан, ин. Арай, ями-кка көрбэ нимэтэндевэн нгалсан.

Атав анилран:

— Алак-е, көрбээкив бакран-а, нимэттон нимэтиет-чип-э!

Би-дэ, атай дөнгими, гөлрэм:

— Алак-е, ями көрбээкив бакран, нимэттон нимэтиет-чип!

Би тачин гөнэку, минэч этэв-дэ, энснэ-дэ, атав-да ининэлрэ. Би-дэ бэйди ининэлрэм.

Атав нисурин, эмурун хисэчин. Бөдэлу хигрэкэн, умам умтадилрит. Хо умар бисин.

Хорчангавур энегэе, атая төлли олгиччотта. Би, хөрчав мэнкэн ганикан, дебботтэм. Хорчав хоч аяврив. Эньму нэивэттэн:

— Хорчав ягай дебэнри, эчэв аич олгар?

ХОНГАЧАМ ТӨКРЭМ

Өмнэкэн нулгэрэл. Иманра унсанни бисин. Өмэн нямичан түгэмэт бисни. Мут этэчил орабу илбэттэл. Хонгачаякан гиркана туркучилрэн. Этэв минду учуку ойлан бөн төктэку. Тарич бадуддап. Хонгачаякан мэкукэлрэн, би тикрэм иманрав дебас. Итив эйду иманра одни, нири-

лив иманра хинюн. Учики хучурам, нулгэлтэки куняснан.

Этэв ининрэн, гөнни:

— Мэндуку нөду он дабдачинри, нюмарладин!

Нонган гөнэкэн, би хоч хиралрам хонгачаякантаки. Хонгалрам, хонгачаякам шинкамити багаграм. Хонгачаякан элэндули хөррэн, би хуптурум, хөлүочими туркурэм.

Нулгэл алатта. Нулгэлдулэ истала халгань гиркарам. Энингэе, атая хоч хэбделчэл, мину иттидюр, хонгачам багакаддыв-да, хөлүтиддыв-дэ. Би хоч хөкэлрэм, авчами нгалникан, итив-да эйду улакча.

Эньму гөнни:

— Учики ями хучунри?

Би гөнэм:

— Хонгачаякан мэкүкми тикүкэнни, таракам хучурам.

Нян нонгартан ининэлрэ, гөникэр:

— Тинив бакучаду, мэндуки нөду он дабдачинри?

Би гөнэм:

— Хонгачаякан дылчаман калтас етчим!

Этэв гөнни:

— Гудее, ягай етчинри? Эгден одакан, өкэннён колдинри.

Би, тачин гөнэкэн, ай одам. Хонгачаякандула нэнрэл. Хонгачаякам хоч илралрам, гуденэм.

ДЮГАНИДУ КУЛИНДУ НУЛГЭДЕК

Өмнэкэн дюгадяктаки нулгэснэп. Хо кулин бисин, хөкси бисин. Нулгэдникэн хөкэлриди, авчами нукриди, дяваттам. Тарбач авчами бэрирэм. Ун дяватникан, яла-да бэричэй эсэм хар. Куличанмак дебэлрэкэн, мэддэм.

Эньму минтэки гөнни:

— Авми яганри?

Би он-да эсэм төрэсиэ мину нэидинэдун. Эньми гөнни:

— Хи, таваркаякан, авми ями-кка бэрири урэчис. Бэринри-гу, яганри-гу?

— Бэрирэм,—гөнэм.

— Ями бэринри?— эньму гөнни.

Би гөнэм:

— Хөкэлриди, нукрив, яла-да бэричэй эсэм хар.

Эньму гөнни:

— Гэ, амтали, эдэй бэригрэр.

Горкам бадудникан, куличан дептэкэн, манчинга туркурэм: утунин хо одни. Энинтэкий гөнэм:

— Эне, куличан дептэкэн, утунин хо одни, экич манчир одни.

Эньму гөнни:

— Тек амтали, эди бэригрэкил. Куличан ями хину хупкуруи урэчин.

Тадук гөнни:

— Тек-нян авми бэридинри-гу?

Би гөнэм:

— Тек-э-л этэм-э бэригрэр.

Тадук авгаку бөн Орар куличанду мэкуккоттэ, инэлтэн тиккоттэ. Таракам эньму хоч хиллоттан.

Өринэп. Эньму тимин бадикар мэнкэн ирукагай очидларан. Нонман ни-дэ эсни бэлрэ. Эньму минтэки улгимян:

— Хи ирукагавур ок мэнкэн очилдинри?

Би гөнэм:

— Эсэм хар. Этэй дын одыди-мак, оградим.

Тимин нулгэрэп. Бэйл дюлатан өринэп. Тунганру дю бисни. Би хаван бэйлбу эсэм хар.

Өмэн бэй, хэвкичэму амму бисни Игнат. Нонган-да ачкаи бисни, абалач орантарин. Нонгардулатан атая-да, этэс-дэ, энегэ-дэ чэлэдюр ирэп. Иридюр, нонгарнюнтан дороматтап. Хэвкичэму амму мину гөнни:

— Тек-э-л хуту эгден бэй оча, илкан бэй оча!

ДЭЛБУРГЭДЕК

Тимин нулгэдэвур некрэп. Эньму хисэчин абдув ядувуч хиркэттэн. Би энинтэкий улгимирэм:

— Эне, яду некэри?

Эньму гөнни:

— Эрэк дэлбургэ гэрбэн. Хи-дэ аипчив дёлу тавли.

Тадук би окатла дёлу тавнарам, хов аипчив дёлу бакрам, будыв-да, нёбатив-да.

Энинтэкий улгимирэм:

— Эне, эне, яду таврам би?

Эньму гөнни:

— Екчэнду эдэн хунгэлрэн. Хунгэнрэ бивэттэн.

Тимин бадикар нулгэснэп окату холаки. Ирукалти кангаланни.

Асал чэлэджур, атав-да, эньюму-дэ, хэвкичэму амму, укчэнникэсэл, дарань бадуватта. Би-дэмэр, икэникэн, бадуваттам. Нонгартан мин икэридив хоч хэбдеветтэ, инин-ноттэ, гөвөттэ:

— Элэкэкэй

Хэвкичэму амму гөвөттэн:

— Элэкэкэй! Хуту өкэтэкэн як икэлэнни!

Би, тачин гөнэкэн, халдюриди, икэрий оддоттам, итий хангади кулириди, эмгуми дылдун бөкчэвөттэм.

Би эсэм манчималра, икэнэлрэм. Икэлрэм. Икэникэн, бадудьдөттам. Атав гөнни:

— Гэлэ, одли-сил-а, эди-сил-э икэкил! Өринидюр, икэдэй.

Би тарич оддам икэрий, атай төрэмэн долдан бисив. Ататкий гөнэм:

— Унэт икэмсэм.

Атав гөнни:

— Эр дюлдэлэ бэй көкэчэ гирамран бисни.

Би тарич мэнриттэм. Ями-кка, тар амкачан хээлэн бэй гирамран ичун.

Энинтэкий улгимирэм:

— Эне, гирамра хаттукун икэми, ями эсни ай бис?

Эньюму гөнни, минтэки:

— Гирамра хаттукун хагараач төрэми эсни ай бис.

Екчэн хээлэн иссап. Бэйчэкэр булату, дёлу-да, мэнгэм-дэ умивра; булатчакан-да хо хоя нокуттан, дёлчакан-да, мэнгчэкэн-дэ хо хоя умивапча.

ДЁР ЭТИКЭР БАКАЛДАР

Бэйчэкэр өринчир. Дючакар хо хоя нёбаранчир. Орчакар-да хол хоял гирамра. Бэйл дюлатан өринэп, инэл-бур инэгрэп. Дювур эникэсэл дюлтар, бэйлдулэ ирэп. Би этэй бодаснам. Өмэндулэ дюла ирэп. Өмэн этикэн, атикан, дёр асаткар бис. Этэв этикэкэенюн укчэнмэчилрэ, ининникэсэл. Нонгартан бэйдюр хаматтил урэчитэн. Биткэн эсэм хар.

Этэв этикэкэетки гөнни:

— Хов гору бисидюр, адыв-да ангану бисидюр, бакалдарап.

Этикэкэе этэткив улгимин:

— Хуютнэчэдюр, онакан аич бисэнри?

Этэв гөнни!

— Ингэ, аич индиденрэм, эсэп-кэл бутэнрэ.

Нян-да этикэкэе улгэмрэн:

— Буюнгэй-нян эрэв ангану асум дебэнри?

Этэв гөнни:

— Ингэ, адыкум буюм дептэм, хорчанчангавур хорчарап. Тарма хагдани урэчу, буюм мага өсэчилрэм. Мэрэнтэч-тэ горли экич гиркар одни. Хоч хэччоттэм.

Этикэкэе гөнни:

— Ингэ, би-дэ тачин одам, ангантан ургэлрэм. Тек-э-л дэрэкэн өтэл нөсөгчэн бичэт як мучумнан?

Нян этэв этикэкээтки улгимин:

— Хи-нян он-такан индиденэнри?

Этикэкэе гөнни:

— Ингэ, аич индиденрэм, тарма эрэгэр бутэннөттэм, бутэк одам. Буюнгэй ангантан хояв дебботтэм. Эрэмэ ангану буюнгэй абалу дептэм. Элэкэс нэлкэнэлрэкэн, мэрэнтэч хулданмай одымакан бутэнэлрэм. Тарич аич эсэм буюссэ. Мяндук-нюн хулёку буюм дептэм, дыгэм хуличам марив.

Этэв гөнни:

— Ингэ, ай-а хуличангай мачас.

МИН АММУ УКЧЭНРЭ

Чаингур коладилрап енгэлкэнь. Этикэкэе минтэки улгимин, мусэмникэн:

— Этэй аяванри-гу?

— Аяврам-а,—ининэсникэн, гөнэм.

Тачин гөнэку, этэв минтэки, мусэмникэн, ичиснэн. Этэв этикэкээтки мину укчэнрэн:

— Ноган хо эвэч бивэттэн, өтэл амми бичэн урэчин. Би, ноган эвэлбэттэкэн, хоч өрэнгивэттэм, агаткандукун.

Этикэкэе гөнни:

— Ингэ, ноган аманни хо эвэч бэй бисин, хэбденэч төрэнтэгрэн эрэгэр, бэю, укчэнми, ининукэнрэн.

Этэв гөнни:

— Нян ноган мэрэнтэч хулдалан бисин.

Этэв мин дылу бэлрэн. Тадук гөнни:

— Мин хуту, эгден оми, амгачими-да буюм малан бидин.

Этикэкэе гөнни:

— Ингэ, ноҗан-а-сил гору инэкэн, ай бимчи, амми нчэдун.

Ноҗартан хов гору укчэнрэ, нёлтэн гөбэкэн.

Би атады нэкэргэй енгэв нэдэм кукатанды, эрэли муддыди. Атая, эние дювур окарап дюлтачал дюлавур ирэп.

Ататкий укчэнэлрэм:

— Өмэн этикэмкэр, атикамкар бисни, мут чаив енгэлкэнь колрап.

Би, ататкий гөникэн, кукатандуки нэкэрий нугаснам.

— Би хинду нэкэргэй енгэв нэкчирэм.

Атав хоч өрэлдэн, «алак-е-алак-е»,—гөлрэн. Тарбач мин итчи эрэли мудчэв иттэн, хоч хэбделрэн, энинтэкив гөникэн, ичукэтникэн:

— Гэлэ, хутур нэкэррон итли, чамакчанчин эрэли мудчэвэн.

Эньму хоч өрэлдэлрэн:

— Алак-е, хуту ями-кка иргэчидилрэн.

Ноҗартан тачин мудчэв хоч хэбделрэ, аявалра, дулкали боритматникан, дептэ.

ХЭДЕНЭК

Тиминни хэденэк одни. Бэйчэкэр хөл хоял төлин чакур: этикэр-дэ, атикар-да, кунгал-да.

Хэденэдилрэ. Мут-тэ, кунганрагал, мэрмэгдюор чакурдюор, хэденрэп. Хов гору бэйл хэденрэ, долбанив чөптэрэ, тимин нёлтэн хекэн. Мут, кунгал, хоч хэттэп, бэйлнюн тэрэкэлди бидэвур, хэчэклэвур-дэ хэдерэп. Тарбач тэгэндэрэп хэттивур ходукун. Кунгал чэлэдюор гөн:

— Хэчус-э, одсагар-а-сил-а хэденривур!

Оддап хэденривур. Хуклэснэп. Хуклэриди, тэгрэку, бөдэлу тидикин энэкэндеё оча.

Энинтэкий гөнэм:

— Эне, бөдэлу хо эн-э!

Эньму гөнни:

— Як хэделэнни бэин! Этэс-тэ, хэделэн бими, эсни энсир.

ХАМАН ХАМАЛДАДАН

Өмнэкэн хисэчин хаман хамалдалран, унтунни игэн дунгэлэнни илрэн. Мут чаив коладдап. Би эсэм манчималра, унтун иглэн хөрэмэлрэм. Ататкий гөнэм:

— Би унтун иглэн хөрдим, хэбденимдэс хо!

Атав гөнни:

— Хөрли, эмикэн-нюн гору бис. Мут хинмач хуклэ-сэндип.

Хөррэм. Ирэм хаман хамалдаддылан дюла.

Арай, ями-кка хаман элэкэс хамалдаддан. Хамасаки тэттэн.

Өмэн кунга бутэнри тэгэттэн, хонгасчиникан, хаман далилан. Хаман, илриди, чочангалран. Хамасакандяй будялан-такан. Би хоч хэбделрэм. Хаман, бутэнри кунга өйдэлин унтунди нимганикан, эрэлрэн.

Эрэк бутэнри кунга аманни аси кансадун хэркэлтингу тэбэкив нэдни. Тачин колучилран, гөникэн:

— Гэлэ, тэбэкингчэму амтали!

Хаман коладилран. Кунга аманни гонни хамантаки:

— Гэлэ, хутчэму бутэнривэн көстлилрэ!

Хаман, тэбэкив колриди, кансав кунга амандун бон, дыли иркуиникан.

Хаман бутэнритки кунгатки гисунди бирикэттэн. Гисунни бокчэпки кумтунэн. Хаман кунга амантакин гонни:

— Орам көсчидми, гирамра хаттукун кунириди, бутэнрэн.

Кунга аманни хамантаки гөнни:

— Гэлэ манрулра, он-да-тит айлилра!

Хаман бутэнрив кунгав эрэли минсэн. Нян-да кунга аманни хаманду, кансады тэбэкив нэдыди, бон, гөникэн:

— Гэлэ, нян-да тэбэкингчэмур коладли. Бутэнрингур он-да айракасан, ай бимчи.

Хаман кунгатки гисунди бирикэттэн. Хаман гисунди дёрэкэн онки гикрэн, өмнэкэн бөкчэпки кумтун.

Хаман гөнни кунга амантакин:

— Тек эди мэргэткил, хутэс эдук дюлэски ай один. Өмэн аригка бичэн, илбэснэм.

Кунга аманни, тачин гөнэкэн, хоч өрэлдэн.

— Хи минду өмэм энкэм бөли. Элэ хиндулэ буды энкэн бисни. Тарав минду бөли.

Кунга аманни хамантаки гөнни:

— Бөдим-э, хинду бөнукэн.

Кунга аманни энинтэки гөнни:

— Хутэт-нюн-дэ ай одан.

Аси гөнни:

— Ингэ. Энкэмур-дэ бөрэл. Кунга хоч аяврин, буды нодыка бисэкэн.

Кунга аманни гөнни:

— Эгэлрэ мулан, хутэт-тэ айдин. Хаман, бэйди аиннай хами, тамангай гасчича бидин.

Би хоч хуклэмэлрэм, эсэм хэбделрэ, эсэм ининэмэлрэ. Тарич он-да экич манчир одни. Би эркэчилрэм, хуклэсэнчэй эсэм хаватта, унтун-мэк дунгунукэнэкэн, олалданикан, мяллоттам.

Тадук хаман хов гору хамалдан, бадикар окан, нёлтэн хекэн. Би дюлай хөррэм. Ирэм. Атав элбэктуки гөпкэнни, минтэки гөнни:

— Ями гору бисэнри, нёлтэн хекэн?

Би гөнэм:

— Гору матаматтам-е, хоч хуклэмэлрэм, хуклэсэнчэй эсэм хаватта. Унтун-тэкэн дунгунукэнэкэн, олалдариди, мяллоттам.

Атав гөнни:

— Хэбденъ матаматтакас?

Би гөнэм:

— Хэбденэм.

Өгэски дю хонантакин ичиснэку, айдит-та атав гөнчэгчинни нёлтэн хулас-такан хечэ.

Тарич дёмкаттам кунга бутэнривэн эннэмдэс-тэкэн ай од. Эсэм тэдэр хаман кунгав айдан.

Дёмкачагчиму-да айдит-та кунгнааякан көкэн.

ЭТЭ ПЭКТЭРЭВМИ УРАЧИЛРАН

Өмнэкэн этэв урачилран пэктэрэвунни. Өмэн Никита этикэн гэрбэ хаман бисни. Этэв ататки гөнни:

— Мут этикэкээв хамалчигар, эрэк ями урачилрам, эсэм навкамалра боугав.

Атав гөнни:

— Гэ, хамалчигар, нонан хадин, ями ураттивус.

Тарич этэв Никитав этикэм хамалдавканни. Этэв унтум иврэн. Би нимгандай-такан-да хэбделрэм. Этэв унтум тогтаки илин. Нимгалран пагаргакан, унтукэе хо ид. Би гөнэм этэткий:

— Гэ, би-нян нимгандаку!

Этэв бөн мицду унтум. Би нимгалрам, хаман няван алманикан. Тарич би некрэку, этэв гөнни:

— Эди тачимур неккил!

Никита этикэкэе эмрэн, хамалдалран. Хамасаккон

тэтур. Хамалдалран. Бэйчэкэр-дэ хол хоял. Бэйл малал-дули, уркэлдули тэгэттэ.

Никита этикэкэендекэн нгэлэмикэндеё ясалаидяй килбаная турран, енгэндей-дэ чилрэн. Аваски-л мэку-кэлрэн, тогу-да эйду хикран. Би хоч нгэлэлрэм, төлэски нэдэй некрэку-дэ, бэйл хойтга. Мьявму өсэми тибэлэлрэн. Этэв гөнни миштэки:

— Гэлэ, хаман няяван алмагралли! Таррочур нгэлэм бивэттэн.

Гөнни:

— Тек-нян хаман няяван алмаградинри?

Би, он-да эникэн төрэснэ, бэйл итивутан ичимэлчирэм. Чэлэдиор бэйл минэч хоч хэбделрил урэчитэн. Хамаңа-кая, няяникан гэлрэн:

— Гэлэ, хуингишил-а, бисэс-ку?

Бэйл чэлэдиор гэлрэ:

— Бисэп-э, бисэп-э!

Хамаңакая гөнни:

— Ханинчамусан амтагар! — Тог холидун хэннгэм-дэникэн, унтунды нинун. Этэв кансады тэбэкив нэдни ха-манду, колун, гоникэн:

— Гэлэ, он-да көеттэкэсэн, ай бимчи. Эрэк ями ура-чилрам бонгав, манга туркучилрэм.

Хамаңакая тэбэкиги чэлэвэн колран, этэв нгаллон носуттан, гисунди бирикэттэн. Гисунни эрэгэр онки наддан.

Этэткив хамаңакая гөнни:

— Нонан бонггав мами, босаградукун эчис тоглай улэр бисэнри. Теми-дэ урачинри.

Этэв гөнни хамантаки:

— Гэлэ, он-да-тит айракасан, ай бимчи.

Хамаңакая этэткив гөнни:

— Тек-эл эдук дюлэски ай один, этэнри уратта. Тек далбула өмэм чөлэкэч көеттив анагу мадинри. Тарак ангидадукун чимэччон тоглай улэнгэми, таракам ай би-дин — навкачилдинри.

Этэв гөнни:

— Ингэ, тэкэн-э, тачин-нюн-да бидэн!

Хамаңакая гоникэн няян этэткив:

— Унтунэку онанри

Этэв гөнни:

— Ингэ, ингэ, одим-а!

Тарич, хамалдариди, оддан. Чаишавур колрап, хук-лэснэл.

Тадук этэв хамаан унтунгэн он.

Этэв бошав буюссоттэн, буюссоттэн, өмэм-дэ бошав эсни маватта. Эрэгэр инэнтэн ураччоттан.

Тарич этэв мэнкэн пэктэрэвми иргэн.

Тимин этэв буюн, хисэчин эмрэн. Өмөн уямкам мариди, эмрэн, укчэнрэн ататкив:

— Эсэм урар-а.

Тарич эрэгэр буюритэнды уямкам мариди, эммөттэн.

Этэв атанюму укчэнмэттэ:

— Ями-кка ношан яв-да эти хар урэчин. Тек мэнкэн пэктэрэвчэми оддыди, навкачилрам.

Атав-да гөнни:

— Ингэ, айдит гөнэнри.

АММИ ДЕНДЯК

Би эништэкий углимирэм:

— Эне, мин амму ами ачча? Кунгал ями мину дярговатта, «ач амнаякан» гөникэр? Кунгал-такан амтилтан буюн бөдэллон эмувэттэ, миндуткэн иш-дэ эсни эмувэттэ буюн бөдэллон?

Тачин гөнэку, эньюму хэссэки нунгун, хошалан. Горкам бисиди, тэлэнгэдилрэн:

— Хин аманси көчүкэндус ачча один. Хи таракам яв-да эчис хар. Аманси бөдэлу эрэгэр эмугрэн, хилтав-да. Ношан буюм хо малан бисин. Буюнь-тэсэн мэнур иргэттит. Орандукур өмнэкэтчэл дебэдьдөттэп. Оранти бал бисин, мяндук-нон хулэк бисин. Ношан мэрэнгэтч хулдадай хаптул бисин. Нэлкэнэлрэкэн-нон, ношан мэрэнгэтэй очиллоттан. Хо хулдан бисин. Бадич тэггөттэн, нөлтэн элэкэс-тэ херэкэн, хулдасиоттан, екэчэнгэй ишэс-ноттэн.

Хисэчин, нөлтэн гөбэрэкэн, эммөттэн, бөдэлу-дэ, көрбэ немэтэнделбэн-дэ эмувэттэн. Хорчагавур хояв хорча-гарап. Нян өликив өлмидэй хо хаптул бисин. Бадич хатарсиду хөррөттэн, хисэчин, хатаралракан, эммөттэн, хояв өликив эмувэттэн. Инэнгилэ дыгэнмербу-дэ, тун-нганмрярбу-да маваттан.

Тадук эништэкий улгимирэм:

— Эне, ами ями ачча-одын?

Ноҗан гөнни:

— Ноҗан, бутэнриди, ачча одын. Өмэндук анҗандук хулэку бутэнрин, гяла анҗанна ачча одын.

ЭНЬМУ ХИЛАДДАН

Мин амму эрэгэр нулгэри бисин, буюм малан бисин. Ноҗан ачкан бисин. Буюссиди-ткэн мэнур иргэттин. Ноҗан, би көчүкэн бингсив, көкэрин. Би эсэм дөҗчир ноҗан көкөнкэдэҗнон.

Тадук эвэски, амму көкэчэлэн, эньюм хоч кэнелич бисин. Ирэв-дэ гургэв өмөккэн гургэвчивэттэн, ни-дэ эсни бэллоттэ, аю деплэв эсни дебгэрэр. Чаинҗи, тэбэкинди эрэгэр дөҗгаран. Чаинҗай төрдук нёэв тавникан колгаран. Тэбэкингэй бэйл тэбэкингэтэн нингтэвэн колгаран. Абдуб, тэбэки тэпкэвэн колгаран.

Эньюм өликив эсни баккарар. Ноҗандун өликив ни-дэ эсни бөгрэр. Мэнкэн нанрач, осалач чаинҗай, тэбэкингэй унингрэн.

Эньюм орми чэлэвэн дептин, тунҗан-да оранни хулаптан. Бэйтэнду бигрэн, бэйлбу бэллоткэрэн, нанрагутан игрэн, ойгатаң ханҗангаран. Ноҗан бэллоттилин көчүкэм чайкакарбу, тэбэкикэрбу бөгрэр. Эньюм, тарав бөрэкэтэн, хоч өрэлдэгрэн, аич тамридитан гэрбэттин. Эньюм мэнкэн олрав чэнгэткэрэн, бадикар, хисэчин дебэн-нэгэвур магран.

Би орам аич көсчилрив, бэйл ораарбутан көсчигрэрэм. Акашчил бими, гячил Степанюн дөридиор көсчивэттэц, явчивагтап-та. Уюн анҗану бисэку, эньюм мину дантадув, орам көсчидэку, бөн.

ДАҢТАДЫ ОРАМ КӨСЧИЛРЭМ

Уюн анҗаниҗи одакан, орам көсчилрэм дантады. Дантав нёкал энэел, унирил ораарбутан дяваттин. Би ноҗандун орам көсчимнэ бисив. Долбанив-да явчиггарам, инэн-дэ көсчигрэрэм. Хочань хэткэрэрэм, хуклэмэн-дэ хо бигрэн. Көсчирилив яв-да эсни бовэттэ.

Энгэел хурэлнюнтэн көсчинэвэттэм. Мину буипук эрэгэр хониттотта. Кулинду авчаму тевэттэ. Куличан дептэкэн, ининноттэ, гөмэччөттэ:

— Хе-хе, кунгаякан, митингчиникакан, дылчамн осии. Мину тачин хилгичиддыдюр, авчаму бөвөттэ. Көсчими, мину төр кэпелигнин хорукэвөттэ: урэкчэндули, элрэнгэли. Бэйдюр төр айдылин, булдутили игэннөттэ. Би ун туркучиддэку, ноугартан минтэки иркататта:

— Ходя, ходя!

Тарич оранти тогалнотта. Мут чаингавур коладиллоттап. Ноугартан улрэнгэвур имсэпчив хэлбэччөттэ. Биткэн ач-та ялач бисччөттэм. Ноугартан дептивутэн көетми, хоч эеччөттэм.

Ноугартан минтэки гөвөттэ:

— Мут оранти хоя, теми-дэ имсэнгэт хоя. Хи-дэмэр ач-та амна бисэри, оранси-да ачча, бэй-тэкэн маямилбан деббочинри. Имсэв дебми-гэл, нимэрриди, көкэмчис.

Би, хоч набутникан, тэгэчинденнөттэм.

Бадикар дюла оранбу илбэрэп. Би дючандулай ирэм. Этэв, атав эньюму чаингавур коладда. Мину иттидюр, хоч өрэнчилрэ.

— Хутэт-э ями-кка долбанив хөллөчилрэн!

Атай, эньюми элгэдүтэн тэгэснэм. Эньюму өлөчөв имсэкэкэм нэкчин. Дантав тинив мангаю дэбэддын Тарак имсэвэн гөнэм. Этэв минтэки улгимин:

— Хут-э, онакан аич хөллөчинри? Эсэнри-гу хуклэмэлрэ?

Би гөнэм:

— Хоч хуклэмэлрэм, хэттэм. Кунгал мину кэпелили төрли, элрэнгэли хөрүкэвөттэ, мину хониттогта. Оранти тогална, чаингавур коладилрап. Тарбач ноугартан-такан имсэв дебботтэ, минду эстэн бориватта. Би эеччөттэм. Ноугартан гөвөттэ: «Мут оранти хоя, теми-дэ имсэнгэт хоя, хи-ткэн ач-та амна, ач-та орна бисэри».

Тачин гөнэку, эньюму хоч эгдень хонгалран. Өсэми дэнниррэн. Атав энинтэкив гөнни:

— Эди хонкил окарап ачча очав. Хутэт, исуми, иргэтчин муту.

Этэв хоч тикулран. Гөнни:

— Арингал! Эрэв хуту нөмнэнкэгэвур бакра. Ичилрэ-сил-э яв-усин-да ачча амнадни дяргататта. Ноугартаанда амантан як дөл урэчин, көкэлкэн-тит-тэ бидин!

ОДУЛДУ ОРАМ КӨСЧИЛРЭМ

Тадук би эгден одам, орам аич көсчилрэм. Нонилбу эгдер од.

Өмөн одул бисни. Ноҗан унирил оларбутан дьаваттин. Ноҗан эниндукув мину гасчин орам көсчимнэгэй. Эньму мину сон. Ноҗан дёрди хутэлкэн. Би нөҗардитан гирбэ-вэттэм, нэллөттэм.

Оларбу көсчилрэм. Долбанив-да, инэн-дэ көсчивэт-тэм. Эгден-дэ удан бисэкэн, хөрүкэвэттэ. Би, хусчакача-ми тэттиди, мэргэтникэкэн, хөрэдөнноттэм. Оларбу өмө-тэкэрдн боргаснотта. Армакан чаккоттам. Хан-да олар бэрибботэ. Би хочань хэччоттэм. Дюлай нэнрэку, нэй-вэттэ:

— Ями оларбу бэринри, яв дебэдми?

Би калтуду ач төрэнэч, арутникакан, тэгэччоттэм. Ою эйду улабботтан, булрэ урэчин оваттан. Кунгал ою улан-чаван ининрэ:

— Итле-е, итле-е, хусчакачанни хинганакан оча!

Чав колукан, дебдэку дебэтлэвур улрэв дебүкэн. Та-рич аси гөнни:

— Мов молали! Эмриды, хуклэсэндэй!

Би молаяттам удан-да долиң.

Ойгаку эстэн айнуучнотта. Кунгал ирбэтэч эмэтлэди-тэн тэттэку, бөвэттэ. Эньму ханганданан ою манун. Урчэ-му хуталлоттан, бөдэлчэму кокчичанни хеччоттэн. Ку-нгал эрэгэр ининноттэ:

— Итле-е, итле-е, тэтичэнни олинды таданчагчинни насалан.

Би, нэлми, эсэм мөтүвэттэ. Эрэк аси, хаганми, нэй-вэттэн:

— Ями тэкэккочинри, итчи муткичис бидин, — гө-вэттэн.

Би, эньми дёми, дяючинь хонготтам. Өликив мара-ку, бэйдюр гаватта, урбаккавур унийёттэ. Кунгал гяки-тангач урбаккач тэтуттэ. Минду тэргэсэч урбаклачукават-та. Эрэк тэргэс урбаку, уданду улаптиди, хөкчиду котн-ваттан. Тарич кунгал ининноттэ, урбаку каилниван дё-ниватта: «кабан-кабан, каян-каян», гөникэн, ининноттэ.

МИНУ ГОРОДЛА ЭМУР

Революция очалан, нёбатилбу гвардиялбу муттулэ аччалтаракатан, мину хупкуттэку Верхоянской Исполни-тельной Комитет председателин Якутскала эмуриң.

Городла иссап. Ноҗан мину мэн дюлай ивкэнни. Мин ою чэлэди ингули бисин. Мукачаму, хулрачаму оран

нанран, бисин дудычаму-да уямкан нанран бисин Урба-
ку ачча бисин.

Тарич чаив коладилрап. Өмэн шочи хупкучимнэ бис-
ни, тадук мину эмучэ-дэ бэй. Нонгартан мину элгэдур
тэгукэн. Минду хо хок одни, экич манчир одни. Би тэти-
чэми нукрам. Тэтичэму ингатан столла хэнкэлрэн, дю-
лаккан коладьдэттам. Нонгартан хоч хебделрэ, илрал-
римдасал-да. Дёридюор мину сахару бөвөттэ. Мин несэ-
ну мучин эеснэн. Хөкэли игалди тэоникэкэн, коладьдэт-
там. Хисэчин хуклэснэп.

Тимин бадикар тэгрэп. Иттэку, хулрачаму ингатан
харам милтэрэ дэсчин. Би дёмкаттам унтачами тэтникэн:
ою мануракан, ядук бакчим? Унтав-да тэкэррэкэн...

Бадикар нонгартан гомөттэ:

— Эду кунгаду аю, ангамтав ою бодэвур. Хатарси-
дук тордук эмчэ.

Тарич мину ойгаку бөр, чэлэди ангамтав: урбакка-
ку-да, унтагаку-да, булатмичагаку-да, хулрачагаку-да
бөр.

«ИСПОЛКОМ ХУТЭН»

Хупкучимнэ мину хупкучек дюлан хөрүн. Эгдемкэр-
лэ дюла иссап. Ирэл. Арай-а, кунгачакар хоякендяё! Тө-
рэрэкэтэн, дюндаякан өсэмикэн улдаваттан. Кориткаму
нипкуримдэс одни.

Тарич би хупкучидилрэм. Чидалан нёка төрэмэн эчу
хар, нёкадыв онясаку эчу хар. Укал хамалкарам, нёка-
дыч аич дукри одам. Кунгал минэч хоч хэбдеветтэ, эвэ-
дыч төрэрэку, хэбдеветтэ. Курэнь-дэ төрөвкэветтэ, икэв
икэвкэветтэ.

Хупкучимнэ мину хоч аявран. Эрэгэр улгимивөттэн:

— Он бисэри? Кунгал аил-гу? Эстэн хонитта?

Би гөвөттэм:

— Кунгал хол аил-а, эстэн-дэ хониттотта.

Мин ою чэлэн кунгал ойдукутан ай одни, эйду ангам-
та, булатмикаму-да хочан нод-а.

Кунгал гөвөттэ: «Исполком хутэн».

ЛИРИКА
СЭНЭН

АНАБЫЛ

Тон дойду буоруттан
Туллубат тууралаах,
Хоту сир кунуһуттан
Хоннубат силлестээх,
Тайҕа таас быһыһыттан
Тардыһар тымырдаах,
Табаһыт омуктан
Тахсыбыт поэттан;
Булууһут эбээнтэн,
Имиһит ийэттэн
Буомнанан улааппыт,
Итиллэн үөскээбит,
Боростуой киһиттэн;
«Ньукулай тонгустан»,
Тулаайах урдустан,
Тонкуруун тыллардаах
Тойукта туттаахтаан!

САГА КИНИ БУОЛЛУМ

Аба-эһэ ырыттан
Арабар атын кини буоллум,
Күн-Ленин арийбыт аартыга
Күлүмнээн иннибэр көһүннэ.

Тулаайах тугут курдук
Туруорбах соботох
Тула сүүрэн хаалбыт бэйэм,
Сэбиэскэй күн тыган,
Сэргэхсийэр кэмим кэллэ.

Саралаабыт сабынньахпын
Санныбыттан араардым,
Сага кини буоллум.

Тастын-истиин уларыһан,
Таннарбын-аһыырбын
Тагараттан көрдөспөт аны буоллум.

Абааһыны-тангараны итэбэйбэт,
Абабыты-ойууну билиммэт,
Аныгы кини буоллум.

Ыраабы көрөр харахтанным,
Элбэби истэр кулгаахтанным.

Эт саастанаммын,
Уһуох куодаһыннанаммын
Кинигэ кэпсээнин кэрэхсээтим,

Кумаабы хоһоонун сонурбаатым,
Улуу Горькай онкулун батыстым.
Көмнөх хаарым кырсыгар
Көтөр-сүүрэр суолун
Күн тура аабар уурайда,
Аан дойдум үрдүгэр
Аата суох аабыллыбат суругу
Атахпынан суруйарым ааста.
Сырдык кумаабыны иннибэр
уурдум,
Сытыы бөрүөнү илиибэр ыллым,
Суруксут аны киһи буоллум.

СИМИК ХОНООНУМ

Абалаах ийэттэн арабан,
Тулаайах тугут кэрнэтэ
Тула сүүрэн хаалбытым,—
Таба үөрүгэр «холбоспутум»...
Икки атах тылын истибэккэ,
Иннинэн сирэйдээх мичээрин көрбөккө,
Таба тагастаах сылдьан,
Таба үөрүн кытта сырсан,
«Табалыы этэр»—
Табалыы күрдүргүүр көбүстэммитим.
Аһаҕас халлаан анныгар хонон,
Ардах таммабынан суунарым.
Тулаайах оҕо буолан,
Туора илингэ киирэн,
Алдьаммыт арбаҕас бүрүнэн,
Анысхан тыалга үрдэрэн,
«Масчыт мааны» идэлэнэн,
Унуоҕу көмүллээбитим,
Силгэни тиниктээбитим,
Дьон тобоҕор топпутум,
Амтаннаах аһы аһаабатабым,
Сыалаах эти сиэбэтэбим,
Үөрүү дьолун билбэтэбим,
Күн сырдыгын көрбөтөбүм,
Халбарыйбат хара түүнүм
Хараҥа хаайытыгар хаайтарбытым.
Эмискэ арай халлаан кыыста,
Кыһыл сардаҥа кытыаһынна,
Күн күлүмүрдүү тыкта.

Мин аны күн уола.
Сырдык обото буолан,
Ырыа чыычаах курдук
Ыллыахпын баҕардым.
Ол өрөгөйдөөх үөрүүнү
Бар дьонго тыллаары
Ыллым харандаас, кумаабы:
Симик хоһоонум
Сэмэй тылларбын,
Сүрэх нэйиитин
Сүрэхтэн сүрэххэ
Сүүрүгүрдэ туруохтун.

КҮН СЫРДЫГЫН ТАПТААН

Күөх-сирэмнэ, тыаба сырыттым,
Кэлэ-бара киэн сирн син хаамтым.
Сатала да суох үчүгэй эбит
Саманна төрөөбүт, үөскээбит!
Хас хардыыг сардаганан ыйыллар,
Күн сардагата атаххар кэһиллэр.
Ол курдук күнтэн атара сардага
Ыһыллан түспүт от-мас быһынын ааба.
Дьэ дьикти! Поэт сылдьар тыатыгар
Күн даҕаны уотун сырдыга
Ордук дьэрэлийэ тупсан тыгар —
Оннук өртөн өс-тыл кырдыга.
Мин да Пушкин курдук өрөкүйдүм,
Ол иһин поэт буоллабым диибин;
Мин да нууччалыы туойуохпун көбүйдүм,
Ол иһин бары омук хаана биир диибин...
О, күөх тыам, көнгүл дуол дойду,
Туох баар буолуой, эн курдук күндү?
Өрүү эйнэхэ оҕолуу үөрэбин,
Эн куруук киэргэнэр буолабын,
Утуйа да сытан түүлбэр көрөбүн.
Эт, тоҕо мэлдьи эдэргин, кэрэбин?
Куруук эн көрүлүү турабын,
Тоҕо мэлдьи мичилийэ үөрэбин?
Эт, тоҕо?
Оччоҕо арай дууһам дуоһуйуо,
Оччоҕо дьэ поэтын уоскуйуом.

ПУШКИН

Аламай күнүм атылыта
Абаттан-ийэттэн төрөөбүт эбит.
Ырыа-хоһоон ыраас халлааныгар
Ылаара көппүтэ, үөһээ-үөһээ сандаарыйан,
Алгыстаах сааскылы сардаганы
Аан-ийэ дайдыга ыспыта.
Тыалар-хонуулар чэлгийэ түспүттэрэ,
Тыастаах уулар сырсыбыттара,
Тырымнас сибэккилэр тыллыбыттара,
Дырылас ырыалар тардыллыбыттара.
Уол-кыыс уйан сүрэхтэрэ
Уоттаах тапталынан туолбуттара,
Эмээхсин-обонньор сэргэхсийэн
Эдэр саастарын ахтыбыттара.
Сир-дойду силгилээн
Симэнэн сирриэдийэн турбута.
Хаһан эрэ эһэм кэпсирэ:
Халлаанга ырыаһыт баар диэн, —
Күнүһүн күн уотунуу умайар тойуктааба,
Түүнүн ый толбонунуу сырдыр ырыалааба диэн:
Ол ырыа ыһыллар сардагатыттан,
Ол тойук тохтор уотуттан
Тонмут ирэрэ эбитэ үһү,
Хагдарыйбыт көбөрөрө үһү,
Өлбүт тиллэрэ диэн буолар.
Ити былыргы остуоруйа
Этэрин курдук
Улуукан Пушкин
Улахан да суолталаах эбит.

Ол иһин даһаны
Ойор күн анныгар
Биир поэт баарын тухары
Биһириэхтэрэ миигин диэбит,
Бары омук ааппын ааттыа диэн
Былыр үйэ кэс тыл кэбиспит.
Ол даһаны иһин
Улуу Пушкин ырыата
Иһин степь иччитэ калмык
Иһинньэн сүрэхэр иһмит,
Тон дойду доһоро
Тонус омугу
Долгутан туруорбут.

ПУШКИН КЭРИЭНЭ

Мин аапынан туолуо бүтүн улуу Русь итэ,
Минигни ааттыа манна туох баар омук,
Славян бардам сиэнэ, финн, билинги дьникэй
Тогус, степ иччитэ калмык.

А. С. Пушкин.

Биһиэхэ былыр бэл диэтэр «күн ыраахтаабыт»
Арбахтаах эһэ курдук суостаах аатырбыт.

Арай ырыа ыраахтаабыта Пушкин ыраас сүрэбинэн
Ахтыбыт эвеннэри,—кэриэс тыл кэбинэн...

Биһиги киэиг тайбабытыгар элбэх сүүрүк устар.
Онтон биһиргэ туох баар тыыннаах бары мустар.

Ол өрүү ыллыы, туойа устар: «түмсүг» динэн ыгырар,
Ол субу күн сириг хаһан да уолбат тымыра.

Мин этэбин хас эвен тыллаахха:
Улуу Пушкин кэриэһин батыһыг,
Ыраахтан ыраахха!

ЧЫЫЧААХТАРЫ ТУОЯАБЫН

Ый толбонун курдук манган
Ыраас кумааыны тэлгэтэн,
Учууталбын кытта олоробун
Улахан таас дыэ хоһугар.

Учууталым тылын иһиллээн
Олоробун чөгөчөх курдук иһийэн;
Тугу суруйуохпун толкуйдуу
Тулабын көрөбүн одуулуу.

Түннүгүнэн мастар көстөллөр,
Тоҕо үчүгэйдэрэй чэлгийэн,
Тураллар уулуссаны сэлэлини,
Тураллар айгыры симэнэн...

Онно өйдөөн арай көрбүтүм —
Олороллор эбит субу чыычаахтарым!..
Намчы тамылбан атахтарынан
Намылуйар лабааба хатаммыттар.

Сэбирдэхтээх лабаалар аргыыйдык
Сиккиэр тыалга бигэнэллэр,
Онно хачайдана оонньуур курдук
Олороохтуулар чыычаахтарым оболоро..

Тонмут саба туттаннар
Тоҕо эрэ ылы-чып—ыллаабаттар,
Харыйа туорааыны кыччааннар,
Харааран көстөллөр ыраахтан

Көмүс түөстээх далбарайдарым,
Көрдөөх күндү атастарым,
Добоччуктарым оболоро, бука бары,
Дорооболорун, тускуларын!

Ырыых-ыраах Индигир тыатыгар
Ыыстаах тордох дьиэбиттэн тахсан,
Күндүтүк да көрсөр этим энигини,
Көрүстэхпит аны манна кэлэн...

Бу улуу Ленин куоратыгар
Бу курдук үөрэ көрсөр тобо бэрдэй!
Обо сааным доботторо,
Олус да үөрдүм эниэхэбэ!

Көхсүбүн көнньүөрдэр күөрэгэйдэрим,
Күн эмиэ олус таптыыр энигини,
Көмүс сарданатын тулабытыгар,
Көрүң, көнньүөрдээри ыспытын...

Көрөбүн эмиэ учууталым днэки,—
Күөх хонууга олорор курдукпут,
Тобо бэрдэй хааным-сииним ирбитэ,
Тугун манна кэрэтэй, дыктитэй!..

Түннүгүнэн мин өссө көрөбүн,
Төгүрүччү чөлгиэн сырдык тэлгэнэр,
Сырдыктап санаам дьэнкэрдэ,
Суруйарга бадам дьэ киирдэ.

КЫҢЫЛ КӨМҮС КЫЫСТЫЫН КӨТҮҮ

Сындыыс сырыылаах уучах курдук
Салгын аалыгар олордум,
Үөһэ да үөһэ көтөн табыстым,
Үрүң былыттыын алтыстым.
Хотой буолан курулаатым,
Халлаан кырсынан айаннаатым.
Силлнэ-холорук аргыстаах —
Сиртэн тэйдим ырых-ыраах...
Күөх унаар кэтит киэнг толооммут
Көбүөр саҕа эрэ буолбут,
Били дьылҕан тыабыт, маспыт
Бытык курдук бытыгыраспыт,
Иннэ кылаана буолан оччооннор
Эймэнэн көстөллөр дьоннор,
Бисэр обуруо саҕа буоланнар
Дьинэлэр тиниллэн сыталлар.
Ленин куоратын үрдүнэн
Көтөбүн күөх урсун үөһүнэн
Күн аннын диэки чугаһаан
Көтүһэр көмүс кыысчаан,
Кырасаабысса кыысчаан,
Кыһыл көмүс чыычаах...
Күн ол кыһы оҕоргуур
Көмүс долгун суһуоҕар оонһуур...
Күн кыһын кытта мин көтөбүн,
Күлүмнүү-мичингии үөрэбин!
Хор бу дьикти да буолар эбит,
Хопто курдук эргийэбит!
Эргийээт, салгын аала

Түһэр көмүс көтөр буолан,
Көмүс көтөр көхсүн иһиттэн
Көтөн тырыбынаан түстэ
Кыһыл көмүс чыычаах.
Кырасыабай кэрэ кыысчаан —
Дылыгырас көнө уңуохтаах,
Тырыбынас уоттаах харахтаах,
Тэтэркэй ыраас хаашнаах,
Эйэбэс эриэккэс майгыннаах!..
Кинилиин, ол көмүс кыыстыын,
Күөх хонуунан хаамтым...
Үчүгэй да күн буолбут,
Хонуу да тупсубут!..
Быраһаай, күн кыһа,
Бардын, сүттүң эң, дьон быһар...
Сиринэн барбыт суолун биллибэт,
Халлааннаан көппүтүң көстүбэт!..

ЫРЫА

Туундара кырбатыныны
Туналыһан кини кэлэр,
Оччоҕо тула өттүм бүтүннүү
Күн тахсыбытыныны
Сырдыгыһан туолар,
Оннук киниэнэ
Кэрэ дыкти килбиэнэ.
Ону утары көрүөх
Миэхэ күүс да суох...
Үөртэн быстан сылдыар
Тулаайах тугуттуу,
Үөмэр-чүөмэр үктүүбүн
Тулабын одуулуу...
Собуруу итин салгын миэхэ илгийэр
Субураабыт сүрөҕим долгуйар, итийэр,
Күн үрдүгэр, күн сырдыгар
Көмүс чыычаах көңүл ыллыыр-туойар;
Күн уота кинини иилиир, курдуур,
Күн уота кинини кууһар ууруур.
Көрүң, мин да сүрэхийим
Күңгэ көбүйэрэ сүрүкэйин!..
Хараһаттан үөһэ талаһар,
Халлаан үрдүгүн былдыһар.
Күн көрнөтэ эбит буоллаҕа
Мин даһаны үчүгэйгэ баһам...
Көмүс чыычаах тырыбыныны
Көңүл ыллаан дырыбыныыр.
Халлаан умайар сырдыга
Хараһпар чабылыһа тыгар.

Итги сир нарын хахыйага
Илигирии тыаһыы турдаҕа,
Үчүгэйин
Күүгүнүү долгуйан,
Көй сэбирдэбинэн оргуйан!
Оттон мин...
Тон дойду
Тоһоһос титиригин курдук,
Тыаһаабат мутукчабын
Талбаатыы уунабын,
Талбааран турабын,
Тыла суох
Тонхолдьуйабын...

КҮН КЫЫҢА ВАЛЯ ТУҢУНАН БЫСТАХ ХОҢООННОР

1. АБЫЛАТЫЫ

Хараҥа хастанна,
Халлаан арылынна.
Сарсыарда сардаҥа тыкта,
Саргылаах күн үүннэ.
Күн сириҥ үрдүгэр
Күөх көбүөр тэллээннэ.
Кыһыл көмүс баттахтаах,
Кылбайар маҥан таҥастаах,
Күн кыыһа көһүннэ —
Күндү Валя кэллэ...
Турда иккис күн буолан
Тулам сардананан туолла.
Уйабас куппун тутта,
Амарах бэйэбин абылаата.

2. СҮТЭРИИ

Улахан куорат долгунугар,
Устар дьонун муоратыгар
Соботох үөрүүбүн сүтэрдим,
Сонордоон суолун да булбатым.

Сардангалаах күнүм хараарда
Саргылаах санаам саппабырда.

Бэйэм сүтэрдим кинини...
Тапталым тылын наардыы
Хоһоон суруйа хоспор
Хойутаан, олорон хаалбыппын
Көрсүөх буолбут чааһым
Көтөн хаалбыт өйбүттэн.

Сиппэккэ, бүппэккэ хаалбыта
Тапталым ырыата,
Букатын, букатын сүппүтэ
Тапталым бэйэтэ.

3. ТҮҮЛГЭ ЭРЭ КӨСТӨР

Күн таптыыр чыычааба
Күөх урсунга сүттүн,
Сир сэмэй обото
Сирбэр мин хааллым.
Кыһыл көмүс кыысчаан
Кыраманга эн көттүн,
Тойуксут тонусчаан
Тордохпор мин төнүннүм.

Эриэккэс түүммэр
Эгэлгэ түүлбэр
Күлүккүн эрэ көрөбүн.
Күлэргин эрэ истэбин.

4. БЫРАЛЫЙАР БЫРАСТЫЫ

Сонордоон, сонордоон
Суолгун булбатым,
Хахсааттаах тыал
Хаарынан ытыйбыт.

Хаппыт хара маспар
Хардан уйа хаалла,
Кынаттаах кэрэтэ
Кылбааран сүттүн.
Саарбыт хаастыы
Сатыылаан хааллым,
Тулаайах туруйалыы

Туундараба кыланым.
Сүтэрбит кутурбаным
Сүрэхпэр эрэ кистэниэ,
Эппэтэх эгэлгэм
Иммэр эрэ иһийиэ...

МУОРАБА

Хотугу хахсааттаах халлаан
Холоруктаах дохсун буурбата
Модун уорун күүһүгэр
Муораны күөстүү үлүннэрэр.
Борокуот устан дыгдалыйар,
Буруота 'бурбачыйа бысталанар.
Кыынньар долгуну кырыйан
Кылана көтөллөр хоптодор...
Көхтөөх күлсүү диэки арай
Көрө түстүм палуба үөһэ:
Кыһырбыта ааспыт буурбабыт
Кыргыттар баттахтарынан ооньуур;
Собуруу дойду кыыс оботун
Солотуулаах долгун суһуобун
Күн уотугар күлүмнэтэн
Көңүл өһүлэр,
Көңүл ыһар,
Сахсыйар...

ИЙЭМ УНУОҢАР ИҢЭН

Уу долгун айаннаах,
Уучах буур келөлөөх,
Уһун таас үрэххэ
Ой дуораан аргыстаах,
Уйулҗан ырыалаах,
Соботох, тулаайах
Ийэкэм унуоҗар
Эргиллэн иһэбин —

Ийэкэм, ийэкээм,
Ийэкэм эрэйдээх!

Эмийинг сылаанын
Нэдэспэр иһэрэн,
Минньигэс үүккүнэн
Мэйинбин эргитэн,
Уккунньах суоһунан
Угара кууһаргын
Умнубат эрэйтэн
Уйарҗаан иһэбин —

Ийэкэм, ийэкээм,
Ийэкэм эрэйдээх!

Бу үрэх сиһигэр
Буор үрдэ томтойбут,
Ол буорбут үрдүгэр
От кырыс үллүбүт,
Күөх кырыс анныгар
Күн ийэм сыттаҗын —

Ийэкэм, ийэкээм,
Ийэкэм эрэйдээх!

Мин силис буоламмын
Тобулу үүнэммин,
Эйиэхэ киирэммин,
Ахтыбыт сүрэбим
Айманар сэһэнни
Саас-үйэ тухары
Салпакка кэпсиэхпин
Сатаммат буоллаба —

Ийэкэм, ийэкээм,
Ийэкэм эрэйдээх!

Эн ииппит обоккон,
Эрэйдээх иринньэх,
Истэнгин үөрүөххүн; —
Элбэби мин биллим:
Били урут «дьиикэй»
Билинги советскай
«Тонгустан» тахсыбыт
Тойуксут аатырдым.

Ийэкэм, ийэкээм,
Ийэкэм эрэйдээх!

Ол үрдүк үөрүүтүн,
Олохпут сонунун,
Ойуурбут үрдүнэн
Сиккиэр тыал буоламмын
Симиктик сипсийэн,
Сэбирдэх тылынан
Сэһэргээн аһыахпын,
Истиэ суох бэйэккэн...

Ийэкэм, ийэкээм,
Ийэкэм эрэйдээх!

Уу долгун айаннаах,
Уучах буур көлөлөөх,
Уһун таас үрэххэ
Ой дуораан аргыстаах,

Уйулбан ырыалаах
Соботох, тулаайах
Ийэккэм унгуоѳар
Эргиллэн иһэбин —

Ийэкэм, ийэкээм,
Ийэкэм эрэйдээх!

ЭЙИЭХЭ

Эн килбик хараххын көрөбүн,
Дьонтон эрэ сэмэйгин сөбөбүн.
Ол иһин, эйигин уруурбаан,
Олус мунчаарабын уйарбаан.

Эйиэхэ мин дууһам дьулуһар:
Эн саба күндү суох бу күн анныгар;
Мин тугу өссө этиэм баарай?
Миигин өйдүүрүң буолаарай?

Бийсэр курдук тылы тиспэккэ
Бири мин чопчу этэбин эйиэхэ:
Эйигинэ суох мин сатаммаппын...
Эн ону, дьэ туох дии саныыгын?

ҮЧҮГЭЙ КҮН

Астыбыт халлаан
Аһыллан сырдаан,
Сирдэрим үрдэ
Сэргэхсийэн үөрдэ,
От-мас салгына
Обуста долгуна.
Дэбдиэ, Дэбдиэ,
Бэрднэн, чэлгийэн!
Бу маннык күнгэ,
Буолунай көнгүлгэ,
Тахсыах дьиэттэн
Тапталлаах сэгэттэй,
Көнгүллүк тынаан,
Күөхчээн тыанан,
Сылдыах бииргэ,
Хаамсыах сэргэ.

ЛЕНИН СОКУОНА КҮҮСТЭЭХ

Харанганы сырдык халбарытар,
Түүнү сарсыарда солбуйар,
Утуйбут уһуктан сэргэхснйэр,
Олох устан дэбилнйэр —

Күн сырдыгар тэнгнээх
Ленин сокуона күүстээх!

Тымныны итни кыайар,
Кыһыны саас солбуйар,
Тонмут ирэн чэмэлийэр,
Хагдарыйбыт хаттаан чэлгнйэр —

Күн сырдыгар тэнгнээх
Ленин сокуона күүстээх!

Дьайы үтүө дьалбарытар.
Дьол сору-мунгу солбуйар,
Мунчаарбыт үөрэн өрөгөйдүүр,
Өлбүт оннугар сага үөскүүр —

Күн сырдыгар тэнгнээх
Ленин сокуона күүстээх!

Алларааны дабайар кыахтаах,
Кыра да улаатар аналлаах,
Мөлтөх күүһүрэн кэлээччи,
Эргэ сагардыллан иһээччи —

Күн сырдыгар тэнгээх
Ленин сокуона күүстээх!

Баайы дьадаҥы баһыйар,
Баттаммыт барбаран тахсар,
Самныбыт саргыта сабырыйар,
Саҥа үйэ эргэни солбуйар.

Күн сырдыгар тэнгээх
Ленин сокуона күүстээх!

НАКАНДЬА ЭБЭМ

Саймаарыйар салгыннардаах
Накандья үрэбэ эбэккэйим
Орой булгунньябар тахсаммын
Одуулуу көрө турдахпына —
Көбөрө чэлгийбит сыһытыгар
Күлүмүрдүү сүүрэр уулара
Эрчимнээх маамык түрдэстэн түһэринин
Эриллэн-буруллан сытаахтыыр эбиттэр.
Дуобат курдук туруоруллубут
Тордохчоон дьиэлэрин тулакатыгар
Туорах курдук бытарыһаннар
Табаларын үөрдэрэ сырсаахтыыр эбиттэр.
Ону одуулаахтаан көрөммүн
Обо саастарбын ахтан санаатым:
Күн сиригэр эн саҕачча
Күндү дойду баарын билбэтим.
Дууһабар кутуллан сылдьар
Дорҕоонноох салгынын суугуна,
Сүрэхпэр инэн сылдьар
Сүүрүктээх ууларын сөрүүнэ
Эн илгийэр сылаас тыһынын
Эппин-хааммын чэбдигирдэр.
Эйигин хайгыырга ол иһин
Эриэккэс тылы кыайан булбатым.

МУУСТААХ МУОРА ҚЫТЫҒЫҒАР

Тыйыс кыһын обургу
Тыына бурҕачыйан кэллэ,
Күөх сайыным барахсан
Күөбүн ильдэ күрэннэ.
Сыты тыалга кыйдатан
Сылаас күннэр куоттулар,
Итии, тымны охсуһан
Имэннээх дьыбар хотто.
Күммүт аны кылгаата,
Күлүк түүммүт уһаата,
Күн сырдыга чугуйда,
Түүн хараҕата халыйда.
Төгүрүк күн барахсан
Төлөнүн өрө ыһан,
Төрөөбүт итии сиригэр
Түһэ турда төкүнүйэн...
Куһаҕан күн-дьыл кэллэ,
Куру-кэри оболорго:
Таба үөрүн кэккэлэтэ
Тааһынан оонһуур уурайда.
Кэрэ күммүт оннугар
Кэрис бараан ый тыгар,
Хараҕа түүнү сырдатан
Харах буолан туһалыыр.
Табаны хата суоллуурга
Талыы ыйдаҕа буолбут,
Турдум бүгүн бэрт эрдэ
Тордохтон ойон табыстым.
Көөртүм: хотугу халлаан

Кутаалана умайар,
Дьүкээбил уотун төлөнө
Дьирибинин долгулдьуйар.

Муустаах муора үрдүгэр
Уот байҕалым бааллырар,
Маннык дыкти дойдуга
Маган табаларбын көлүнэн,
Үрүн холорук буолан
Үөрэ-көтө айаннаатым.
Күөх күдэн төлөнө
Кыраһа кырсыгар ооньуур.

ТИИГНЬИТ ЫРЫАТА

Тымныы оѳус буолан орулуур,
Тыына оргуйар, бурѳачыгныыр.
Тыал кыыһыран кыланар, кыйыдыйар,
Тула хаары ыһар, ытыйар.
Тиит ойуур күнү бүөлүү үүммүт,
Тиинг манна туорах курдук үксээбит.
Үөрдүспүччэ үөрэ-көтө оонньоуулар,
Өрө-таннары тииккэ күһугуруулар.
Тулалыы мин хаамтым тииттэри,
Тонотолоон ыллым туорахтары—тиингнэри,
Бытырыыс курдук курбар баайдым,
Былааммын толорон быдан аһардым.
Доботторум, Ньөбэкэн уонна Иргыт,
Дойдуга дьэ кэллэ бараргыт!
Айанныыр ыллык тыргылынна,
Айа кирсин курдук тардылынна,
Атастарым, Ньөбэкэн уонна Иргыт,
Алыс ыраах барар сиргит
Буурѳаны кытта тэнгэ сырсын,
Бурѳайдын кыраһа хаар кырса.
Хатарыылаах хатын мас сыарѳа
Халыйыаѳа халын да хаарга,
Ханнык да туманга суолу булуобум
Сирдыт буоллун чуорааннаах ньуоѳу *
Тымныы, баѳар, орулаатын да хайаатын,
Тыына оргуйдун, бурѳайдын,
Тыал, баѳар, кыланнын, ытаатын,
Тула хаары типтин, ытыйдын!
Ханнык да туманга суолу булуобум,
Сирдыт буолуо чуорааннаах ньуоѳу.

* нь у о ѳ у — табаны салайар мас.

КИГИКИЧ*

Кигикич үрэбим
Кинкинэс-лингкинэс
Кэтит киэн киэлитэ
Кимиэллээх силлиэлээх,
Чыһыыраp-хаһыыраp
Чысхааннаах хахсааттаах.
Халыһый, халыһый,
Халысхан наартачаан,
Табыйый, табыйый,
Табачаан табаарыс,
Чыбыгыр-чабыгыр
Чыбырбас туйабын,
Чыгдаарар-чугдаарар
Чыгдаан суол чыгкынас!
Куугунас-суугунас
Кулгаахпар чункунас,
Талыгыр-талыгыр
Намыаскам талырбас,
Табачаан тардыһан
Тыңгыр быам тыңкынас...
Кигикич үрэбим
Кинкинэс-лингкинэс
Кэтит киэн киэлитэ
Кимиэллээх силлиэлээх!..

---

* К и г и к и ч — Чыһыыраp (үрэх аата).

МААЙ КҮНЭ

Төгүрүйэр сир ийэ
Түмүк кэмэ эргийэн,
Түүлээх суорбан халлааны
Дьөлө кэйэн ый быкта!
Түүнүн да күннүү тыкта!
Үүннэ сонтон Маай күнэ,
Уруй-туску Маайга!
Маай күнэ сир үрдүгэр
Тахсар дьылбыт түмүгэр
Кэлэбит онно эргийэн,
Бүтүн сылы кэрийэн:
Дьыбар муонун тоһутан,
Хаары-мууһу уулларан,
Булду бултаан муннаһан,
Былааммытын толорон,
Олох-дьаһах югостон,
Ону-маны син гынан —
Кэмнээх дьылы эргийэн,
Кэлээхтинбит Маайга тийэн,
Кэрэ Маайга туску!
Кэрэ Маайбыт күннэрэ
Киһиэхэ кынат үүннэрэр,
Күн уота күүскэ тыгар,
Күөх тыа арылла түһэр,
Кэрэ Маай кэлэн истин,
Кэриир кэскил кэлистин!
Маай кэллэ, мэлдьи кэлиэбэ,
Муус-хаар бураллан иһиэбэ.

БЫЛЫРГЫ ТАБАҢЫТ ЫРЫАТА

Тайҕа устун табалары үүрэбин,
Тыалы утары аччык сылайан иһэбин.

Күн эрэ мин диэки бу көрөр сылаастык,
Киһиттэн үтүөнү көрөрбүн аастым...

Тордоххо тийиэм киэһэ тоҕон-хатап,
Тойонум онно олорор тотон-ханан.

Ханнык да тыалга маньыбын кини баайын,
Ол үтүөбэр аччыктыыбын күн айы.

Сырдык күн, эн, этиэн буолаарай бу тоҕо
Маннык ыарый дьаданы киһи олоҕо?

Обо эрдэхтээбим

(сэһэн)

КЫРА ЭРДЭХПИНЭ

Күммүт табыста,
Көмүс уотун ыста —
От-мас чэлгийэн,
Уһугунна Сир-ийэм

Иэбин биһик уйаланан,
Эмэх мас иччитэ буолан,
Инэн-сүтэн сытаммын,
Икки сыл бигэнэммин,
Иринньэбирэн итиллибиппин,
Ийэкэбин эрэйдээбиппин,
Үөн курдук бэйэкэм
Өлбөт төлкөлөөх буоламмын,
Оботтоох мин эбиппин,
Ол иһин «эминньэх» дэппиппин...
Итин-сылаас сыламын
Ийэм хоонньугар билэммин,
Уу харабым аһыллыабыттан
Уот сырдыгар мичээрдээбиппин...
Тобукпар уйдарыахпыттан
Дьон иннигэр эккэлээбиппин...
Ообуй курдук бадьаралаан,
Оронтон куотар буолуохпуттан
Обонньордоох эмээхсини муннуур
Орой мэник аатырбыппын.
Ол кэнниттэн —
Атахпар туруохпуттан
Айылҕаны таптаабытым,
Тулабын одуулуохпуттан

Тылланан барбытым...
Ыллыгы-суолу билбэккэ
Ыт обото добордоох буолтум...
Чыычаахтары көрүөхпүттэн
Тылларын иһиллээбитим,
Ыксалаһан сылдьаммын
Ырыаларын ылбытым...

ИЙЭМ КЭПСИИРЭ

Биһиги, аҕабыт баар эрдэбинэ, эрэй, аччыктыыр диэни билбэт этибит. Туох да мунга-танга суох, сии ой-ботуо олорубуппут. Көһөр сахха, дьоннорбутун кытта биһиргэ тутуспутунан сылдьарбыт. Хас сайын ахсын тааска, чыыстайга тахсан сайылыырбыт. Эн аҕаҥ дьэ байанайдаах булчут этэ. О, дьэ, чубуку бөбөнү, таарбаҕа бөбөнү бултуура. Кини булууланан кэллэбинэ, булбутун ыалларбытыгар—кимиэхэ да матарбакка үллэрэн биэрэбит. Соннук өбүгэ саҕаттан үгэс баара.

Күһүн буоллар эрэ, таастан тайҕаҕа түһэрбит. Онно наар тайах, кыыл этинэн аһылыктанарбыт.

Оттон бастакы хаар түстэр эрэ, аҕаҥ тинигэ хаамар этэ.

Кини куруутун булууланар буолан, хаһан даҕаны аһар-туорар диэни билбэтэхпит. Аҕаҥ өлбүтүн кэннэ бу эн биһикки иккиһэйэбин хаалахтаабыппыт. Кэнникки ким түбэһиэби кытта холбоһон көсүһэр буолбуппут.

Эн буоллар быыкайкаан, адьас тиниг эрэ саҕачча этинг. Уу, ытанньах да ытанньах баарыҥ. Сылбачааммын дьэ бараабыт оҕобун.

Ол буолан, аан маҕнай эн арай уоту одууластыҥ уонна күллүҥ—ону өйдүүбүн.

Оттон кэннэки дьонго мичээрдиир буолтун. Икки иллинг сыһынан, көтүөх курдук, тарыбыны-тарыбыны дьонго уунарыҥ. Далланны-далланны үөрэр, күдэр этинг.

Сиргэ түһэн, ат буолтун кэннэ наар эбэн көрөөхтүүрү.

Кини биһирдэ нус-хас олоро түспэккэ, эйигин кытта быһа бодьуустанан, биэбэйдэһэн тахсара. Кыраҕар сүрдээх мэник уонна бэһиэлэй, көрдөөх киһи этинг. Дьон эйигинэн туой оонньуу, ыһах оностоллоро. Эбэлээх

эһэн күннэтэ эйигин көмүскэһэр-харыстаһар буолаллара. Илиилэриттэн адьаһын түһэрбэт этилэр.

Эбэлээх эһэбин кытта биһиги бииргэ олорорбут, сылдыарбыт. Хам-түм аңы-аңы барарбыт.

Арай биһир күһүн хайдыһан тус-туспа дойдуга көспүппүт. Онно эн эһэбин, эбэбин алыс ахтаахтаабытын. Биһирдэ да үөскүттэн түһэрбэт этинг.

Ол кэниэ биһиги дьэ сайылыкка көрсүбүппүт. Обонньордоох эмээхсин онно табаларыттан түһээт, эйигин ыйыталаастылар:

— Чыпчаахпыт обото тыыннаах дуу? Тугу тухалырыый? Төһө улахан киһи буолла?—дэһээллэр. Мин:

— Утуйа сытар,— диибин.

Табаларын ындытын түһэрээт, тордох диэки ньохорустулар.

— Мин урут киһирэн көрүөм. Суох, мин урут көрүөм!— дэһээхтииллэр.

Ол гынан, сырсыалаһан иһэн, эмээхсин обонньору атабын тумсун үктээн, обонньор саппырыс гына түспүт. Хаалан хаалаахтаабыт. Ол киһирэн эмискэ уһугуннараннар, эн соһуйан ытаабытын. Онно дьэ кэһиилэрин өгүнүлэр: эбэнг—буспут сыаны, эһэнг буоллабына—кыыл сипитин. Онуоха эн олус үөрбүккүн эмизэ өйдүүбүн.

Эһэлээх эбэнг хардарыта икки илингиттэн тутта сылдьан, үткүүлэтэн далланнаттылар. Ол түүн эйигин эбэнг илдэ сыппыта. Түүн эбэнг эмийин эмээригин соһуппүт этинг. О, дьэ, эн эминньэх да эминньэх этинг. Ол иһин эйигин биһи Эминньэх диэн ааттаабыппыт.

ХААМАР БУОЛТУМ

Санардыы хааман эрэр кэммин өйдүүбүн. Киэн сиргэ, буолаба тахса иликпинэ, тордох иһигэр ыт оботун кытта ооньбуурум. Онтон дьэ таһырдыа табыстым. Ырааппатым—кыстаммыт мал, бөх-сах тула тордобу эргийэ сырыттым. Ол гынан мин таһырдыаны таптыыр буоллум. Эһэм уонна ийэм, ыраатан мунуоба диэн, өрүү кэтин, көрө-истэ сылдыаллар. Ол курдук мин улам улаатан истим.

Саас кэлбитин өйдүүбүн. Мин таһырдыаттан киһирбэт буоллум: сырдыга үчүгэйэ бэрдэ. Күн диэки көрдөхпүнэ, харабым саатар, кыайан көрбөппүн. Күн диэки харах-

пын быһа симэ-симэ көрөрбүттэн дьонум күлсэллэр. Оонньуу онгостон, кинилэр арыт соруйан күнү көрдөрөллөр:

— Көр эрэ, оол чыычаах көттө!—дэһэллэр.

Мин харахпын быһа симэн, сирэйбин мунһааччы тутта-тутта көрө сатыыбын да кыайан тугу да көрбөппүн.

Саас тыһы табалар тугуттаатылар. Биир Гилталдынга (Мангачаан) диэн тыһылаахпыт. Кини сүрдээх үчүгэй элэмэс тугуттаах. Ол тугуттан мин харабым арахпат. Алыс таптаатым.

Ийэм ол тугуту миэхэ имэриттэрээри тутан биэрдэ.

Ийэбэр мин этэбин:

— Ийэ-э, моонньугар быата баай, сиэтэ сылдыһам этэ.

— Чээн, кэбис, кырата бэрт, улааттабына уучах онгостоор. Инньэ диэн баран, ийэм дьиэбэ киирдэ.

Дьиэбит таһа чалбах, бадараан. Мин бу кырачаан тугу туттаары экирэтэбин. Тугутчааным кытыгыраһа сүрдээх. Хайдах да кыайан сиплэппин. Тыс этэрбэстин чалбабы тобукпар диэри кэһэ-кэһэбин экирэтиһэбин. Быкайкаан бэйэтэ быһый да быһый, ыстанан хаалар. Өссө сангалаах: «Ав-ав-ав»,—диир. Ол сангатын мин олус таптыыбын, экирэтэ-экирэтэ күлэбин: «һэ-һэ-һэ».

Ийэм тахсан хаһытыыр:

— Эминньээх, киир-киир, хайаа, бу туох буоллун?

Ийэбин көрөөт мичээрдиибин.

— Уу, бу дьаабал, орой мэник, этэрбэстин адьас сиэбит дии, ибили кэһэн кээспит,—дии-дии ийэм инчэбэй этэрбэспин уһулу тардан ылан көхсүбүн сабырбатар.

Мин ытаатым. Уонна ытыы туран эмиэ күлэн кэллим. Харабым уутун сотто-сотто, ийэбэр этэбин:

— Ийэ-э, тугутчаан туттарбат. Сүүрэ сылдыар. Уонна тугу эрэ сангарар, ыллыыр дуу: «Ав-ав-ав»,—диир...

Инньэ диэбиппэр ийэм, таптаан төбөбүн имэрийдэ, сыллаата уонна эттэ:

— Аны этэрбэстин ууну кэспэт буол. Эн үчүгэй «чээ» оҕобун. Куһаҕан, акаары тугутчааны үтүктүмэ! Кини куһаҕан, этэрбэстин чалбабы кэһэр.

Ийэм миигин «үчүгэй» диэбитигэр мин олус үөрдүм. Мичээрдии-мичээрдии, үөһэ тыынным. Ол да туран, харабым тугуттан арахпат. Өссө да экирэтиһэр санаалаахпын. Ону баара ийэм илиибиттэн ылар да бокуойа суох дьиэ диэки дэллэритэр.

ЧЫЫЧААХТАРЫ БАТЫҢАБЫН

Мин чыычаабы олус таптаабытым. Көрдөрбүн эрэ сүрөбүм көбөрө. Сарсыарда тураат, ытым оботун нөкчөнн снэппитинэн аны чыычаах көрдүү барар буоллум. Чыычаахтар чыбыгыраһа-чыбыгыраһа мастан маска түһэллэр. Мин мас төрдүгөр олоробун. Хантайа-хантайа чыычаахтары көрөбүн. Чыычаах сагата олус кэрэ. Истэ-истэ үөрөбүн. «Чипи-пи-пи» дии-дии үтүктэбин. Көтөн атын маска түстөхтөрүнэ, мин кэннилэриттэн батыһан иһэбин. Ол курдук сырыттаһына, арыт, хайы-үйө киэһэрбит буолар. Күн ааспытын билиминэ хаалабын.

Ийэлээх эбэм кэпсэтэллэр:

— Оботут бу чыычаахтары кытта тэнгэ чыычаах буоллары гынна дии.

Ардыгар миигиттэн ыйыталлар:

— Чыычаах хайа хайдах ыллырый?

— Мин ыллаан биэрэбин: «Чипи-пи-пи»...

Онно олус үөрөллөр, күлсөллөр.

— Чээнкэбин! Тоҕо баҕас үчүгэйэй, ыллырың!

— Чыычаах эйнэнэ туоххунуй: эбэн дуу, ийэн дуу?

— Обом.

— Оттон Нөкчөн туоххунуй?

— Доборум.

Эһэлээх эбэм миигин олус таптыыллар, атаахтаталлар. Эһэм, моонньугар мииннэрэн баран, тыаба илдэ барар. Ол иһэн биірде эһэбин баттаһыттан харбаатым: ол курдук үргээри гынным.

Эһэм ханытыты түстэ: «Айакка, айакка!» Сиргэ түһэрэн баран, бэйэбин баттаһыттан тардыалаата. Кырдык олус ыарыылаах буолар эбит!

Ол кэнниттэн эһэм баттаһын үргээбэт буолтум.

СААСКЫ САРСЫАРДА

Сааскы сарсыарда эргиллэн кэллэ,
Хараһа түүн күрэнэн хаалла.
Хайа кэтэһиттэн күн тыкта,
Тордох иһигэр сардаһа быкта
Тыкта, ғыргылыһна,
Толору кутулунна,
Утуйбуту үһугуннарда,
Сыппыты туруорда.

Күн улам үөһэ ойдор ойдо,
Көччүйэн үөрдэ чункук тордох.
Күн уота көмүстүү күлүмнээн
Тонгунум тордобор тобулу ингэ —
Тонмуттары ириэрдэ,
Өлүөбү да тириэрдэ.
Кыһыл көмүс кынаттаах
Кыра тырып чыычаах
Күн тахсар сириттэн
Көтөн кэлэн түстэ —
Ньямчы от атаба
Хатанна өһүө баһыгар.
Мин көрдүм кэрэхсээн:
Түүтэ—ойуу, дьэрэкээн,
Икки обуруо — хараба,
Түөрт кырыылаах тумуһа.
Кырыйы көмүскэ маарыннаах
Кып-кыһыл нарын тыллаах
Уонна дьырылас куоластаах,
Хоһооно биллибэт ырыалаах.

Чипи-пи-пи! Чипи-пи-пи!
Чипи-пи-пи! Чипи-пи-пи!

Үчүгэйиэн! Кэрэтин да!
Сүрэбим көптө, долгуйда!
Уум астан, көтөн хаалла
Харабым кэнгээн кэллэ.

ЫТЫМ ОБОТУН ЭТЭРБЭНИН УҢУЛААРЫ ГЫННЫМ

Биирдэ кыракый үрүйэчээн кытытыгар тохтоотубут.
Тула хойуу талах. Чыычаах ырыата дьып-дьырылас!
Мин үөрүүбүттэн ытым оботугар этэбин:

— Нөкчэн, сарсын бу чыычаахтарга кэлэ сылдыах-
пыт.

Эбэм ону истэн ийэбэр эттэ:

— Эминньэбин сүтэн хаалаарай — талаба хойуута
бэрт. Чыычаахтары кытта чыычаах буолаары гыммыт.
Сонун сизбэр хобото тигэн кэбиһээр, тыаһы сылдыар
гына!

Арай биирдэ көрбүтүм: эбэм ийэбинээн таһырдыа ти-

рин субалаан эрэллэр эбит. Мин үрүйэ угуор туораары тыс этэрбэспин уһуллум. Онно көрдөхпүнэ арай ытым оҕото эмиэ тыс этэрбэстээх эбит. Мин ытым оҕотун этэрбэһин уһулаары гынным. Уһулан көрөөрү гынным да хайдах да сатаан уһуллуо суох. Ийэбэр кэлэн этэбин:

— Ийээ, быһахта аҕал эрэ!

— Ол тоҕо-о?

— Ытым оҕотун этэрбэһин быһыам, уһула сатаан кэбистим — уһуллубат!

— Оо, бу төбөнү көрүң эрэ, аны ытын оҕотун өлөрөөрү гыммыт дии.

Мин эбэбиттэн быһах көрдүүбүн:

— Эбэ-э, эн аҕал, быһаххын!

Эбэм миигин киһиргэтэ-киһиргэтэ эттэ:

— Эн чыычаах курдук, үчүгэй оҕобун, кинилэр курдук этэрбэскин эмиэ уһул. Оттон ытын оҕото куһаҕан, ол иһин этэрбэһин бэл устубат.

Мин хайбаппыт киһи буолан, үчүгэйдик сананным, ытым оҕотун этэрбэһин уһуларга аны кыһамматым.

ЧУОРААННААХ ОҕО

Эһэм биир киһиэ быыраалаах ох саа онорон биэрдэ. Мин наһаа үөрдүм.

Эһэм эттэ:

— Эһиэхэ ити үчүгэйдик оонньоотун диэн ох саа онордум. Сарсын баран чыычаахтаа. Хайаан да биир эмэ чыычаахта өлөрөн кэлээр, сиэхпит.

Мин бардым. Били талахтарбар кэллим.

Ок-сиэ, тоҕо баҕас манна үчүгэйэй! Чыычаах сагата-ингэтэ хойдон, чып-чыбыгырас. Мин үөрүүбүттэн саһыгыраччы күлэбин. Чуорааным тыаһа эмиэ үчүгэй бабайы.

Тула очуос таас хайалар тураллар. Күллэхпинэ кинилэр эмиэ күлэллэр.

Мин ырааппыппын билеминэ хааллым. Чыычаах сымыта бөбөнү итигэстээтим, үтүлүкпүн төлөрү хаалаатым. Үөрүүм улаатта: ийэбэр, эбэбэр, эһэбэр кэһии гынарбар элбэх сымыыты буллум.

Ол сырыттаһына, биир уучахтаах киһи кэллэ. Мин куттанным. Ытыахча буоллум. Ол да буоллар кыатанабын.

Киним ыйытта:

— Ийэн, эһэн, эбэн ханна баалларый?

Мин сөмүйэбинэн ыйабын:

— Онно бааллар.

Киним мин куттаммыппын биллэ быһыылаах. Чуорааммын көрөн хайбаата:

— Чээнкэбинин! Чуораанчыгын тугун үчүгэйэй! Чэ, тыаһат эрэ!

Мин чуорааммын кылыкынаттым.

— Чээн, үчүгэй да эбит! Чэ, дьыһэбэр барыах эрэ! — диэтэ.

Миигин уучабын үрдүгэр олорто. Бэйэтэ сизгэн, сатыы барда. Дьыһэбэ кэллибит. Мин уучах үрдүгэр олорон күллүм.

Эһэм дьыһэтиттэн табыста. Кэлбит киһи убайым эбит. Кини эттэ:

— Сүплүт киһигитин буллум, ырааппыт эбит. Талах быһыһыгар сылдьарын чуораанын тыаһыттан буллум. Кининг өссө мингиттэн куттанар.

Мин эбэбэр киһиргиибин:

— Эбэ-э! Мин эйиэхэ элбэх сымыыт аҕаллым, — уонна сымыыттарбын үтүлүкпүттэн сүөкээн бардым.

Эбэм санга аллайа түстэ:

— О, оҕобун да, бу тоҕо чыычаах сымыытын хомуйдун!

Мин хомойбут курдук буоллум. Эһэм эбэбэр харабынан имнэнэ-имнэнэ эттэ:

— Хайа, бу оҕон булдун ылыый!

Эбэм күлэ-күлэ үөрүүтүн биллэрдэ:

— Оҕокком, туһалаатаҕа дии, бултаан кэлэн миигин аһаттаҕа. Сымыыттарын чуонгалыгар* уурда.

Мин, булчут киһи буолан, дьэ үөрдүм. Күлэн уонум ыпсыбат буолла. Эһэм этэр:

— Чэ эрэ, миэхэ ыллаан кулу эрэ, чыычаах хайдах ыллыырый, убайың да истиэ этэ.

Мин ыллаатым: «Чипи-пи-пи». Убайым олус сэнгээрдэ:

— О, дьэ бэрт! Үчүгэй ырыаһыт киһи эбиккин доҕор, — диэтэ.

Убайым миигин тордобуу тула эккирэтэр. Кини сүрдээх баҕайытык харабын талабынан тиэрэр. Мин онтон

---

* Чуоңгал — тордох дьыһэбэ иһит-хомуос, ас уурар туспа миэстэ аата.

олус куттанабын, күүнүм баарынан сүүрэбин. Ол курдук экирэтэ оонньооччу.

Экирэтэ сылдьан чуорааным тыаһын үтүктэр: «кинг-кинг-кинг».

ҮРҮМЭЧЧИНИ КЫТТА ЭККИРЭТИҔЭБИН

Мин үрүмэччини экирэтэрбин таптыыр этим. Үчүгэй дьүһүннээх үрүмэччини көрдөхпүнэ, күнү быһа сылай-бакка экирэтэрим. Ситтэхпинэ сарыы сонум сыһынан сабыта баттыбын.

Ол курдук күннүктээн үгүс үрүмэччини өлөрөн үтүлүгүм туолуор диэри хаалыбын. Дьибэр кэллэхпинэ бултаабыт булпунан киһиргиибин. Дьонум онтон үөрбүтэ буолаллар:

— Оҕобут бу биһигини итээри кыһанар быһыылаах.

Оччоҕо мин үөрүүбүттэн ыллаан барабын, арыт чуораанчыкпын «кинг-кинг-кинг» кылыгырата-кылыгырата, экирибин, үгкүүлүүбүн.

УБАЙЫМ СҮҮНҮГЭР ЫТТЫМ

Арай биирдэ убайым саатын ыраастыы олоодобуна, мин ох саабынан сүүнүгэр ыттым. Убайым «айак-аа!» диэбитинэн тиэрэ баран түстэ уонна үгкүрүйэ сытта. Сүүһүн, бааһырбыт курдук, хаанынан биһиммит эбит.

Мин суорҕан иһигэр киһирэн саһан хааллым. Куттал-быттан суорҕан алдьаммытынан харахпын кылатабын.

Убайым сагата:

— Били орой мэникит ханна барда? Кулгаабын быһыам этэ, аны мэниктээбэт гына.

Мин наһаа куттаным, тыыммакка ньимийэн сыттым, дэлби тириттим. Көлөһүнүм саба түһэр, ыксаатым. Тулуйар кыах суох.

Киһи тумнастыах курдук буолла. Суорҕаммын, сэрэнэн, кыратык атытабын. Убайым антах хайыһан баран күлэргэ дылы. Санныа ыгдаһныыр. Онтон мин диэки көрө түһэр. Суорҕаммын саба тардынабын. Ытым оҕото аттыбар чохчойон олодор этэ. Убайым ытым оҕотун чэттир. Ыт оҕото мин аттыбыттан арахпат. Ытым оҕотун маһнайгыттан суорҕаммар киллэрбэтэхпин кэмсинэ санаатым. «Билигин да ыллахпына син буолууһу, оттон

минигин буллардагына, убайбын ыппытым курдук, ох саабынан ытан кэбиһиэм дии саныбын. Ытым оѳотун суорѳаммар киллэрээри аргый аѳай атаѳыттан тартым. Акаарын баара, ыйылыы түстэ! Убайым көрө түстэ уонна эттэ:

— Хайа, бу быраатым, утуйа сытар эбикиин дуу? Утуйарын тоѳо үчүгэйэй!

Кини мин диэки көрө-көрө күлэр. Көлөһүнүм саккырыырыттан күлэр быһыылаах уонна этэр:

— Ити ытын оѳотун мөѳөбүн, мэник буолбат буоллун диэн.

Онтон эбэм кэллэ, соһуйда:

— Тыый, бу туох ааттаах бачча тириттин!

Мин тугу да сангарбатым. Убайым хараѳынан имнэнэ-имнэнэ эттэ:

— Ээ, ити суорѳанын бүрүнэ сытан утуйбута. Мин ытын оѳотун мөхтүм, мэниктээбэтин диэн. Минигин араачы өлөрө сыста эбээт.

НЬИМЫН СИИ ОЛОРОН

Киэһэ эт сиэтибит. Ол кэнниттэн эбэм таба хаанынан ньимын огорон сыѳа буһарда. Ньимын сиэри мин олус үөрдүм. Буһа илигинэ чубуку муоһунан оҥоһуллубут кыра луоскабын туппутунан өгөйөн көрөбүн. Ньимыммыт буста. Бары мустан аһаабытынан бардыбыт. Ытым оѳото түөрт харахтаах этэ, икки хараѳын үөһээ харах курдук маһаннардаах. Бэйэтэ хара, түөһэ, өрөѳөтө маһан, икки тобуга эмиэ маһан, кутуруга өрө тиэриллибит этэ. Ханна да бардахпына, ытым оѳотун бэйэбиттэн хаалларбат этим. Куруутун сиэтэ сылдьааччыбын. Аһаары гынахпытына арыт ытым оѳотунуун сэргэстэһэ олоробут.

Оччөѳо кини ымсыырааччы. Аһыырга туой аттыбар кэлэн олорооччу. Бу да сырыыга мийгиттэн арахпата. Мин итиитэ бэрдиттэн соммун устан, оҥостон олорон аһыырга сананым. Ол олордохпуна ытым оѳото көхсүбүн тарбаата. Мин кыһырдым. Ыстанан турдум да ытым оѳотун моонһуттан ылан, ньимыннаах иһиккэ муннунан баттары баттаатым.

Эбэм кулгаахпыттан ылла:

— Бу төбөт, тэбэнэтин көр эрэ!

Мин төһө да ыарыйдарбын ытаабатым, тулуйдум.

Кэиннэки ытым оботун олус таптыыр буолбутум. Кини даҕаны миэхэ мэлдьи эккэлиирэ, ханна да бардахпына, хаалсыбат буолбута.

Кини аны ымсыырдаҕына ытыыр: «гу-гу-гу». Мин оччоҕо киниэхэ өлүү эппиттэн бэрсэбин.

ОБОЛОР МИИГИН ЫТАТАЛЛАР

Биир үрэххэ көһөн кэлэн тохтоотубут. Үс тордох дьинэ кэккэлэһэ гурда. Ыалларбыт элбэх оҕолоохтор. Аҕалара бултуу бардылар. Кинилэр үгүс табалаахтар. Улахан дьон бултуу барбыттарын кэинэ, биһиги, оҕолор, отоннуу сырыттыбыт.

Күһүөрү этэ. Оҕолор миигин ытаттылар. Ытым оботун былдьаан бардылар. Ытым оҕото ыйылы-ыйылы мин диэки эргиллэн көрөөхтүүр, кэлиэн баҕарар. Мин ыгы-ыгы дьинэбэр кэллим. Ийэм ыйытта:

— Бу тоҕо ытаатың?

— Оҕолор ыппын былдьаан илтилэр.

— Эһэбэр эт.

Ытаабытынан эһэбэр тийдим. Эһэм эттэ:

— Хайа бу тоҕо ытаатың?

— Оҕолор дьинибэлииллэр, ытым оботун илдэ бардылар.

Эһэм улаханлык уордайда:

— Ол тоҕо атаҕастыыр оҕолоруй, ханна баалларый?

— Оол диэки барбыттара,— ыйан биэрдим.

— Эһэм мин ыйбыт сирим диэки бара турда. Сотору төннөн кэллэ.

— Оҕолору мөхтүм,—диэтэ кини,— ытын оботун аҕаллым. Аны ити оҕолору кытта барсыбат буол, кинилэри кытта оонньоомо, эмиэ ытатыахтара. Бэйэн сөбүлүүр оҕолоргун кытта оонньоо.

Мин сөбүлүүр оҕолорум дьадаҥы дьон оҕолоро этэ. Кинилэр миигин атаҕастаабат этилэр. Мин чуорааннаах сырыттаҕына, таба буола оонньоурбут.

КУОБАҒЫ БУЛТААҒЫН

Ыалларым миигин куһаҕаннык көрбөт этилэр. Эмээхситтэр, оҕонньоттор, дьахталлар—бары миигин аһыналлара, оҕоргууллара. Биирдэ ыкса күһүн ийэм мас мас-таан кэлэн баран, эһэбэр эттэ:

— Аллараа ичккэ куобах элбээбит.

Энэм саатын ылла. Мин эмиэ, батыһаары, бэргэнэбин кэттим.

Энэм эбэбэр эттэ:

— Ытыг оҕотун баайан кэбис, иччитин батыһан, куобаҕы үргүтүө.

Ытым оҕото ыйылыы хаалла.

Биһи бөлөх талахха тийдибит. Дьэ, доҕсор, арай биһир куобах талах төрдүгэр көхсө мохчойон, хараҕа бүлтэйэн сытар эбит. Энэм ытаары гынна. Ытыан аҕай иһинэ мин хайытаатым: «һа-а-а!» Куобахчааммыт тилир гынан хаалла. Энэм сирэйбин-харахпын одуулаата, ол гэннэ эттэ:

— Куобахпытын үргүтэн кэбистинг дии. Үргүппэтэҕинг буоллар билигин коокотун эн сиэн этэ. Аны көрдөххүнэ адьас хамсаабат буол. Үчүгэй оҕо буоллаҕың дии!

Баран иһэн, эмиэ биһир куобаҕы көрдүбүт. Энэм кыһаата. Мин тыыммакка да олордум. Кыһаата. Ытта. Табылынна. Куобах оҕо курдук ытаан ньааҕыһаата.

Энэм этэр:

— Дьэ билигин куобах коокотун сиһир киһи буоллун. Мин саҕата суох көрөн турабын, олус дьиибэргинбин.

— Ити куобах хайыырый?— дииэн энэм миһигттэн ыйытар.

— Ытаата ээ,— диибин.

Онтон дьиилээтибит. Мин туттаары былдьаһыспытым. Биэрдэ. Ыарахана сүрдээх. Кыайбатым. Төттөрү биэрдим. Сотору дьиибэтигэр кэллибит.

— Мин киллэриим,— дииэтим.

Дьииэ иһигэр соһон киллэрдим. Эбэм, ийэм улаханлык үөрдүлэр.

— Алаке, оҕобут бу ас булан аҕалбытын көрүң эрэ!

Энэм хабды туһаҕын иһтэ бардаҕына миһигин эмиэ илдэ барааччы, хабдытын миэхэ туттарааччы. Оччоҕо мин бултаабыт саҕа сананарым. Дьиибэр аҕаллахпына ийэм эмиэ олус үөрэрэ.

— Оҕоком эһэтигэр көмөлөһөр киһи буолла!

Онтон балачча улаата түстүм. Аны бэйэм хабдыга туһахтыыбын. Уучаҕы бэйэм миһинэр буоллум. Энэм тиһигини бардаҕына миһигин эмиэ илдэр, тиһиги ытарга үөрэтэр. Сэттэбин туолуубар бэйэм тиһигинбин. Ол аайы ийэм үөрүүтэ улаатар.

Таһырдыа табыстаххытына, тымныы кулгааххыттан кымаахтаһар, оттон оҕонньоттору бытыктарын мууһурдар.

Тайах мас тыаһа чигдигэ хатаннык хаачыргыыр, киһи куйахата кыйыттар.

Киһи тыына сып-сырылас, бурҕаннас, туман оргуйар.

Табаны тутарга, таба маамыктата салгынна чыпчахай курдук чыһырар. Тон салгын лып-лыгкынас.

Таба хаамтабын, үктэннэбин ахсын атабын тыаһа сыты анныы тыаһын курдук чып-чыбырҕас.

ХААРЫНАН ХАБДЫНЫ ОҔОРОБУТ

Күһүн бастакы хаар түстэбинэ оҕолорго улахан үөрүү. Хаар түһэн үллүктээн баран, силлиэ ытыйдабына, биһиги дыһэбит хайабаһынан таһырдыаны одуулуубут. Оччоҕо оонньоохпутун ордук баҕарабыт.

Буурҕа түстэбинэ, мин соруйан сабынньахпын кэтээчибин: тыал кэннигиттэн үттэбинэ сүүрэргэ олус чэпчэки буолар.

Илиигин даллаччы туттан баран, дэллэрийэн эрэ иһэбин.

Хаар халыг буоллабына хаарынан хабдылары оҕостобут. Онтукайбытын ох саабытынан ытыалы оонньоубут.

Хаарынан хабдыны оҕорорго мин үчүгэйдик үөрэммитим.

Хабдыны ытыалырга мин бэргэмминэн оҕолору тулуппат этим. Оҕолор кыайтаралларын сөбүлээбэт этилэр. Ол иһин мнигин мэлдьи ытаталлара, саабын алдыаталлара уонна хабдыларбын үлтү тэпсэн кэбиһэллэрэ.

ТАБА БУОЛА ООННЬУУБУТ

Тонот буоллабына, таба буола оонньоур олус үчүгэй. Тайах муоһа күрдьэххэ олорон баран, состорон дьурулаатахха син биир таба сыарҕатыгар иһэр курдук санаабын.

Биирдэ, арай хаһыа да буолан, таба буола оонньоу бардыбыт. Сорохпут—таба, сорохпут—дьон, оттон сорохпут—мананыһыт буоллубут. Мананыһыттар «табалары» манылллар.

Мин биир уоллуун «табаларбыт». Сырбабыт—күрдьэх. Дьоннорбут айанныр аатыран «сырбабытыгар» лабыччы олорон кэбистилэр. Соһорго алыс ыарахан. Биһи—«табалар» кыайбаппыт, ол ахсын тэптэрэн, кийиргэтэн биэрэллэр.

— Окснэ, күүстээх да, аллаах да табалар!—дэһэллэр. Биһиги ол аайы туох баарбытынан барабыт. Ньачаас сылайдыбыт. Сырабыт адьас быһынна. Аккаастанабыт. Турунан кэбиһэбит! «һуу, түксү, айакка!»

Оччоҕо дьоммут сана сүбэ булуналлар. Миигин ыйан баран:

— Бу Бубдиндья! *

Доборбун ыйан баран:

— Бу Гулдендьэ! **

Биһиги билэбит: Бубдиндьялаах Гулдендьэ ааттаах атараһыт табалар. Кинилэр хаһан да сылайбаттар, хаһан да тохтооботтор, айаннарын биирдэ да быспаттар.

Биһиги оннук үтүө табалар аатыран үөрөбүт. Эмиэ күүһүрэн кэлэбит: сылайбыппытын умнан кэбиһэбит. Үөгүлүү-үөгүлүү сырсабыт:

— Мин Бубдиндьябын! Бурбачыйа сиэлэбин!

— Мин Гулдендьэбин! Күдээрийэ сүүрэбин!

Биһиги харса суох барабыт, илин былдьаһабыт. Ол да гыннар, ньачаас сэниэбит эстэн хаалар. Кыайан турар да күүс суох буолар. Иччилэрбит буоллабына, кэннибиттэн талабынан кускуурдуулар:

— Һэй, һэй, һэй!..

Ол эрээри кэнниккинэн аһыннылар:

— Табаларбыт мөлтөөтүлэр, ээ, быһыта. Тохтотуоха. Уоскута түһүөххэ.

— Биһи, кырдьык, уоскуйдаһытына сатанар буолла.

Сарсыарда, сылаабытыттан эппит көһүйэн хаалан, атаһытын нэһилэ соһор буолбут этибит.

ХАИАНЫ ТАҦНАРЫ ХАТЫЫСКАЛЫ

Кыһын хайаттан хатыыскалаан түһэ оонньуубут. Ол эмиэ олус көрдөөх. Этэрбэһин, үтүлүгүн иһэ бүтүннүү хаар туолар. Биирдэ онно тобукпун үлүтэн, иһэлитэн кэбистим. Илиим эмиэ кытаатан хаалбыт. Бэйэм да олус тоннум.

* Бубдиндья — Элэмэсчээн, улахан буур таба аата.

** Гулдендьэ — Маҥхачаан, эмиэ сэлиик таба аата.

Ийэбэр нэһииччэ тиййдим. Сынгаабым, тийһим тыаһа лаһыгырас. Ийэм мөхтө:

— Бу үлүгэр тымныыга тобо бачча өр хатыыскалыы-тын?—Этэрбэспин, үтүлүкпүн туган көрүтэлээтэ. Бүүс-бүтүннүүтэ ибис-инчэбэй. Онтон аны ыстааным хайды-бытын көрдө:

— Ыстаангынын бу туохха хайыттын?

— Хайаттан түһэ сылдьан мас мутугар иһнэн тобо тартым.

Ийэм этэр:

— Хайаттан букатын үлтү түһэн өлүөххэр сөл. Сэрэнэн сонһуур буол.

ЭБЭМ КҮРДЬЭБИҢ АЛДЬАТТЫМ

Биирдэ эбэм күрдьэбин алдыаттым, хайаны таһнары олорон дьурулаан иһэн, хаба ортотунан хайытан кэбистим. Дьэбэр төһүннүм. Санаам улаханлык түстэ. Эбэм мөбүө диэн куттаниым.

Дьэбэр кээлтим эбэм мас мастыы сылдьар эбит. Мин тэйиччи собуу турунан кэбистим. Күрдьэхпин кэннибэр кистээтим. Тугу гынаахпын булбакка, маһынан хаары ойуулуубун. Эбэм миһин өр баһайы одууласта. Мин куттанабын. Турбахтаан баран мин диэки хаамта. «Куо-туохха дуу»,—дии саныыбын. Эбэм субу аттыбар кэллэ. Мин кутталбыттан бэл уһуобум хамсаата. Күрдьэхпин көрбүтүм,—бэлиэтэ сүрдээх, икки дайдыга ыһыллан сытар. Ону көрөөт, хап-сабар ылан, хаарга батары баттааттым. Хаар чычаас буолан, күрдьэбим аһара син биһир көстө сытар, ону атаһынан аны көмө сатааттым.

Мин күрдьэби хаарга көмөрбүн көрөн, эбэм эттэ:

— Хайа, сыччыый, бу тугу гына тураһын? Кутуйахтыгы дуу?

Мин саһата суох, тарбахпын айахпар уобан баран, умса көрөн турдум. Эбэм күрдьэх диэки хараһын кырыытынан көрдө уонна эмискэ күрдьэбин сулбу тардан ылла. Мин кутталбыттан буут биэрэ сыстым. Эбэм ыйытта:

— Бу күрдьэби ким алдыатта?..

— Мин... Хатыыскалыы сылдьан... Маска охсулунум...

— Чэ, куттаныма,—диэтэ эбэм,—эһэн саһа күрдьэх оһоруоһа.

Онуоһа мин дьэ өрө тыһынным. Дьэбэ киһирэн эбэм эһэбэр эттэ:

— Обог хатыскалалары күрдьэби алдыаппыт. Хата салааска онгөрөн биэрбэккин эт?

Од кэнниттэн эһэм миэхэ үчүгэй бабайы салааска онгөрөн биэрдэ. Халыйар да халыйар. Түргэнэ сүрдээх. Кулгаабым эрэ куугунуур. Оболору барыларын кыайталыбын. Ону оболор сөбүлээбэттэр, мингин мэлди ытаталлар...

Убайым уола Степан днэн мин саамай таптыыр табаарыным. Кинини кытта биһи иккиэйэбин мэнгэстэн баран хатыскалыбыт. Биирдэ оболор муокастаан моонһуобутугар хаары симтилэр. Иккиэн ытаатыбыт.

Отгон ыла биһи бэйэбит иккиэйэх сылдьан оонһуур буоллубут, киһэ харагарыар диэри.

СААС КЭЛИИТЭ

Магнай күн көстөр*. Мастер бу кэмгэ маган сабынһахтары уста иликтэр. Күн итин тыына аан бастаан сиргэ биллэр. Салгын сылайар.

Турар мастер тиритэн, ньалбарыс гына түһэллэр. Күн итин тыына кинилэргэ тийдэр эрэ, маган сабынһахтары устан сиргэ бырабаллар.

Уһун кэмгэ сыппыт хаар сотору уулар.

Сир күнтэн олус саллар, үрүг сабытын түргэн үлүгэрдик кистни охсор.

Үрэхтэр эмнэ муустарын уһааран кыгынаппытынан бараллар. Муустар сыарбажа олорор курдук үрүт үөһэ сүксэн көһөн күүгүнүүлэр, күнтэн күрүүлэр.

КҮӨХ ЧЭЛГИЭН СААС**

Күн үрдүктүк үөһэ көттө,
Үөһэттэн сир үрдүн көрдө.
Сиргэ атара сарданатын ыста,
Муус-хаар бураллан, уу бөбө табыста,
Сүүрүк бөбө дылымны сырыста.

Сир үрдүгэр туох барыта үөрүүтүттэн эгин өгнөөх снэдэрэй таһаһын таһнан симэммит.

* Кыһын оройугар хоту — күн көстүбэт.

** Эвеннэр дьыл бириэмэтин алта суол кэмнэргэ араараллар: кыһын, эрдэтээби саас, ыкса саас, сайын, эрдэтээби күһүн, ыкса күһүн (ред).

Үрэх кытыытыгар үүммүт ньширээйи тирэхтэр көп түүлээх күөх бытырыыстаах оһуор ойуулаах тагастарын тагнан нагнаспыттар.

Үрэххэ элээинии үүнэн турар хахыйахтар таба быатын бытырыыһын курдугунан илибирэччи тагныбыт буоланнар, үөрэ-күлэ сэргэхтик тэлибирэһэллэр.

Толсон, сыһы барыта күөх тагаһы тэлгэппит курдук көбөрөн чэлгийбиттэр.

Ол иһин хамныыр-харамай барыта чөпчээбит, сэргэхсийбит курдук холкутук тыынар.

Аламай күн агардас үчүгэйи эрэ абалар. Сири-дойдуну көнүллүк, холкутук тыыннарар. Тинтэри, тирэхтэри уһугуннарар.

Үрэхтэр уу тыаһынан, сүүрүк уонна долгун тылынан ыраастык, дьэҥкэтик ыллыылар.

Күөллэрбит үөрүүлэриттэн уулара таһымныар диэри эппэйэллэр.

Мин саас кэллэбин ахсын саас кэрэтин улам үчүгэйдик билэн иһэбин.

Саас үчүгэйин биллэхпиттэн мин сааскыга олус үөрөбүн, оонньоурбун саныбын, харалдык тахсарыгар бабарабын. Харалдык табыстабына, чыычаах ылыыр. Ол тэнгэ оҕо аймах мустан оонньоур. Саас кэллэр эрэ биһиги, оҕо аймах оонньоу арааһын өйдөөн кэлэбит.

ХАЧАЙДАНА УОННА МААМЫК БЫРАБА ООННЬУУБУТ

Икки тииккэ быа баайан баран, хачайдана оонньоубут, ол «таакуркан» диэн буолар. Сарсыардаттан хара киһиэҕэ дылы таакурканга хачайданабын. Бүтүн күн ааһарын билиминэ хаалабын.

Саас буолан эрдэбинэ сиҥнэн эрэр маска быаны баайабыт. Быа төбөтүгэр мас баайабыт. Ол маһы биэтэннэтэ-биэтэннэтэ маамыктанан тута оонньоубут. Ол аата «мааньянканнаһын» диэн буолар. Бу оонньоуга мин мелтөх этим. Маамыктаны табан бырахпаппын. Оттон бииргэ оонньоур оҕолорум мааньянканы үчүгэйдик туталлара. Миигин кинилэр күлэллэр.

— О, бу уол адьас сатаан маамыгы бырахпат. Табата суох буолан, бэл мааньянканы сатаан туппат.

Эбэм утуйар тагаһын кэлгийэр быата маамыктыырга олус бэрт этэ.

Маамыгым үчүгэй буолан, оѳолор былдыаан ылар этилэр.

Күнү быһа сылайыахпытыгар диэри мааньяанканыырыбыт. Мин эһэбинээн оонньоотохпутуна, арай оччоѳо эрэ кыайар этибит. Эһэм, мааньяанканы биирдэ эмэ түбэһиннэрэн туттахпына мингин хайѳааччы, оѳолорго этэрэ:

— Мин да оѳом сымсатык туттар оѳо!

ТӨРҮӨХ ТАХСЫЫТЫН САҢАНА

Саас тыһы табалар төрүүр кэмнэрэ кэлэр. Мин саҥа төрөөбүт тугуттары көрөөрү олус үөрэбин. Күнү быһа табалартан араппын. Тугуттары кытта бодьуустаһан сылдьан баран, дьиэбэр хойут кэлэбин.

Ити кэмгэ өссө мин хабдыга туһах итэр буоллум. Эбэм элбэх баҕайы туһабы хатта. Мин туһах итэртэн өрүү хаалсыбаппын. Кэлин бэйэм кэрийэн көрүтэлибин Биирдэ ол сырыттаһына чугастаабы туһахха биир хабды иннэн мөхсө сылдьар эбит! Мин харса суох сүүрэн мазыйдым. Хабды арай мин диэки үчүгэй баҕайытык көрүтэлиир. Мин өлөрүөхпүн аһынным. Дьиэбэр тыыннаахты, талахтары бииргэ илтим. Хабдым «каб-каб-каб» дии-дии мөхсөр. Тыыннаах хабдыны түүтүн үргүүбүн. Үргүү-үргүү дьиэбэр тийдим. Эбэбин көрөөт хаһытаатым:

— Эбэ-э, хабды аҕаллым!

Эбэм дьинэтин иһиттэн:

— Алакее, чэ киллэр дьиэбэ,—диир.

Дьиэбэ хабдыбын мөбүһүннэрбитинэн киирдим. Эбэм эмискэ өрүкүйэ түстэ:

— Ок-сиэ! Хабдыны бу тоѳо муннуугун? Өлөрө охсуохха!

— Эбээ, мин аһынабын, ээ.

Эбэм хабдыны моонньун быһабынан быһа баттаан кэбиһтэ уонна эттэ:

— Алаке, оѳом мингин аһатаары-итээри өлөрбүтэ тоѳо үөрүүтэй!

Эбэм эплитигэр мин тиритиэхпэр диэри үөрдүм.

ТЫА

Мин тыа иһигэр баар толоонго бардым. Тыа көѳөрөн, харангарбыкка дылы буолбут.

Тыа иһигэр ырааттым. Дьикти да кэрэ эбит! Тулабын эргиччи одуулаһабын. Харабым дьиримнииргэ дылы — оннук дьикти!

Тиит лабаалара ыараан намылайбыттар, күөх киистэлэрэ көп түүлээх бытырыыс курдуктар. Тыал охсон долгулдьуттабына, тыа кэрэ сыта муннуга саба биэрэр, Тыыныахха олус үчүгэй. Олус чэбдик.

Атабым аннын көрбүтүм, сир кырса эгин араас өгнөөх сибэккинэн киэргэммит, күөх ньяассын отунан тэлгэммит. Өйдөөн көрдөххө—үчүгэй да эбит.

ТААҤЫНАН ООННЬУУ

Биир сайын Чукчанга тааһынан оонньуубут, ол оонньуубут «аткачах» диэн ааттанар. Элбэх оҕо буолан эгин араас өгнөөх таастары таба суумата гынаары комуйдубут: манган да, араҕас да, эриэн да таастары. Көспүтэ буолан, сэтии курдук таастары субуруччу уурталыбыт. Оччоҕо кырдык даҕаны көтөл табалар иһэллэрин курдук буолар. Мииммитэ буолан, таас үрдүгэр олоробут. Таастары дьиэни төгүрүччү уурталыбыт; тааһынан иһиттэнэбит, тааһынан чааскыланабыт, кумаҕы чэй оҕостобут. Дьон буола оонньуубут; сорохтор аҕа, ийэ, сорохтор—оҕолор буолабыт.

Биир уоллуун бултуу барбыта буоллубут. Мин балыктыы барбыта буоллум, табаарыһым чубукулаабыта буолла. Мин кыракый уу аттыгар олордум. Көрбүтүм арай уу кытытыгар кып-кыра үөн курдук балык оҕолоро үөмэхтэһэллэр. Сүрдээх элбэх: оргуйарга дылы гыналлар. Балары мин илибинэн итигэстэтим бэргэһэм туолуор диэри! Булууланан, үөрэн-көтөн, ыллы-ыллы иһэбин. Дьоммор тийдим. Дьонум балыкпын көрөн үөрбүтэ буоллулар:

— Иэхэйбитин, аҕабыт элбэх да балыгы бултаабыт, дьэ хата балык сиир дьон буолбуппут.

Онтон табаарыһым кэллэ. Кини эмнэ элбэх баҕайы ообуй обуһу мунһан аҕалла:

Кэлэн эттэ:

— Хор син элбэх чубукуну бултаатым!

Онуоха «оҕолорбут» буолааччылар үөрүүлэрэ сүрдээх.

— Алакее, аҕаккабыт, элбэх да чубукуну өлөрбүт, төбөлөрүн дьэ тиниктиирбит буолуо, иэхэйбитин да!

Онтон аһаабыта буоллубут, аспытын саҕабыт иһигэр укган, кутан иһэбит, Чэйбит диэн—кумах, эппит—күөх от.

ЭТЭРБЭСИН УОККА ПРИЭРЭБИН

Кыһын Индигиргэ олус тымныы. Мин этэрбэһим куруутун тоҥ буолар. Кэтэрбэр бастаан уокка приэрэбин. Сиир эппит эмиэ тоҥ. Бастаан эмиэ уокка приэрэн баран, эттингин, буһарабын. Тымпыыттан дьиэбит иһэ бүтүннүү кырыа, чэн.

Кыһынҥы тымныыга көһөр олус куһаҕан. Киһи тулуйбат тымныыта түһэр. Хас көһүү ахсын мин тоҥон олус эрэйдэнэбин. Бэргэһэм бүтэ кырыаран хаалар. Тохтуур сир чугаһаатабына үөрүүм улаатар.

Биирдэ арай Бургавли — Тирэхтээх үрээбэр тохтоотубут, үс тордох дьинэ кэккэлэһэн турар. Эбэм, эһэм суох этилэр: биһигиттэн арахсыбыттар. Биһиги ийэбинээн иккиэйэһини туора дьону кытта хаалбыппыт.

Манна кыыл таба суох буолла — сарсынҥытыгар көһөөрү гынныбыт. Мин төһө да тоҥорум иһин көһөр кэм кэлбиттэн үөрдүм: ыллы сырыттым. Онтон ийэм миэхэ эттэ:

— Тоҕо бачча үөрдүң, сарсын эмиэ тоҥуон. Көһөр сирбит сүрдээх тыаллаах буолааччы. Билигин этэрбэскин куурдуохпут, бука, быһа хатыыскалааһын этэрбэһинг дэлби сытыйдаҕа буолуо.

Киэһэ кэллэ. Мин ойуун кутурарын үтүктэбин. Ийэм табах кырбыыр маһын ылан дүңүр оҕостобун. Ийэм миигин буойар.

— Бу уол туох буолан бачча үөрдэ. Түксү, тохтоо, мэннигилээмэ! Утуй, сарсын эрдэ туруохпут.

Утуйдубут.

Сарсыарда эрдэ баҕайы ким да иннинэ хараҕаҕа турдубут.

Мин утуктуубун. Чэйдээтибит, эппитин сиэтибит. Ийэм утуйар таҕаспын үрүлэннээтэ, ол аата суорҕаны, тэллэби, сыттыгы уонна ол-бу бытархай малы кэлгийэн биир таба ындыыта оҕордо.

Дьон табаларын эргитэ бардылар. Баран табалары үүрэн аҕаллылар Ийэм дьиэтин суйдаата, чуораларын—тордох тиирэр мастарын хомуйан кэлгийтэлээтэ. Онтон

табаларбытын туттубут, ындыылаатыбыт. Тыа сабатыгар тийдибит. Дьэ, доҕоттор, тыал да тыал! Мин тонмутунан бардым, сирэйбин биир гына иһэлиттим, ийэбэр этэбин:

— Ийээ, олус тоннум, сирэйим тонор.

Ийэм этэр:

— Хаһан да хайыахпытый?

Мин эмиэ тоннум.

— Ийээ, тохтуур сирбит чугас дуо?

— Ыраах.

Табаларбыт ындыылара холборуйан түһэллэр. Оччоҕо ийэм эрэй бөҕөнү көрөр. Көмөлөһөр киһи суох.

Хараһарбытын кэннэ дьэ кэлэн тохтоотубут. Ындыыларбытын түһэртээн бараһан, ийэм тордох угуоҕа буолар баһана мастары—титириктэри быһыталаата, хатырыктарын суйдаата.

Мин титириктэри таһабын. Онтон атыны кыайбаппын.

Ийэм үрүт мастары туруоран, ураһастары бэлэмнээн, сөгүлээни тэлгээтэ уонна уоппутун отуннубут. Уокка иттэбин диэн мин үтүлүкпүн сиэтэн кэбистим. Ийэбэр үтүлүкпүн сиэппиппин эппитим. Ийэм хаары уулларан чэй өрдө, эт күөстээтэ. Мин аччыктаабытым сүрдээх.

— Ийэ-э, мин олус аччыктаатым, эппит хаһан буһуобай? Эппитин сиэххэ.

Ийэм этэр:

— Дьөксө да сиккэй, буһа илик буэлуо. Бустабына сиэхпит.

Онтон ийэм үтүлүкпүн уокка сиэппиппин көрөн соһуйда:

— Бу хаһан үтүлүккүн уокка сиэтэ оҕустун?

— Олус тоннум, иттэбин диэн сиэттим.— Ол кэннэ сирэйбин үлүппүпүн эмиэ көрдөрөбүн. Ийэм саһарбата. Эппитин ситэ буспатах да буоллар сиэтибит.

Ыалларбыт дьиэлэрин быдан түргэнник туруорбуттара, оттон ийэм буоллабына, соҕотох буолан бэрт өр бодьуустаһан хойут бүппүтэ.

ЭҤЭБИН КӨРҮСТҮМ

Биһиги Һакандьа үрээбэр түһэн олоробут. Мин таһырдыа сырыттаһпына биир киһи, һусчакалаах—кыппыас саһыннахтаах, төргүүтүгэр үс тингнээх оҕонньор хаам-

тараи кэллэ. Мин одууластым. Хайа, мин эһэм курдук дин! Кини уучабыттан түстэ, ыңгырын уһулла, уучабын баайда, онтон мингин сагата суох сөмүйэттикэн ыңырда. Мин баран, дорооболостум. Эһэм хатыылаах бытыгынан нэдэспин табайа-табайа төбөбүн сыллаата.

Ол кэннэ эһэм ыйытта:

— Хайдах олоробут? Ийэнг баар дуо?

— Баар,—динбин.

— Эниги дьинэбит мантан хайаларай?

Мин ыйабын.

— Ол кыра буруолаах хара дьинэ.

Эһэм миэхэ тиингнэрин биэрэ-биэрэ:

— Кээбэллэрин эн сиэбинг. Чэ, дьинэбэр барыах, бастаа!—дистэ.

Бардыбыт. Мин эһэм иннигэр хааман иһэбин. Эһэбин аҕаллым. Дьинэбэ сүүрүү былаастаан кэллибит. Үөрүүбүт-тэн, дьинэбэр сагата суох киридим. Ийэм иистэнэ олорор эбит. Ийэбэр үөгүлээтим:

— Ий-ээ, көр бу тиингнэри!

Ийэм көрө түстэ, сага аллайда:

— Ити ким эйнэхэ тиингнэри биэрдэ?

— Эһэм кэллэ. Тиингнэрин бу миэхэ биэрдэ.

— Эһэм кэллэ даа?

Онтон ийэм эһэбин кытта дорооболосто. Эһэм ыйытар:

— Хайа, дьэ, хайдах-туох олоробут?

Ийэм кэпсир:

— Син бэркэ олоробут, ыалдыбаппыт, быйыл кыһын наар көһө сырыттыбыт.

Мин эмиэ эһэбэр кэпсиибин:

— Мин көһө сылдьан биэрдэ олус тонмутум. Тымныыта сүрдээх этэ. Сирэйбин үлүппүтүм.

Эһэм тиингнэрбин сүлүтэлээтэ. Тиингнэрбин үөллүм, кээбэллэрин эмиэ үөллүм, буспутун кэннэ боруобалаан көрөн баран эттим:

— Ийэ-э, оттон эн кээбэл сиэнг дуо? Олус минньигэс.

— Сиэбим.

Киниэхэ биир кээбэли, эһэбэр биир кээбэли биэрдим. Тиингнэрбитин эмиэ үһүөн үллэһиннибит.

Мин эһэбиттэн ыйытабын:

— Чугас бааргыт дуо? Эбэм тугу гынарый?

— Чугас түһэн олоробут. Эбэнг эйигин куруутун ахтар, тыла наар эн тускунан. Биһиги биир кыылы сиэбип-

пит. Эбэн, бука, эйиэхэ кэһиитин тугу эрэ уурбута буолуо. Баҕар, силии да уурбута буолуо. Онтон ыйытта:

— Оттон эн киниэхэ туох кэһиилээххин?

— Туох да кэһиим суох.

Эһэм дьиэтигэр төннөрүгэр, ийэбэр эттэ:

— Сарсын биһиэхэ көһөөрүң.

ЭБЭБИТИГЭР, ЭҤЭБИТИГЭР КӨСТҮБҮТ

Нөгүө күнүгэр аһаан-сиэн, тагаспытын, ол-бу малбытын хомунан эһэм суолун устун бардыбыт. Эһэм аах дьиэлэрэ оол курдук харааран көстөр.

— Ийэ-э, эбэм миэхэ кэһиитин тугу уурбута буолуой?

— Мин ону хайаан билиэхпиний?

Дьиэҕэ кэллибит. Эбэм таһырдыа турар эбит. Эбэм олус үөрдэ, түргэн үлүгэрдик ындыыларбытын түһэртээтэ уонна этэр:

— Элэкэкэй, сүрдээх көс дьон кэллилэр, доҕор!

Дьиэҕэ киирэн эһэбинээн дорооболостубут. Эбэм чэйин хайы-үйэ өрбүт, этин буһарбыт, чуоҕалыттан матаҕа иһиттэн силиини таһаарда. Биһиги силлибитин сиэтибит, тяран—соккуойдаммыт кыыл иһин сыата сокууска-лаах чэйдээтибит.

Эбэм миэхэ кыракый сонун уонна эмнэ миэхэ сөптөөх кыра этэрбэһи кэһиитин уурбут. Миэхэ эттэ:

— Чэ, кэтэн көр эрэ.

Эһэм этэр:

— Мин бэбэһээ эйиэхэ эппэтэҕим дуо? Эбэнг кэһиитин уурбута буолуо диэн? Кырдьык эбит дуу, сымыйа дуу?

— Кырдьык эбит, — диибин.

Ийэм ыйытар:

— Эбэнг төһө үчүгэй эбэний?

— Эбэм олус үчүгэй. Эбэбин таптыбын, — диибин.

Биһиги эһэбит уонна эбэбит аабы кытта биир дьиэҕэ олордубут.

ЭҤЭМ БУЛТУУ БАРДА

Эһэм биирдэ хайыһарынан бултуу барда. Ыкса киэһэ төнүннэ. Эһэм этэрбэһин көрбүтүм барыта хаан-билик буолбут. Эбэм ону эмнэ көрдө уонна ыйытта:

— Алаке, тугу булууланнын?

— Муойкалаах тыһыны. Тыһыта эмис эбит.

Ийэм биһикки олус үөрдүбүт: харах харахтыам—сиэм дии саныбын. Харабы сирибин мин олус таптыыр этим.

Эһэм миэхэ төбөтүн хамсата-хамсата, этэр:

— Сарсын харабы сиэн дуо?

— Сиэбим.

Сарсыннытыгар ийэм биһи бултаммыт кыыллары тиэйэ барда. Мин күнү быһа күүтэбин. Ийэм кэллэ. Мин утары сүүрэбин.

— Иэхэй-чуохай, иэхэй-чуохай! Ийэкэм, ийэкэм, ас аҕалла,—дии-дии, ыллыы-ыллыы, өрүтэ көтөбүн.

Эбэм миэхэ тобук сыатыттан быһан биэрдэ, ону мин сиэн кэбистим.

— Олус минныгэс! — диэтим.

Онтон эбэм кыыл төбөтүн сүлэн барда, харах сиэрибин аттыгар мин олорунан кэбистим.

Сотору эһэм эмиэ бултуу барда. Киэһэ эргиллэн, хайыһарын дыһа таһыгар уурда. Арай көрбүппүт, кыыл таба атыырын улахан баҕайы муоһун туппутунан киирдэ.

Эбэм үөрүүтүттэн үөгүлээтэ:

— Алаке, хор, хата атыыры бултаан кэллэ дии, муоһу сири дьон буолбуппут.

Мин эмиэ эбэбин үтүктэн эттим:

— Алаке, хор хата атыыры бултаан кэллэ дии, муоһу сири дьон буолбуппут.

Мин иннэ диэбиппэр миигиттэн эһэм, эбэм, ийэм бары күлүстүлэр. Мин бэйэм эмиэ күллүм.

Бу сырыыга булпутун эбэм тиэйэ барда, киэһэ тиэйэн аҕалла. Атахтарын сүлбүттэрин кэннэ силгэлээтибит, чонку обустубут, силин сиэтибит.

Ийэлээх эбэм таһырдыа хорча* хатараллар. Мин онтон ыйытыта суох ылан сии сылдыбын.

— Аанһа хата илик хорчаны тоҕо мэнээк сиигин? — диэн ийэм мөбөр.

ТУГУТУ КӨТӨХТҮМ

Биһи көһөн истибит. Эһэм биһикки табалары үүрэбит. Биир төрөөбүт тыһылаах этибит; саҕа төрөөбүт тугут кыайан хаампат. Эһэм ону уучабым үрдүгэр көтөхтө-

* хорча — хаппыт эт.

рө миэхэ биэрдэ. Баран истибит. Тугутум мөхсүбүтүгэр мин хаарга батары түһэн хааллым. Бүтүннүү хаары бүрүннүм. Хаар көхсүбэр киирдэ. Уучахпын куоттаран кэбистим, онтукам көс диэки сиэлэ турда.

Эһэм күлэ-күлэ эттэ:

— Пахай даһаны, бэйэбинээбэр кыраба кыайтарар эбиккин дуу!

Инньэ диэбитигэр мин тугукка олус кыһыйдым. Ытаатым, тугуту тайах маспынан кырбыахпын бабардым. Тугутчаан тоһуу хаарынан барда. Мин кэнниттэн экирэттиһэн иһэн хаалан хааллым.

Көһөөччүлэр тэхтоон күүттүлэр. Мин сатыы ситэн кэллим. Ийэм, эбэм аах мин тугуту кырбаары экирэттиһэрбин көрөннөр дэлби күлбүттэр. Мин дэлби тириттим. Бэргэһэм ыратын илиибэр тутан иһэбин. Сирэйим уу саккырас буолбут.

Ийэм ыйытар:

— Уучаххын бу хайдах куоттардын?

Мин этэбин:

— Тугутчаан мөхсөн тиэрэ кэлэн түстүм, ол иһин куоттардым.

Кинилэр бары күлэн бардылар:

— Бэбэһээ эрэ төрөөбүт. бэйэбинээбэр быдан балыс тугукка кыайтарабын дуо?

Мин онуоха уордаһан:

— Тугутчаан төбөтүн үлтү охсон кэбиһиэм,— диибин.

Эһэм этэр:

— Тыый, ол тобо ити эрэйдээби өлөрдөнүөй? Улааттабына, хайа, үүтүн иһиэнг буоллаба дии.

Инньэ диэбитигэр мин уоскуйдум. Тугутчаанга чуһаһаатым. Кинини олус аһынным уонна таптаатым.

САЙЫНҢЫ БЫРДАХТААХ КЭМНЭ КӨҮҮ

Сайылыкка көһөн иһэбит. Бырдах былыт курдук хойдубут, куйаһа да сүрдээх. Тиритэммин бэргэһэбин илиибэр тутан испитим. Ол иһэн, түһэрэн кэбиспиппин өйдүөбөккэ да хааллым. Бырдах сиэбитигэр биирдэ биллим.

— Бэргэһэбин ханна гыннын?—диэтэ ийэм.

Мин мөбүөбэ диэммин истибэтэх буоллум, саһарбатым.

— Бэргэһэбин сүтэрбиккин дуу, хайаатын? — диир ийэм.

— Сүтэрдим,—диэтим.

— Хайдах ол сүтэрдиг?

— Тиритэммин устубутум да ханна гыммыппын бэйэм да билбэппин.

— Кэһэй, кумаар сиэтэфинэ билиэн, аны сүтэрбэт буолуонг.

Балачча барбахты түстүбүт, бырдах тулуппата: этим кыһыта сүрдээх. Ийэбэр этэбин:

— Ийэ, бырдах алыс сиир. Тулуйбатым.

— Чэ бил, кэһэй, сүтэрбэт буол бэргэһэбин. Бырдах эйигин үөрэтиэбэ.

Ол кэмниттэн тохтуу түһэн баран ыйытта:

— Аны бэргэһэбин сүтэриэнг дуо?

— Суох, аны сүтэриэм суоҕа,—диибин.

Онтэн миэхэ бэргэһэ булан биэрдэ. Табалар бырдахтан мөхсөллөр. Ындыылара холборуйан хаалар. Ол ахсын ийэм эрэй-мунг бөбөнү көрөр.

Тохтоотубут. Ийэм сарсыннытыгар бэйэтэ тордох ураҕастарын онортоото. Киниэхэ ким да көмөлөспөт. Ийэм миигиттэн ыйытар:

— Хаһан эн бэйэнг ураҕастары-ирукалары онорор киһи буолуоххунуй?

— Билбэппин. Эһэм саҕа буоллахпына оноруом.

Сарсыннытыгар эмиэ көстүбүт. Дьон тохтообут сирдэригэр кэлэн түстүбүт. Биэс тордох турар. Манна билбэт дьонум элбэх этилэр. Кинилэр ортолоругар сүрэхтээбит аҕам Кынаачай баар этэ. Кини эмиэ дьадаҥы, аҕыһах табалаах этэ. Кынаачай тордохтор эбэм, эһэм, ийэм буолан—биһи бары киирдибит. Киирэн ийэм дорооболоһон баран, эттэ:

— Оҕом улахан киһи буолла, бүтүн киһи буолла!

ДЭЛБИРГЭ

Сарсын эмиэ көһөргө тэринэбит. Киэһэ ийэм тоҕо эрэ тиринни тырыта бысталаата, синньигэстик тэллэ. Муодарҕаан мин ыйытабын:

— Ийэ, бу тугу онороору тэллинг?

— Бу дэлбиргэ диэн аатырар. Эн хата үчүгэй, араас дьүһүннээх таастарда итигэстээн таһаар.

Мин таас хомуйа үрэххэ киирдим. Элбэх баҕайы араас өгнөөх—эриэн, маҕан таастары булаттаатым.

Кэлэн ийэбиттэн ыйытабын:

— Ийээ, бу таастар туохха наада буолаллар.

— Сискэ баҕар буурҕа түһүөҕэ..

Сарсыныгар үрэви өксөйө бардыбыт. Били ураҕастар-быт талыгырыы иһэллэр. Ийэм, эбэм уонна сүрэхтээбит аҕам сэргэстэһэ хаамтаран иһэн кэпсэтэллэр. Мин буоллахпына ыллыы иһэбин. Кинилэр мин ырыабын истэн күлсэллэр, хайгыыллар:

— Элэкэкэй! Бэрт ырыа!

Сүрэхтээбит аҕам этэр:

— Элэкэкэй! Оҕом—Эминньэх үчүгэй ырыаһыт киһи буолбут доҕор!

Киһи инньэ диэтэҕинэ, мин кыбыстан ыллыырбын тохтообун. Сирэйбин ытыспынан саптан баран, ыңгырбар саба түһэбин. Онтон тэһийбэккэ, тулуйбакка, эмиэ ыллаан барабын. Ыллыы-ыллыы хаамтарабын. Эмискэ эбэм эттэ:

— Чэ, эрэ, түксү, ырыаҕын уурат! Тохтобулга тийдэххинэ ыллаар.

Төһө да ыллыахпын баҕардарбын, эбэм тылын истэн, ыллыырбын уураттым. Ол да буоллар киниттэн ыйытабын:

— Мин дөксө ыллыахпын баҕарабын, ыллыыбын дуо, эбээ?

Эбэм эттэ:

— Кэбис, иннибитигэр киһи уңуоҕа баар.

Көрбүтүм, булгунньах үрдүгэр киһи уңуоҕа баар эбит. Ийэбиттэн мин ыйыттым:

— Ийэ-э, киһи уңуоҕун аттыгар ыллыыр тоҕо сатаматый?

Ийэм миэхэ быһааран биэрдэ:

— Киһи уңуоҕун таһыгар улаханньык саңарар куһаҕан, айыы буолар.

Сис үрдүгэр тийдибит. Дьон бары ол-бу таңас кыраһынын, тааһы, көмүс-алтан харчыны уурдулар. Онно элбэх баҕайы сарадах бытырыыс ыйаанан тураллар эбит уонна таас арааһа, кирибинньик харчы, ол-бу барыта чөмөхтүү ууруллубуттар.

ИККИ ОБОННЬОР КӨРҮСТҮЛЭР

Элбэх баҕайы дьон тохтоон олоробут. Тордохтор күн уотугар туртайан кестөллөр. Таһырдыа таба бөҕө биир

сиргэ бөлүөхсэн тураллар. Биһи биир тордох таһыгар кэлэн ындыларбытын түһэртээтибит. Бэйэбит тордох-пугун туруорбакка эрэ дьон тордобор киирдибит. Мин эһэбин батыстым. Тордоххо киирбиппит ошоньордоох эмээхсин уонна икки кыыс бааллар.

Эһэм анараа ошоньору кытта күлсэ-күлсэ кэпсэтэллэр. Кирилэр бэркэ билсэллэр быһыылаах. Мин кими да билбэппин.

Эһэм ошоньорго кэпсиир:

— Эи биһи арахсыбыппыт син ыраатан баран хор көрсүстүбүт эбээт.

Ошоньор эһэбиттэн ыйытар:

— Ол арахсыахпыттан ыла дьэ төһө бэркэ олоробут?

— Ээ, син бэркэ олордубут, тыыннаах сылдыабыт, ыалдыбаппыт.

Ошоньор эмиэ ыйытар!

— Оттон кыылы төһө бултаабыккыт эбитэ буолла?

— Ээ, кыралаан син сиэтибит, эти элбэҕи хатардыбыт. Кырдьан эрэбин быһыылаах, кыылы кыайан бултаабат буолан эрэбин. Хайыһарынан ыраах кыайан сылдыбаппын. Сылайан хаалабын.

Ошоньор онуоха эттэ:

— Оннук буолумуна, мин эмиэ сыл ахсын ыараан иһэбин. Аны кэлэн били былыргы эдэр эрдэҕинээҕибит эргиллэн кэлиэ баара дуо?!

Эһэм ыйытар:

— Хайа, оттон эн хайдах олордун, төһө бэркэ сырыттын?

— Ээ, мин даҕаны син оттон сылдыабын... Бу ыалдьар буолан хааллым. Кыылы сыл ахсын сиикэрэлээн сиир этим. Хата, быйыл урукку сыллардааҕар аҕыйаҕы бултаатым. Хайыһарынан хаамы саҕана ыалдьан хааллым. Ол иһин аанһа кыллаабатым. Уонтан эрэ тахса кыылы өлөрдүм уонна түөрт саһылы бултаатым.

Эһэм ону истэ олорон эттэ:

— Хор, хата, саһылы байанайын бэркэ биэрбит эбит, добор!

АҢАМ ТУҢУНАН КЭПСЭТЭЛЛЭР

Таба тыла сокуускалаах чэй истибит. Ошоньор мичээрди-мичээрди миигиттэн ыйытта:

— Эһэбин таптыгыгын дуо?

— Таптыбын, — диэтим.

Инньэ диэбиппэр эһэм мин диэки көрө түстэ уонна мин туспунаан оһонньорго кэпсээтэ:

— Оһом куруутун үөрэ-көтө сылдыар эбээт, үкчү абатын курдук. Кини мичилиһэ сылдыарын көрө-көрө мин эмиэ үөрэбин.

Оһонньор онуоха эттэ:

— Абата кырдык, бэрт майгылаах, үөрэ-көтө сылдыар киһи этэ. Кини тугу эмэ кэпсээн хайаан да киһини сэргэхситээччи этэ...

— Чугас эргин киһинэхэ тэҥнээх хайыһардыт киһи үөскээбэтэбэ, — эһэм мин төбөбүн имэрийэр. — Оһом улааттабына, абатын курдук кыылдыт буолуо.

Ол курдук икки оһонньор күн кириэр диэри кэпсэттилэр.

Мин эбэбэр тыл кэһиибин уурдум. Онтукабын бастаан төгүрүччү тииспинэн кэбийэн баран үтүлүгүм иһигэр уктум. Ити бириэмэбэ эбэлээх иһэм тэрдохторун турсуора охсубуттара:

Эбэбэр мин кэпсээтим:

— Биир оһонньор уонна эмээхсин бааллар. Биһиги кинилэргэ тыл сиэтибит, чэйдээтибит. Онтон мин эһинэхэ кэһиибин аһаллым, — инньэ диэн баран үтүлүгүм иһиттэн кэһиибин ылан биэрэбин.

Эбэм үөрэн «алаке» диэн саҥа аллайар. Мин тииспинэн төгүрүччү кэймээбиһин иһэбэр көрдөрөр:

— Көр оһом кэһиитин, кутуйах курдук төгүрүччү кэймээбит дии.

— Алаке, оһокком хор иитэр-аһатар киһи буолан эрэр!.

ҺЭЭДЬЭ

Нөнүө күнүгэр һээдьэ буолла. Элбэх да элбэх киһи таһырдыа муһунна: оһонньоттор, эмээхситтэр, оһолор, дьахталлар.

Һээдьэ саһаланна. Оһо аймах, биһи бэйэбит наарбытынан туспа мустан һээдьэлээтибит. Дьон өр да өр һээдьэлээтилэр, түүнү быһа, сарсынны күн күөрэйиэр диэри! Биһи, оһолор эмиэ, улахан дьонтон хаалсымаары, сылайыахпытгар диэри үҥкүүлээтибит. Онтон кыайан турбат буолан сылайан олоро түстүбүт. Оһолор бары айманаллар.

— Кэбис, сылайдыбыт, бүтүөбүн.

Ол курдук һээдьэлээн бүтүбүт уонна утуйан хаалдыбыт. Утуйан турбутум буутум кыайан хаампат гына быстан хаалбыт. Ону ийэбэр эттим.

— Ийэ-э, атабым алыс да ыалдыбыт.

— Ол аата мөлтөх һээдьэһит буоллабын дии! Эһэнг һээдьэһит бэрдэ, эн курдук хата ыалдыбат.

ОЙУУН КЫЫРАР

Биэр киһэ чугаспытыгар ойуун кыыра. Дүгүрүн тыаһа дүгүнэс. Чэйди олорон тулуйбатым, эбэбэр эттим:

— Мин ити дүгүр тыаһын баран истиэхпин бабардым.

— Бар да, олус өр буолума. Биһиги сотору утуйуохпут.

Бардым. Ойуун кыыран эрэр тордобор кирирдим. Көрбүтүм, ойуун сага ойууннаан эрэр быһыылаах. Таһаһын кэттэ. Биэр ыарыһах оҕо ытамныйа-ытамныйа ойуун аттыгар олорор. Ойуун түрдэ да экирээбитинэн барда. Таһаһын бытырыһа сахсыллар. Ойуун ыалдыа сытар оҕо үрдүнэн дүгүрүн охсо-охсо сүр түргэнник эргийтэлээтэ. Ыалдыа сытар оҕо аҕата дыахтар хамсатыгар кырамматах сэбирдэх табабы уурда уонна этэр:

— Табах сыһына амсайыан дуо?

Ойуун табахтаата. Оҕо аҕата ойуунна этэр:

— Оҕоком ыарытын дыэ көр эрэ!

Ойуун табахтаан баран, хамсаны оҕо аҕатыгар биэрдэ уонна төбөтүн илгистэ-илгистэ, ыалдыар оҕо диэки былаайабынан түөрэхтээтэ. Былаайаба умса кэлэн түстэ.

Ойуун онуоха эттэ:

— Таба көрө сылдьан киһи унуобун аттыгар хаһытаабыт, онтон ыалдыбыт эбит.

Оҕо аҕата ойууну ааттаһар:

— Дыэ, кытаат, хайдах эмэ гынан үтүөрдөн көр!

Ойууммут оҕо тула эмнэ мэнэрийдэ. Оҕо аҕата хамсаба өссө табах ууран ойуунна биэрдэ:

— Табахта амсайахтаа эрэ. Ыалдыааччыбытын үтүөрдэринг буоллар абырыа этин.

Ойуун былаайабынан иккиһин түөрэхтээтэ. Былаайах иккитэ олоро түстэ, биэрдэ умса түстэ.

Оҕо аҕатыгар ойуун эттэ:

— Аны эн санаарбаама, оҕонг мантан антах үтүөрэн иһиэ. Биэр абаһы олохсуйбутун үүрэн кэбистим.

Ойуун иннэ диэбитигэр оҕо аҕата олус үөрдэ. Ойуун онтон манньатын көрдүөтэ.

— Миэхэ биир ыҥаахта биэрээр. Табаларга биир элэмэс ыҥаах баар, ону биэрдэххинэ сөп буолуо. Онтон ордугу тугу эрэйнэмий?

Оҕо аҕата үөрэ-көтө хардарар:

— Биэрэн буолумуна, эйигиттэн харыстыахпыт дуо, биһиэхэ оҕобут эрэ үтүөрдүн...

Дьинэлээх дьахтар, оҕо ийэтэ этэр:

— Сөп чэ... Көрдүүр ыҥааҕа оҕобут таптыыр ыҥааҕа этэ. Үчүгэй баҕайы дьүһүннээх...

— Кэбис, харыһыйыма, оҕобут эрэ тиллинни. Үтүөрдэрин билэн манньа көрдүүрэ буолуо...

Мин кэнникинэн утуктаан бардым. Тулуйбакка, олорон эрэ, утуйан хаалбыппын. Дүгүр тыаһа түгүнээбитигэр соһуйан уһуктабын. Ойуун өр баҕайы ойууннаата, сарсыарда буолуор, күн тахсыар диэри. Мин дьинэбэр бардым. Эбэм быыс иһиттэн өгөйдө уонна эттэ:

— Тоҕо өрөй бу оҕо сырыттаҕа, күн тахсыар диэри?

— Эбээ, мин утуктаан утуйан хаалбыппын. Сарсыарда уһугуннум.

Көрбүтүм, кырдык, тордох дьинэ үөлэһин хайы-үйө күн сардангата кытардан ээр эбит. Мин ыалдыа сытар оҕо хайдах үтүөрэрин толкуйдуу олордум. Мин санаа-бар, кини хайдах эрэ үтүөрүө суох курдук.

Кырдык оҕо эрэйдээх сотору буолан баран өлбүт этэ.

ЭНЭМ СААТА ТАППАТ БУОЛЛА

Энэм саата булду сыһар буолбут. Чугас Микиитэ диэн ааттаах ойуун баара. Энэм эбэбэр этэр:

— Били оҕонньору аҕалан ойууннатан көрүмүнэ: тоҕо эрэ таппат буоллум, бэл чубукуну сыһабын.

— Ойууннатахха, кини биллэх тустаах туохтан таппат буолтун..

Энэм Микиитэ ойууну аҕалла. Дүгүрүн киллэрдэ. Мин дүгүрү тыһатыахпын олус баҕаран кэллим. Энэм дүгүрү уокка куурда уурда. «Дүг-дүг» охсор, дүгүрү сүрдээх тыастаах. Энэбиттэн көрдөһөбүн:

— Мин дүгүрү тыһатыым эрэ!

Энэм миэхэ биэрдэ. Мин дүгүрү ойуун ырыатын үтүктэ-үтүктэ охсуталаатым. Онуоха энэм этэр:

— Кэбис, итинник гыныма!

Ойуун туран кыыраары онгоһунна. Кыыраар таһаһын таһыннардылар. Дьон муһунна: иһит уурар оронго, аанна тардоһу тула олордулар. Ойуун обургу хараһын муһунан көрдө, тылын таһаарда. Онтон эмискэ өрө көрөкөрө ойуолаата, ыстаныталаата, уоту бурайан кэбиһтэ. Кутталбыттан таһырдыа ыстанаары гыммыппын дьон мэлэйдээтилэр. Сүрэм тил-тибигирэс буолла. Эһэм эттэ:

— Көр чэ, өссө да ойууннуу кутураар буол! Ойуун итинник суостаах буолар.

Тохтуу түһэн баран ыйытарды:

— Хайа, аны үтүктүөн дуо?

Мин саһата суох дьон сирэйдэрин көрүтэлибин. Ойуун кыыран иһэн эттэ:

— Хайа, дьилээхтэр, бааргыт дуо?

Дьонум үөгүлэһэ түстүлэр:

— Баарбыт, баарбыт!

Ойуун этэр:

— Түптэбит буруотуттан амсатыаххыт дуу?

Уот кытытыгар тобуктуу түһэн дүһүрүгэр өйөннө. Эһэм хамсатыгар табах ууран ойуунна биэрдэ.

— Дьэ хайдах эмэ гынан көрүүлэнэн көрдөргүн бэрт буолуо этэ. Чубукуну да кыайан таппат буоллум. Туох буолта буолла.

Ойуун табаһын тардан бүттэ. Эһэм илнитин сытырбаата уонна былаайаһынан түөрөхтээтэ. Былаайаһа олоро түһүтэлээтэ.

Ойуун эттэ:

— Чубукуну өлөрөн баран, иһин сыатыттан уокка бэрсибэтэх эбикиин. Ол иһин сыһаар буолбуккун.

— Ээ дьэ буоллаһа... Хайдах эмэ гынан көмөлөһөн көрдөргүн үчүгэй буолуо этэ,—диэтэ эһэм.

— Мантан антах көнүөһэ, табар буолуон. Соторунан биир аһар муһа тостубут атыыр чубукуну өлөрүөн. Ол уһа тобугун сыатыттан уокка бэрсээр, оччоһо сыыспат буолуон.

— Дьэ бэрт эбит. Оннук эрэ буоллун!

Ойуун тойугулуу былаастаан эһэбэр этэр:

— Дүһүрдэ миэхэ онгорон биэрээр.

— Сөөп, онгорумуна!—диэтэ эһэм.

Ойуун ойуумсуйан бүттэ. Чэйдээн баран утуйдубут. Аһыйах хонугунан эһэм ойуунна дүһүр онгорон биэрдэ.

Онтон эһэм чубукуларга сылдыа сатыыр да биир да чубукуну өлөрбөт. Күн ахсын сыһан кэлэр. Эһэм ити

кэнниттэн саатын уоһун бэйэтэ игиинэн кылгата аалла. Сарсынгытыгар баран, биир чубукуну өлөрөн кэллэ. Онтон ыла чубукуну көрдөбүн ахсын өлөрөр буолла. Эһэм эбэбинээн кэпсэтэллэр:

— Били ойууммут тугу да билбэт эбит дуу, хайда-
бий? Хата бэйэм саабын огостон баран сыыспат буол-
лум.

Эбэм эмнэ этэр:

— Кырдык оннук быһыылаах.

АҢАМ ТУҢУНАН АХТЫҢЫ

Ийэбиттэн мин ыйытабын:

— Ийэ-э, мин аҕам ханна бааттай? Тэҕо оҕолор мин-
гин куруук «аҕата суох», тулаайах диэн хаадымылылла-
рый? Оҕолор аҕалара кыыл чоҕкутун аҕалаллар, оҕтон
миэхэ ким даҕаны аҕалбат...

Ииньэ диэбиппэр ийэм умса көрөн олоҕоохтоон ба-
ран миэхэ кэпсээтэ:

— Аҕам адьас кыра эрдэххинэ суох буолбута. Оччо-
тообута эн тугу да билбэт этинг. Аҕам мэлдьи бултаах кэ-
лэрэ, чоҕкуну, чалыгыны туппутунан сылдьара. Кини
үчүгэй булчут этэ. Аҕардас кыылынан ииттинэн олоҕобу-
пут. Табаны дэнг кэриэтэ идэһилэнэрбит. Табабыт аҕы-
һах, баара эрэ уонтан тахса этэ. Саас эрэ буоллар хайы-
һарынан хаамара. Сарсыарда эрдэ, халлаан сырдыта
туран, солуччабын сыһын сүгэн хайыһарынан баран
хаалара. Киэһэ биирдэ бултаах кэлэрэ. Ииньэ гынан, эти
элбэхтик хатаран саппаастанарбыт. Ардыгар тиинниир
этэ, түбэспит күнүгэр 40—50 тииннээх эргиллэрэ.

Истэн олоҕорон ийэбиттэн өссө ыйытабын:

— Ийээ, аҕам хайдах суох буолбутай?

— Кини ыалдьан өлбүтэ... Биир сылы быһа ыалдыа
сытан баран, нөҕүө сылыгар бараахтаабыта.

ИИЭМ СОБОТОБУН СОРДОНОРО

Аҕам көһө сылдьар булчут эбит. Адьас кыра эрдэх-
пинэ өлбүт.

Аҕам өлүөбүттэн ыла, ийэм бэрт кыһалҕалаахтык
олоҕобут. Туох баар үлэтигэр, сырытыгар бэйэтэ соботох.

сылдыара. Киннэхэ көмөлөһөр ким да суоҕа. Үчүгэй аһы аһаабатаҕа. Чэй, табах дэнг кэриэтэ эрэ көстөрө. Ол-бу үүнээйини сиртэн хомуйан чэй онгосторо. Дьон табахтарын унуобун тардара. Арыт, табах хаатын кыһыйан тардара. Ийэм бултаабат буолан, чэйин, табаҕын тирии, тус имитэн булунара.

Кэнники табаларын барытын кэриэтэ сиэн, биэс эрэ табаны ордорбута. Дьонтон дьонго сылдьан тирии имитэн, тагас тигэн айаҕын ииттэр буолбута. Күннүктээх үлэтигэр кутуу чэй, хамса табах сыһынын да биэрдэхтэринэ, ийэм эрэйдээх үчүгэйдик төлөөтүлэр диэн, үөрэрэ.

Ийэм сайынын чыгыччылаан* киэһэ, сарсыарда аһылыгын булара.

Кэнники мин табаны син үчүгэйдик көрөр буолбутум, дьон табаларын манырым. Табаарыспынаан Степаннын иккиэн күнүһүн көрөр, түүнүн маныр буоларбыт. Тобус саастаахпар миигин ийэм убайбар табаһытынан биэрбитэ.

УБАЙБАР ТАБАҤЫТ БУОЛЛУМ

Тобус сааһым туолуутугар убайбар, таба көрөөччү буоллум. Убайым саха баайдарын, атыһыттар табаларын тутар этэ. Мин кини тутар табаларын түүнүн маанан баран, күнүс эмиэ көрөбүн. Олус сылайабын, куруутун утуктуу сылдыабын. Ол үлэбэр убайым тугу да биэрбэт.

Сороҕор баайдар оҕолорун кытта барсабын. Ол сылдьан хас сырыы аайы миигин дэлби дьиибэлээн ытатар этилэр. Бырдах сиэтэбинэ, күлсэллэр:

— Һэ-Һэ, ити уол араастаан сирэйин туттар уонна тарбанар.

Ол курдук эрэйдээн-эрэйдээн баран, бэргэһэбин биэрэллэр. Маны сылдьан миигин сир саамай куһаҕанынан ытталлар: тааһынан, эбэтэр хайа сирэйинэн. Оттон бэйэлэрэ буоллабына көнө ньуурдаах сиринэн бараллар. Мин күүһүм мунунан сырыттаһына кинилэр хаһытыыллар:

— Һодья, һодья**.

* Чыгыччы — күөгү.

** Һодья — түргэнник, хамсаахтаа.

Кэнники табаларбыт сыттахарына, биһиги чэйдээбинэн барабыт. Баай оҕолоро сыалаах этинэн өйүөлөнэллэр. Миэхэ туох да суох. Арыт сылбаххай ууну иһэбин. Кинилэргэ алыс ымсырабын, силбин быһа ыйыста олоробун. Кинилэр миигин хаадьылылар:

Биһи табабыт элбэх, ол иһин сыалаах эти сиһбит. Оттон эн аҕаҥ да суох, табан да суох. Ол иһин дьон тобобун сиигин, угуобун тиниктигин. Сыаны сиэтэххинэ, арааһа минньигэһиттэн айаххын аппытынан өлөн түһүөн этэ...

Мин улахан санааҕа түһэбин...

Сарсыарда табалары тордох таһыгар үүрэбит. Мин дьибэр киридим. Эһэм, эбэм уонна ийэм чэйдэрин иһэ олороллор. Минигин көрөн үөрэ түстүлэр.

— Оҕоҕоҕо хорт түүннэри табаҕа сылдьар киһи буола дии!

Эбэм уонна ийэм икки ардыларыгар олоробун. Ийэм миэхэ быыкаайык буспут сыаны уурбут: убайым бэбэһээ мангайы * идэһилээбит. Эһэм ыйытар:

— Сыччый, төһө бэркэ сырыттын? Утуктабатыҥ дуо?

— Олус утуктаатым. Сылайдым. Оҕолор миигин туой куһаҕан сиринэн, хайа сирэйинэн, таһынан сырытыннараллар. Табалар сыппыттарын кэннэ чэйдээтибит. Онно кинилэр сыалаах эти сиһлэр. Мин ону көрөн олордум. Ол олорон кэпсэтэллэр: «Биһиги элбэх табалаах буоламыт сыалаах эти сиһбит; оттон эн аҕата да, табата да суоххун»,—диэн.

Мин кэпсээммин истэн баран, ийэм марылаччы ытаата. Эбэм ийэбин саататар:

— Былыр үйэҕэ суох буолбукка хараҕыҥ уутун бараама. Биһи да оҕобут улааттаҕына биһигини итинэҕэ..

Эһэм тоҕо эрэ олус уордайда:

— Дьаабаллар! Оҕобун атаҕастаан эрдэхтэрин.. Аҕата суоҕунан хаадьылыр буоллахтара.. Кинилэр да аҕалара таас дьон үһү дуо? Син биһир өлүмүнэ, ханна барыахтарай. Тот буолан ол-бу буолан эрдэхтэрэ абатын, көр эрэ!!!

Эһэм манньык абаламмытын мин урут көрө илик этим...

---

* М а н г а й — төрөөбөт буолбут тыһы таба.

ОДУУЛГА ТАБА МАНЫЫБЫН

Мин улааттым, табаны үчүгөйдик көрөр буоллум. Бырааттарым эмнэ улааттылар. Биир одуул баара. Ол атыыһыттар табаларын көрөрө. Кини миигин ийэбиттэн таба манатаары көрдөөтө. Ийэм миигин биэрдэ. Одуул икки оҕолоох. Мин кинилэртэн таллобун, дьаахханабын.

Табаларбын манаабытынан бардым. Түүннэри-күнүстэри арахпакка сылдыабын. Төһө да улахан ардах буоллар син биир ытар этилэр. Мин һусчакабын* кэтэн барабын. Табаларым ыһыллан хааланнар, бэрт эрэйинэн муһнаабын. Арыт сорох табалар сүтэллэр. Ону күннүктээн көрдөөн дэлби сылайан кэлэбин. Дьиэбэр буоллабына мөһө тоһуйаллар:

— Тугу булан аһы сылдыаһынын табалары сүтэртигин?

Мин сытаһаба саһата-ингэтэ суох бүк түһэн олоробун. Таһаһым силгэ курдук ибили сытыйан хаалар. Оҕолор ону көрөн:

— Көр, көр, бу уол һусчаката саһаран хаалбыт!

Чэй ортобуна уонна аһаабыт астарын тобоһун биэрэллэр. Онтон дьахтар соруйар:

— Бар, ноһоо, маста мастаан кэл! Кэлэн баран утуһаар!

Ардах ортотугар аны мас мастыы барабын.

Таһас биэрбэттэр, оҕолор эргэлэрин кэтэбин. Ийэм тикпит таһаһа илдьирийэн бүттэ. Иһим кытаран көстөр, атаһым тарбахтара быган таһсаллар. Оҕолор ону күлүүгыналлар:

— Көр эрэ, сонун көр, тураах хайыта тыппытын курдук салыбырыы сылдыар.

Мөбүллэрбиттэн саллан таһаһым алдыаммытын эпэппин. Биирдэ эмэ дьахтар абырахтаатаһына хаһытыыр:

— Хайдах бу айылаах хайыта тыытаһын, тинскинэн кирэһин дуу, тугуй?

Ол аһсын ийэбин санаатаһпына кистээн ытыыбын. Биирдэ эмэ тинг өлөрдөһпүнэ, бэйэлэрэ ылаллар. Атыылаан таһас ылыналлар. Оҕолор араас үчүгэй нуучча таһаһа ырбааһылаахтар. Мин сарыы ырбааһы элээмэлээһин. Сарыы ырбааһым ардахха сытыйан баран, куйаас-

* һ у с ч а к а — түүтэ тас өттүгэр, тиришинэн тигиллибит эргэ сон.

ка хатан хаалар. Онтон оёолор биир туспа күлэллэр, үөрэллэр, ырбаахым хачыгырырырын араастаан үтүктэллэр: «кабан-кабан, каниг-каниг» дин-дин күлсэ-күлсэ сыр-саллар...

МИИГИН КУОРАККА АБАЛЛЫЛАР

Революция кэннинэ, үрүг гвардия үлтүрүтүллүбүтүн кэннэ Верхоянской Ситэриилээх Комитетын председателэ миигин Якутской куоракка абалбыта.

Куоракка кэлээт, кини миигин бэйэтин дыэттигэр илтэ. Таңаһым бүтүннүүтэ тири таңас этэ. Сабынньабым, суорбаным таба тириитэ. Дудикам * чубуку тириитэ. Ырбаахы диэн суох.

Өтөр чэйдээри омордубут. Биир нуучча киһитэ—учуутал уонна миигин абалбыт киһи бааллара. Кинилэр миигин икки ардыларыгар олортулар. Итинтэ киһи тулуйан олорбот буолла. Мин дудикабын уһуллум. Дудикам түүтэ остуолга ыһылына. Сыгынньабын олорон чэйдээтим. Кинилэр хайдах эрэ дынибэргиллэр уонна аһыннылар быһыылаах. Иккиэн икки өттүбүттэн саахар биэрэллэр. Көлөһүнүм сүүрүгүрэ олорор. Ону илиибинэн сотто-сотто чэйдиибин.

Киэһэ утуйдубут.

Сарсынгытыгар туран көрбүтүм, суорбаным түүтэ оронун толорбут. Этэрбэспин кэтэ олорон саныбын: таңаһым бүтүбүнэ хайдах буоларбыный? Этэрбэһим алдыаннабына баһас иэдээн...

Сарсыарда дыонум кэпсэтистилэр: — Бу оҕо таңаста биэриэххэ. Хараҥа сиртэн кэлбит киһи буоллаба дии...— диэтилэр быһыылаах.

Онтон миэхэ арай таңас биэрдилэр. Маахылла саҥа таңас: ырбаахы, сапкыкы, көстүүм, суорбан !

«ИСПОЛКОМ УОЛА»

Учуутал миигин оскуолаба илтэ. Күтүр улахан дыэбэ тийдибит. Киирдибит. Дьэ, доҕоттоор, оҕо бырдах күрдук! Сагаларыттан бу улахан дыэ ньиргийэргэ дылы. Кулгаабым хайдах эрэ төйөн хаалла.

* Дудикам — кылгас сабынньах.

Онтон дьэ үөрэммитинэн бардым. Урут саха тылын билбэт этим, эгэ суругу билиэм дуо?! Онтон өтөр соҕус сахалыы кэпсэтэр уонна суруйар буоллум. Саха оҕолоро мин эвенний саҥарарбын олус истиэхтэрин баҕараллар, сонургууллар. Арыт батыһа сылдьан соруйан саҥардаллар, ыллаталлар даҕаны.

Учууталым миигин сөбүлүүр курдук. Куруутун ыйытар:

— Хайа, хайдах сылдьабын? Оболор үчүгөйдэр дуо? Дьинбэлээбэттэр, атабаастаабаттар дуо?

— Оболор үчүгөйдэр, тыыппаттар,— диибин.

Мин таҥаһым өссө уопсайынан оболор гиэннэринээбэр ордук буолан табыста. Барыта саҥа. Сонум эмиэ үчүгэй баҕайы.

Оболор миигин: «Исполком уола»,— диэн ааттыыр буоллулар.

ИНИНЭЭБИТЭ

Н. С. Тарабукин (Г. М. Васильев аан тыла) 5

Дэнтур

Лешин итунни эмрэн	9
Ангамта бэй одыв	11
Биеки төрөкэтэнү	13
Өтэл кэнелич бисэку дөндяк	15
Икэ	18
Бөксэлкэн нам хөлилин	20
Бутэнэку	22
Чивкачам дукаддам	24
Дэгийл	26
Эдэндули тусанчимай	27
Хонил совет буглан	29
Планер	32
Мэнэн асаткан дэгэдэкэн	34
Чулбаня намандя	37
Этэй дөндяк, Максим Горький. Дөмкадяк	38
Пушкин	42
Валя	45
Бэридек	47
Хучудяк	50
Кунгарапу. Эвэды тэлэн	55

Лирика

Анабыл	93
*Сага кийн буоллум	94
*Симик хоһоонум	96
Күн сырдыгын таптаан	98

Пушкин	99
Пушкин кәризеһә	101
Чыычаахтары туойабын	102
Кыһыл кәмүс кыыстыын кәтүү	104
Ырыа	106
Күн кыһна Валя туһунан	108
Муораҕа	111
Ийэм угуоҕар иһэн	112
Эйиэхэ	115
Үчүгэй күн	116
Ленин сокуона күүстээх	117
Накандья эбэм	119
Муустаах муора кытыытыгар	120
Тиниһыт ырыата	122
Кинигич	123
Маай күнэ	124
Былыргы табаһыт ырыата	125

Сэһэн

Оҕо эрдэхтээбим	126
---------------------------	-----

Тарабукин Николай Саввич
ДЬУКЭЭБИЛ УОТА (Северное сияние. Стихи и повесть.)
Якутск, Якуткнигоиздат, 1971. 168 с.

Художник *Ю. И. Колмогоров*

Редактор *В. Д. Лебедев*
Наблюдал за выпуском *В. А. Тарабукин*
Худож. редактор *В. К. Куликина*
Техн. редактор *Е. П. Тимофеева*
Корректор *Е. П. Седалищева*

Сдано в набор 31/V-1971 г. Подписано к печати 20/VIII-1971 г. Бумага 84×108/32
Физ. п. л. 10,5 Усл. п. л. 8,82 Уч.-изд. л. 6,92 Тираж 7000 экз. Заказ № 94.
МЛ 01661. Цена 58 коп.

Якутское книжное издательство
Якутск, ул. Чайковского, 28

Якутская республиканская типография
им. Ю. А. Гагарина. Якутск, ул. Кирова, 9.